

SMERNICE ZA KULTURNO NASLEĐE

TEHNIČKI INSTRUMENTI ZA
ZAŠTITU I UPRAVLJANJE NASLEĐEM

JP - EU/CoE Support to the
Promotion of Cultural Diversity (PCDK)

Funded
by the European Union

Implemented
by the Council of Europe

SMERNICE ZA KULTURNO NASLEĐE

TEHNIČKI INSTRUMENTI ZA
ZAŠTITU I UPRAVLJANJE NASLEĐEM

SEPTEMBAR 2012

JP - EU/CoE Support to the
Promotion of Cultural Diversity (PCDK)

Funded
by the European Union

Implemented
by the Council of Europe

SKRAĆENICE

PRKR	Podrška promociji kulturne raznolikosti na Kosovu*
MKOS	Ministarstvo kulture omladine i sporta
ZKN	Zakon za kulturno nasleđe
SE	Savet Evrope
ZPP	Zakon o prostornom planiranju
ZSZZ	Zakon o specijalnim zaštićenim zonama
IZ	Integrirana zaštita
UNMIK	Misija Ujedinjenih nacija na Kosovu
MPP	Ministarstvo prostornog planiranja
ICOMOS	Međunarodni Savet za spomenike i mesta
ICCROM	Međunarodni Centar za zaštitu i restauraciju spomenika

Ovaj dokument je urađen u okviru zajedničkog projekta "EU/SE Podrška promociji kulturne raznolikosti na Kosovu".

Sadržaj ne predstavlja nužno zvaničan stav Evropske unije i/ili Saveta Evrope.

---

* Ovaj naziv ne prejudicira stavove o statusu i u skladu je sa Rezolucijom SBUN 1244 i mišljenjem MSP-a o proglašenju nezavisnosti Kosova.

SADRŽAJ

- SMERNICE ZA INVENTARIZACIJU KULTURNIH DOBARA
- SMERNICE ZA ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA
- SMERNICE ZA IZDAVANJE LICENCI ZA ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA
- SMERNICE O KRITERIJUMIMA I USLOVIMA ZA VREDNOVANJE KULTURNIH DOBARA
- SMERNICE ZA IZRADU KONZERVATORSKIH OSNOVA ZA KULTURNO NASLEĐE U PROCESU PLANIRANJA
- SMERNICE ZA KONZERVATORSKE I RESTAURATORSKE AKTIVNOSTI NA KULTURNOM NASLEĐU
-Izrada konzervatorskog projekta-
- SMERNICE ZA ZAŠТИTU POKRETNOG KULTURNOG NASLEĐA

ZAHVALNICA

Želimo da se zahvalimo svim učesnicima u izradi Smernica za kulturnu nasleđe, naročito radnoj grupi:

Dr. Julija Tričkowska, PKRK viši saradnik za kulturno nasleđe
g. Jusuf Musa, Ministarstvo kulture omladine i sporta
g-đa. Drenuše Behluli, Ministarstvo kulture omladine i sporta
g. Imer Hakaj, Ministarstvo kulture omladine i sporta
g. Avdyl Hodža, Regionalni centar za kulturno nasleđe u Peći
g-đa. Lindita Cervadiku – Dibra, Regionalni centar za kulturno nasleđe u Prištini
g-đa. Valbona Saliuka, Regionalni centar za kulturno nasleđe u Prištini
g-đa. Besnike Raci, Muzej Kosova

lokalni eksperți:

Dr. Edi Šukriu
g-đa. Gjejlane Hodža
g. Bujar Demjaha
g. Osman Gojani
g. Agim Gerguri
g. Jusuf Džibo
g. Enver Redža,
g. Hađi Mehmetaj
g. Šafi Gaši
g. Milot Beriša
g-đa. Festa Nidža – Nela
g-đa. Hidajete Žuri
g. Luan Nuši

eksperti Saveta Evrope:

Dr. Martin Čeri
Dr. Adrian Olivier
g. David Džonson
g-đa. Donatela Zari
Dr. Džon Bold
Dr. Robert Pikard

Asistent za razvoj kapaciteta u okviru PKRK projekta:
g. Avni Manaj

Takođe želimo da se zahvalimo svim učesnicima za njihov do-prinos na debatima organizovanih od strane tima PKRK projekta.

PREDGOVOR

Rad Saveta Evrope (SE) kombinuje kreiranje politike i pružanje podrške i pomoći vladama i drugim partnerima za sprovođenje tih politika koristeći različite pristupe. U Evropi postoji veliki broj povelja, preporuka i smernica koji pravilno tretiraju kulturno nasleđe, a među njima mnogi su dokumenti Saveta Evrope. U njihovoј srži je razumevanje nasleđa u širem kontekstu: nasleđe obuhvata širok spektar sadržina i vrednosti koji opisuju njegov značaj lokalnoj zajednici i široj Evropskoj zajednici.

Kao podrška postojećem Zakonu o kulturnom nasleđu na Kosovu i sedam zakonskih propisa, zajednički projekat Evropske unije i Saveta Evrope "Podrška promociji kulturne raznolikosti" (PKRK) je nastojao da pomogne u boljem razumevanju ovih dokumenata i da njihove vrednosti približi svakodnevnoj praksi, a u saglasnosti sa Evropskim iskustvom i međunarodnim konvencijama.

Izradili smo sedam Smernica da bi odredbe zakonske regulative bile razumljivije i lakše primenjive. Smernice koje su namenjene da se koristile od strane profesionalaca u oblasti zaštite kulturnog nasleđa, izrađene su u bliskoj saradnji sa MKOS-a, stručnjacima iz drugih ministarstava kao i sa pojedinima koji imaju šire poznavanje međunarodne prakse.

Smernice su dinamični dokumenti i kao takvi oni bi trebalo da budu ažurirani i revidirani u zavisnosti od promena uslova i usvajanja novih propisa, čime se evaluira značenje konteksta nasleđa na Kosovu i prepoznaju potrebe i razvijaju veštine profesionalaca u ovoj oblasti.

Smernice su početna tačka za uspostavljanje standarda i mera u oblasti nasleđa i za dalje pospešivanje aktivnog učešća kako zvaničnika tako i šire lokalne zajednice sa kulturnim nasleđem u vezi pitanja koja se odnose na zaštitu i promociju nasleđa.

Robert Palmer

Director za Demokratsko upravljanje, kulturu i raznolikost
Savet Evrope
Strasburg

LJUDSKI HORIZONT

Kada govorimo o kulturnom i prirodnom nasleđu često stre-mimo korišćenju veoma jakih reči, kao što su: nacionalni identitet i istorijska tolerancija. Ali, zar nismo mi u našem svakodnevnom životu često suočeni sa suprotnim: sa višestrukim identitetima i histeričnim neznanjem? Jako često stereotipi vladaju nad suptilnim nijansama individualnih iskustava, i mi smo često duboko potreseni rezultatima brutalnih aktivnosti u radu i na mestima od univerzalnih vrednosti, bilo da je to urbana tekstura ili prirodni pejzaž koji oduzima dah.

Ako mi stvarno želimo da naučimo od našeg nasleđa, naša prva lekcija treba da bude da je kritičko razmišljanje naše najveće i najvrednije nasleđe. Bez ovog nasleđa, napredak ne bio moguć. U trenutku kada razumemo da kritički stav o našim dnevnim aktivnostima je najbolji način za upoznavanje i očuvanje našeg nasleđa, bićemo bliže klasičnoj etičkoj maksimi koja veže zvezdano nebo iznad nas sa moralnim zakonom našeg srca.

Ili, drugačije rečeno, blizu ljudskog horizonta koji veže prirodne pejzaže sa kulturnim nasleđem. I upravo je to, u ovim magičnim trenucima između daljina u prostoru i naših najintimnijih momenata, mesto gde se kulturne i umetničke vrednosti stvaraju. Hvatanje trenutka večnosti, razumevajući naš savremen momenat; njegovo oslikavanje u okviru večnih vrednosti davajući potpis našeg vremena – ovaj dvostruki proces je u srži umetnosti i kulture ako bi one želele da jednog dana postanu nasleđe.

Ove se smernice, podržane kroz zajednički projekat Evropske unije i Saveta Evrope, trebaju smatrati vezom između zakona i oblasti, između postojećeg pravnog okvira (razvijene kroz stručne i javne debate sa Ministarstvom kulture, omladine i sporta) i svakodnevne upotrebe od strane profesionalaca na terenu. Izrada smernica je bio tipičan primer kako se stvari trebaju raditi kroz saradnju i učešće: da li je ova ista praksa razmene univerzalnih načela sa iskustvima u specifičnoj oblasti, zemlje ili regiona, takođe i način kretanja ka evropskim integracijama?

Tako, da ako budete čuli neka kritična mišljenja na tom putu, nemojte se iznenaditi – i to je naše zajedničko Evropsko nasleđe.

Samuel Žbogar

Šef kancelarije EU i predstavnik Evropske unije u Kosovu.

UVOD

Oblast zaštite nasleđa pridaje veliku važnost principipima i standardima u usmeravanju stručnjaka i drugih učesnika ka odgovarajućoj konzervaciji i upravljanju nasleđem. Konzervacija nije ograničena na fizičku intervenciju, već uključuje i aktivnosti kao što su tumačenje i održivo korišćenje sadržina kulturnog nasleđa. Održivo upravljanje nasleđem nije izolovani proces; on počinje utvrđivanjem, razumevanjem i definisanjem kulturnih vrednosti i njihovih bitnih osobina, što predstavlja zakonsku osnovu za određivanje zaštite kulturnog nasleđa u svakom nacionalnom sistemu. Pored okvira određivanja, u širem kontekstu upravljanja životnom sredinom i prostornim planiranjem, razumevanje vrednosti koju nasleđe može predstavljati za njegove vlasnike, lokalne zajednice i druge zainteresovane strane trebalo bi da se smatra kao temelj za njegovu budućnost. U ovom dinamičnom procesu zaštite nasleđa, uspostavljeni standardi i dobre prakse za sprovođenje zaštitnih mera i intervencija trebalo bi uvek da se pažljivo razrade i primenjuju, imajući u vidu da vrednosti nasleđa predstavljaju javni interes. Primena zakona, uredbi i drugih pravnih instrumenata o nasleđu ili tehničkih oruđa za proces zaštite nasleđa je opravdana kada je u pitanju zaštita javnog interesa.

Smernice za kulturno nasleđe – „Tehnički instrumenti za zaštitu i upravljanje nasleđem“ predstavljaju sistematska i harmonizovana iskustva zasnovana na kosovskom Zakonu o kulturnom nasleđu i njegovih sedam uredbi, u saglasnosti sa međunarodnim principima i standardima. Smernice su pripremljene od strane članova sedam različitih radnih grupa uključujući profesionalce iz Ministarstva kulture, omladine i sporta, lokalne eksperte iz brojnih ministarstava i institucija na Kosovu i međunarodne eksperte pod vođstvom PKRK projekta, u periodu od proleća 2010. do proleća 2012. godine.

Hakan Širer Demir

Vođa tima PKRK-a

Projekat PKRK-a je sledio sistematiziranu metodologiju u pripremi svake od smernica, obezbeđujući tekuće konsultacije sa relevantnim akterima; pre svega radom sa profesionalcima i lokalnim ekspertima MKOS-a, proučavanjem primera na Kosovu, sledeći pravne zahteve i povezujući ih sa međunarodnim standardima. Ova praksa se takođe smatra delom profesionalnog razvoja kapaciteta osoblja MKOS-a. Nacrti dokumenata su prosledjivani ekspertima Saveta Evrope koji su davali početne komentare u vezi sa konkretnim smernicama. Tim PKRK-a je kompletirao dokumente koje su zatim prevodeni na albanski i srpski jezik i diskutovani sa lokalnim akterima na organizovanim javnim raspravama. Dobijeni komentari od strane lokalnih aktera su uneti u dokumente kako bi se izradila njihova konačna verzija koja je na kraju pregledana od strane međunarodnog eksperta. Ovaj metod rada je korišćen za svaku od smernica, kako bi se podstaklo najbolju moguću učešće u ovom procesu. Radne grupe su zajedno bile angažovane na razvoju smernica koje će najbolje moći da iskoriste stručnjaci u oblasti.

Smernice za kulturno nasleđe pripremljene su kako bi se obezbedilo da terenski rad zadovoljava standarde neophodne za zaštitu kulturnih dobara na Kosovu. Biće potrebno da Smernice budu revidirane i ažurirane periodično, kako bi obuhvatile preporuke u saglasnosti sa promenama koje bi mogle nastati u nastupajućem periodu.

Ovaj dokument se sastoji od sedam delova, od kojih svaki predstavlja smernice zasnovane na Zakonu i uredbama o kulturnom nasleđu. Čitaoci smernica bi trebalo da dokument vide kao tehnički resurs koji može da se koristi u oblasti, kao i u pripremi dokumenata namenjenih za širu javnost.

Pošto se ove smernice tiču oblasti kulturnog nasleđa na Kosovu, projekat PKRK-a veruje da će ova publikacija imati značajan uticaj na zaštitu kulturnog nasleđa. Projekat PKRK-a izražava svoju spremnost da sarađuje u procesu sprovođenja ovih smernica.

Julija Tričkovska

Viši saradnik za kulturno nasleđe PKRK-a

Smernice za inventarizaciju kulturnih dobra

PREDGOVOR

UVOD

SMERNICE

INVENTARI RAZLIČITIH KATEGORIJA KULTURNIH DOBARA

- I. SADRŽINA INVENTARA NEPOKRETNIH KULTURNIH DOBARA
- II. SADRŽINA INVENTARA POKRETNIH KULTURNIH DOBARA (PREDMETA/MATERIJALA)
- III. SADRŽINA INVENTARA DUHOVNIH KULTURNIH DOBARA (ELEMENTI)

ODABRANI IZVORI

PREDGOVOR

Smernice za inventarizaciju kulturnih dobara su pripremili članovi PKRK tima. One su sačinjene uz učešće predstavnika Ministarstva kulture, omladine i sporta i lokalnih eksperata. Nacrt Smernica je pregledan od strane eksperta Saveta Evrope, dr Martina Čerija (Ujedinjeno Kraljevstvo).

Prevashodno Smernice imaju za cilj da služe kao tehničko sredstvo za identifikaciju i inventarizaciju različitih kategorija kulturnih dobara, što je od suštinskog značaja za proces zaštite.

U Prištini, februar 2011

UVOD

Kao integralni deo sistema za zaštitu kulturnog nasleđa, inventari različitih kategorija kulturnih dobara obezbeđuju usaglašene, uporedive i upotrebljive informacije o nasleđu.

Sastavljanje inventara, odnosno, evidentiranje informacija, zasniva se na:

1. principima transparentnosti, objektivnosti, interdisciplinarnog rada, nadležnosti i odgovornosti;
2. kategoriji/vrsti nasleđa, nacionalnom/lokalnom oficijalnom sistemu prepoznavanja i određenom tipu inventara;
3. međunarodnim standardima inventarisanja u odnosu na klasifikaciju i datiranje.

Predložene *Smernice za inventarizaciju* (u nastavku teksta: „Smernice“) u skladu su sa sadašnjim kosovskim zakonodavstvom u oblasti zaštite kulturnog nasleđa, odnosno sa Zakonom o kulturnom nasleđu (u daljem tekstu „ZKN“) br. 02/L-88/2006, član 3, 3.1.- 3.3 i član 4, 4.1, i Propis o registraciji, dokumentaciji, proceni i odabiru kulturnog nasleđa za zaštitu (Propis br. 5/2008), član 1 i 2 (u daljem tekstu: „Propis“).

Nameru je da se Smernice koriste kao tehnički instrument za identifikaciju različitih kategorija kulturnog nasleđa koje bi trebalo staviti pod privremenu zaštitu (u saglasnosti sa članom 3 ZKN-a). Pored toga, informacije koje se nalaze u inventaru treba koristiti kao bazu podataka za ona kulturna dobra koja treba da budu pod stalnom zaštitom (u saglasnosti sa članom 4 ZKN-a).

• Terminologija i definicije

Prvi odeljak Smernica („definicije“) određuje različite kategorije kulturnih dobara, što će pomoći sastavljačima inventara i korisnicima u određivanju odgovarajućih procedura koje treba pratiti. U principu, definicije koje su korišćene su u saglasnosti sa ZKN-a.

U Smernicama su navedene tri glavne kategorije kulturnog nasleđa – nepokretna kulturna dobra, pokretna kulturna dobra (predmeti) i duhovna kulturna dobra (elementi).

Kategorija nepokretnih kulturnih dobara predstavljena u Smernicama je usklađena sa osnovnim principom klasifikacije nasleđa navedenim u ZKN-u (čl.2) u vezi sa različitim tipovima nasleđa (arhitektonsko nasleđe, arheološko nasleđe i kulturni pejzaž). Ideja je da se napravi sistem inventarisanja sa usaglašenim informacijama za pomenute tipove nepokretnog kulturnog nasleđa.

Termin predložen za pokretna kulturna dobra – predmeti i/ili materijal – i za duhovna kulturna dobra (elementi) u skladu je sa međunarodnim konvencijama i pozitivnom praksom.

Za identifikaciju kategorija nepokretnih kulturnih dobara više detaljnih informacija za pojedine teme date su u ZKN-u (član 2). Smatralo se da je pristup koji se odnosi na terminologiju i definicije u ZKN-u, generalno govoreći, u skladu sa međunarodnim konvencijama,¹ ali da definicija određenih vrsta nepokretnog nasleđa, kao na primer „arhitektonska zaštićena područja“ (ZKN, član 2.2. c), nije jasan zato što je gotovo identična definicija korišćena za kategoriju kulturnog predela (ZKN, član 2.4). U cilju boljeg razumevanja za korisnike kao i u skladu sa sadašnjom terminologijom ZKN-a, u Smernicama je dat opis „arhitektonskog zaštićenog područja“ kao kategorije kulturnog nasleđa koja obuhvata istorijske celine/gradove ili urbana/ruralna jezgra.

Upotrebljeni termini u ZKN-u za definisanje arheološkog nasleđa – „arheološko nasleđe“ (član 7.1), „nepokretni arheološki objekti“ (član 7.2) i „pokretni arheološki predmeti“ (član 7.2; 7.3), u skladu su sa definicijom Konvencije iz Valete, koja pokriva „sve ostatke i predmete i sve druge tragove čovečanstva iz prošlih epoha“,² ali s obzirom da su te opšte definicije veoma nejasne, Smernice preporučuju preciznije definicije nepokretnog

¹ Konvencija Uneska o zaštiti svetskog kulturnog i prirodnog nasleđa (Pariz, 1972), Konvencija za zaštitu arhitektonskog nasleđa Evrope (Granada, 1985), Evropska konvencija za zaštitu arheološkog nasleđa (revidirana), Konvencija iz Valete iz 1992. godine i Konvencija o predelu (Firencu, 2000).

² Valetta Convention, Article 1.3.

arheološkog nasleđa, predlažući termin „arheološki lokalitet“ umesto „nepokretni arheološki objekti“, koji je u Smernicama već korišćen za klasifikovanje tri glavne kategorije nasleđa, kao i stoga što kada govorimo o „predmetima“ to se više odnosi na pokretno nasleđe,³ nego na arheološke strukture ili na strukture bilo koje druge kategorije nepokretnog (graditeljskog) nasleđa. Termin „arheološki lokalitet“ obuhvata arhitektonske/struktурне sadržaje iskopane ili nađene kao delimično sačuvani elementi koji se ne mogu smatrati pojedinačnim, zasebnim elementima nasleđa („predmeti“) u širem kontekstu okruženja, odnosno oni ukazuju na prisustvo brojnih građevina (spomenika), naselja ili drugih vrsta struktura (ili infrastrukture) koje se vezuju za organizovani život ljudi u prošlosti na dатој lokaciji. Prilikom te vrste inventarisanja treba uvek imati u vidu složenost strukturalnih elemenata koje treba zaštititi i predstaviti in situ.

U kontekstu složenosti procesa arheološkog istraživanja kao i postupaka za zaštitu i prezentovanje arheoloških nalaza u skladu sa terminom upotrebljenim u ZKN „pokretni arheološki predmeti“ (član 7.3.), Smernice tretiraju inventarizaciju arheološkog lokaliteta izdvojeno od inventarizacije arheoloških predmeta kao pokretnih kulturnih dobara koja su uklonjena sa svog originalnog mesta nalaženja tokom programskih iskopavanja ili koja su slučajno pronađena i, po ZKN-u (član 7.8.) tretiraju se kao „slučajna arheološka otkrića“. Obično ti nalazi postanu deo postojeće muzejske/galerijske kolekcije ili čine novu kolekciju in situ. Procedura inventarizacije „arheoloških predmeta“ u Smernicama ista je kao i za druge kategorije pokretnih kulturnih dobara. Logično, obavezne informacije koje treba dati u situaciji kada je arheološki lokalitet sa kog su uklonjeni predmeti poznat jesu one reference koje upućuju na povezivanje sa sadržajima/elementima originalne lokacije kao i druge reference koje se odnose na zbirku odnosno zbirke kojima predmet pripada u okviru sistema inventara muzeja/galerije. Iste informacije treba dati u odnosnim odeljcima inventara samog arheološkog lokaliteta. U svakom slučaju, takav pristup treba primenjivati kada je u pitanju nepokretno nasleđe tamo gde je to moguće.

Procedura inventarizacije kategorije „arheološkog rezervata“ (ZKN, član 7.11 – 7.14) nije posebno obrađen u Smernicama. Imajući u vidu ograničene informacije koje se odnose na tu vrsnu nasleđa, „sačuvanog in situ za buduće generacije“, izrađivač treba da obezbedi što je moguće više informacija koristeći pro-

³ „Arheološki predmeti“ koji su prepoznati kao pokretna dobra u Preporuci Uneska koja se odnosi na međunarodnu razmenu kulturnih dobara (usvojena u Nairobiju 26.novembra 1976, čl. 1).

ceduru izrade inventara za arheološki lokalitet.

Uneskova preporuka koja se odnosi na potrebu planiranja obima (ili mapiranja) „arheološkog rezervata⁴ mogla bi da bude obrađena u odeljku Smernica „Obim i granice“, odnosno „katastarske parcele u okviru definisanog ili predloženog obima (perimetra“ i „katastarske parcele u okviru definisane ili predložene zaštićene zone (ili zona)“ sa pratećom tehničkom dokumentacijom (mapa-plan), naznačenom u odeljku: „Prateća dokumentacija“. Iste informacije mogu biti korisne za kategoriju „kulturni predeo“, posebno ukoliko je njegova lokacija prigradska zona, kao i za arheološki lokalitet, spomenički ansambl i arhitektonsko zaštićeno područje.

Definicija „kulturnog predela“ u Smernicama je predstavljena detaljnijim objašnjenjem s obzirom na njegovu složenost, a u skladu sa Dopunom 3 Operativnih smernica Uneska. Njegova tipologija je razvijena u tri odeljka: a) predeo koji je dizajnirao i napravio čovek; b) predeo koji je organski evoluirao; i c) asocijativni kulturni predeo. Objašnjenje definicije je dato u uvodnom delu Smernica (definicija). Specifičnosti su razvijene u odeljku „Kategorija i vrsta(e)“ i „Opis“ inventara nepokretnih kulturnih dobara.

Definicije pokretnih kulturnih dobara za procedure srodnih inventara u Smernicama napravljene su imajući u vidu različite tipove predmeta koji treba da budu zabeleženi i mesta na kojima se čuvaju, istražuju ili predstavljaju. Član 1.3, član 2.5, i, posebno, član 9 ZKN opisuju pokretnе predmete različitih tipova kao što predlaže međunarodni dokumenti⁵ ali bez davanja klasifikacije, odnosno osnovnih kriterijuma za njihov odabir. Čak se ni Propisom ne obezbeđuje preciznija definicija pokretnih predmeta koja bi mogla dati jasnu orientaciju izrađivačima inventara.

Smernice preporučuju nekoliko vidova inventara za pokretna kulturna dobra korišćenjem različitih kriterijuma za odabir (klasifikaciju) predmeta, sa detaljnim objašnjenjem svake od sledećih kategorija: „arheološki predmeti“, „etnološki predmeti“, „istorijski predmeti“, „umetnički predmeti“, „tehnički predmeti“, „arhivski materijal“, „bibliotečki materijal“, „audio-vizuelni materijal“ i „snimljeni zvučni (fonogramski) arhivski materijal“. Taj pristup može biti koristan za razvoj jedinstvenog sistema

⁴ Preporuka Uneska o očuvanju kulturnih dobara ugroženih javnim ili privatnim radovima, 19. novembar 1968 (čl. 24.a)

⁵ Preporuka koja se odnosi na zaštitu pokretnih kulturnih dobara, koju je usvojio Unesko u Parizu 28. novembra 1978 (čl. 1); Preporuka o zaštiti i očuvanju pokretnih slika, koju je usvojio Unesko u Beogradu, 27. oktobra 1980 (članovi 1, 3)

postupaka za različite kategorije/vidove pokretnog nasleđa, pre svega za sistem inventarizacije za potrebe zaštite nasleđa. Preporučuje se da tu klasifikaciju koriste svi oni koji učestvuju u nacionalnom informatičkom sistemu s obzirom da postoji mnoštvo specifičnih kriterijuma za identifikovanje te kategorije nasleđa u informatičkim sistemima muzeja/galerija. Obavezno je unakrsno upućivanje na povezani informatički sistem muzejske/galerijske zbirke.

Korišćena definicija za duhovna (nematerijalna) kulturna dobra u ZKN (član 10) obuhvata sve „izraze“ narodne tradicije. Treba napomenuti da i ZKN i Propis upotrebljavaju različitu terminologiju za tu kategoriju kulturnog nasleđa od one koja se koristi u dotoj konvenciji, odnosno Konvenciji Uneska o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa (Pariz, 2003). Osim toga, u ta dva kosovska propisa o kulturnom nasleđu ne postoji klasifikacija različitih tipova-vidova „izraza“ i ne ukazuje se na ključne principe date u Konvenciji: 1. „izrazi“ prepoznati kao živo nasleđe; 2. zajednice/grupe proizvođača/izvođača prepoznate kao ključni faktor za vrednovanje, očuvanje i razvoj te kategorije kulturnog nasleđa.

U skladu sa politikama razvijenim za tu kategoriju nasleđa, Smernice preporučuju klasifikaciju, odnosno izrađivanje inventara za dve glavne (pod)kategorije nematerijalnog nasleđa: inventar elemenata folklora i tradicionalnih zanata i 2. inventar elemenata usmene tradicije.

- Postupak za izradu inventara

Izrada inventara je usko povezana sa procesom zaštite nasleđa. S obzirom da se postupak za izradu inventara u Smernicama posebno bavi identifikacijom kulturnih dobara koja će biti zakonski zaštićena potrebne informacije su odabrane uglavnom u tu svrhu.⁶ Preporučuje se da obim potrebnih informacija bude u obliku „preliminarnih“ podataka a ne da se ide ka kompletnim informacijama što bi dovelo do usporavanja procesa procedure za stavljanje na listu zakonski zaštićenih dobara. Međunarodni standardi indeksiranja podataka za različite kategorije nepokretnih i pokretnih kulturnih dobara koji su predstavljeni u Smernicama o inventaru i dokumentaciji kulturnog nasleđa u izdanju

Saveta Evrope⁷, korišćeni su za skoro sve preporučene odeljke za izradu inventara nepokretnih i pokretnih kulturnih dobara. Smernice ne obezbeđuju zasebne postupke inventarizacije za svaku (pod)kategoriju pokretnih i nepokretnih dobara, ali odeljci mogu biti prilagođeni ili urađeni na način koji adekvatno odražava složenost kulturnih dobara kao takvih i specifičnosti zahteva.

Preporučuje se dati pristup za kategoriju „kulturni predeo“ da bude u skladu sa kriterijumima i procedurama inventarizacije (ili drugim propisima) koji se primenjuju na prirodno nasleđe, gde je „interakcija čoveka i prirode“ glavna karakteristika te kategorije nasleđa, kao što je prepoznato u Evropskoj Konvenciji o predelu (Firenca, 2000. član 1,a). Sastavljači inventara bi trebalo da primenjuju isti metodološki pristup za kategoriju „arhitektonsko zaštićenopodručje“, koja se posebno tretira u procesu integrisane zaštite gde se sprovode kriterijumi i procedure dati u propisima koji se odnose na sektor urbanog/prostornog planiranja. Očigledno je da u tim slučajevima treba sastaviti tim profesionalaca koji dolaze iz više relevantnih sektora (zaštita kulturnog nasleđa, urbano/ruralno/prostorno planiranje i zaštita prirodnog nasleđa).

Jedan od odeljaka inventara nepokretnih kulturnih dobara u kome se preporučuje orientacija na detaljnije informacije odnosi se na katastarske podatke. Postoji dobar razlog za to. Pre svega, katastarske informacije su relevantne ne samo za mesto spomenika u okviru određenog urbanističkog plana, što je inače važno za njegov tretman u budućim planskim dokumentima, već i kao informacije za vlasnike dobara koji bi trebalo da znaju koji deo njihove imovine je planiran da bude stavljen pod zaštitu zakona i koji zaštitni režim moraju poštovati, jer ZKN katastarskim i geodezijskim agencijama Kosova na centralnom i lokalnom nivou nalaže postupak za registraciju zaštićenog nepokretnog kulturnog nasleđa koje je stavljeno na Listu kulturnog nasleđa (trajno zaštićenog) (ZKN, član 4, 4.6). Iako ZKN ne uzima u obzir mišljenje vlasnika o tom pitanju,⁸ vlasnik ima (barem) zakonsko pravo da bude informisan o tome šta je ili šta bi mogla biti njegova obaveza u upravljanju kulturnim dobrom. Nadalje, zakonska obaveza za utvrđivanje „perimetra“ i „zaštićene zone“ ili „zaštićenog područja“ za zaštićeno kulturno, arhitektonsko

⁶ Slедеći korak u ovom procesu je razvoj ili revizija baze podataka inventara po procedurama ustanovljenim u zasebnom aktu/propisu kako bi se obezedio pravni status ili stalna zaštita kulturnog dobra (stavljanje na Listu kulturnog nasleđa) koja će prati postopeči Propis o registraciji, dokumentaciji, proceni i odabiru kulturnog nasleđa za zaštitu, posebno u delu Propisa koji se odnosi na procenu i odabir kriterijuma za sprovođenje.

⁷ Upotrebljena publikacija predstavlja reprint iz 2009. godine; ona sledi analizu inventara i dokumentacije objavljenu u: R. Thornes, J. Bold, Dokumentovanje kulturne baštine, Zadužbina Polla Gettyja, 1998. g.

⁸ ZKN obezbeđuje samo postupak o obaveštavanju o dobrima u okviru Liste kulturnog nasleđa koju treba dati vlasniku u pisrenom obliku putem oglašavanja u Službenom glasniku u roku od 28 dana (ZKN, član 4, 4.7)

ili arheološko dobro (član 2.2.20-22; 6, 6.3, 6.4), koji obuhvata konkretni broj/brojeve katastarskih parcela (ili deo njih), odnos se kako na vlasnike objekata (kao arhitektonskog nasleđa) ili zemljišne površine (kao arheološkog nasleđa) tako i na planere koji se bave utvrđivanjem predloga (u skladu sa Zakonom o prostornom planiranju).⁹

Odeljak koji se odnosi na pravni status kulturnih dobara, kako preporučuju Smernice, u skladu je sa specifičnom situacijom kosovskog zakonodavstva kad je reč o kulturnom nasleđu. Nova pravna procedura o tom pitanju (ZKN iz 2006) kao i stanje kulturnog nasleđa uništenog ili oštećenog u konfliktima naveli su MKOS da preduzme mere za (re)valorizaciju kulturnog nasleđa koje je bilo zaštićeno po proceduri ranijeg (jugoslovenskog) pravnog sistema zaštite, tako da izgleda da proces izrade inventara počinje iznova. Istorija pravnog statusa i prateća dokumentacija (koliko je to dostupno) u novim okolnostima mogu biti od velike koristi „novim“ sastavljačima inventara.

Još jedan razlog da se preporuči ovaj odeljak jeste povezan sa sledećom fazom zakonske procedure za sticanje statusa stalne zaštite. U procesu izrade inventara, sastavljači mogu prepoznati neke važne elemente kulturnog nasleđa koje treba dalje dopuniti jer predstavljaju ključni argument za sprovođenje narednog postupka koji se odnosi na stalno zaštićeno kulturno nasleđe. Tu preporuku treba uzeti kao relevantnu u planiranim aktivnostima MKOS-a kada se radi o selekciji kulturnih dobara u procesu sticanja statusa stalne zaštite. Takođe, taj način gledanja na stvari može se uzeti u obzir u obrnutoj zakonskoj proceduri – brisanja sa liste nasleđa ukoliko su vredni sadržaji/elementi nasleđa zbog kojih je ono prepoznao i zaštićeno nepovratno izgubljeni.

Odeljak o različitom vidu „dokumentacije“ koja bi trebalo da bude sastavni deo informacija inventara datih u drugim odeljcima odnosi se manje-više na osnovne i ili na već postojeće informacije (kopije postojeće dokumentacije) ili one koje se mogu prikupiti u kratkom vremenu – skice tehničke dokumentacije, fotografije trenutne situacije, kopije dokumenata, kopije snimljenih intervjuja, filmove, itd.

U pogledu procedura za izradu inventara za duhovne (nematerijalne) kulturne elemente situacija je komplikovanija ne sa-

mo zbog toga što kosovski propisi ne obuhvataju složenost aktivnosti koje se odnose na tu kategoriju nasleđa već i zbog različitih iskustava u sprovođenju relativno nove konvencije (Uneskova Konvencija o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa, Pariz, 2003) u zemljama sa dužom tradicijom prepoznavanja i zaštite te kategorije nasleđa.

U slučaju Kosova, kao i u nekim drugim zemljama u regionu, jedan od glavnih propusta jeto što se zajednice/grupe ne uzimaju u obzir čak ni prilikom izrade inventara. Glavni problem je to što zavodi za zaštitu nemaju adekvatne resurse za tu proceduru koju bi trebalo da preuzmu. Skoro svi su usredsređeni na pitanja koja se tiču materijalnog (pokretnog i nepokretnog) nasleđa.

Zbog te situacije Smernice predlažu postupak za izradu inventara koji obuhvata relevantne zajednice/grupe proizvođača/zanatlja/izvođača koji, ako se adekvatno tretiraju u pravnom sistemu zaštite, mogu dati odgovarajuće informacije o manifestacijama svog „živog nasleđa“, kao i da se imenuje naučna institucija/institucije koje će proceniti prikupljene podatke i preporučiti identifikovane elemente koje treba staviti pod zaštitu, dok nadležna kulturna institucija (u okviru MKOS-a) treba da obezbedi kompletirani inventar u informatičkom sistemu i pokrene postupak zakonske zaštite. Dakle, u odeljku „Zaštita/pravni status“ te kategorije dobara nije neophodno obezbediti informacije koje se odnose na procedure za privremenu i/ili stalnu zaštitu nasleđa. Preporuka je da ta kulturna dobra budu zaštićena odmah jer će njihov zakonski status obezbediti koristi za zajednicu i ili pojedince.

Posebni postupak za izradu inventara duhovnog (nematerijalnog) nasleđa u Smernicama ističe saradnju zajednica/grupa i NVO-a, odnosno njihovu spremnost i saglasnost da budu deo sistema zaštite kulturnog nasleđa, kao što ističe navedena Konvencija.

Gotovo svi delovi ove vrste inventara koje Smernice preporučuju rezultat su kompilacije procedura za izradu inventara koji se koriste u zemljama sa iskustvom u toj oblasti, od kojih većina ima izuzetno nematerijalno nasleđe koje je proglašeno remek delima svetskog nasleđa.

⁹ „Zaštićena zona“ i „zaštićeno područje“ objašnjeni u Smernicama definisani su u čl. 2 Zakona o prostornom planiranju (Zakon br. 2003/14)

SMERNICE

- Neki od izraza koje sadrže ove Smernice imaju sledeća značenja:

1. „*Inventarizacija*“ je zvanična istraživačka aktivnost za preliminarno snimanje i dokumentovanje kulturnih dobara. On predstavlja osnovu za valorizaciju: (a) radi utvrđivanja da li dobro treba zakonski zaštititi i (b) za izradu plana za njegovu zaštitu, čime njegova vrednost može biti trajno obezbeđena.

2. „*Nepokretna kulturna dobra*“ obuhvataju različite vrste arhitektonskog nasleđa, strukture arheološkog nasleđa i sadržine kulturnog predela.

3. „*Spomenik*“ označava samostalna arhitektonska dela, dela monumentalne skulpture i slikarska dela, elemente strukture arheološke prirode, pećine, itd.

4. „*Kompleks građevina*“ označava grupe odvojenih/pojedinačnih ili koncentrisanih građevina koje se izdvajaju po vrednosti svoje arhitekture, homogenosti ili svom mestu u okruženju.

5. „*Arhitektonsko zaštićeno područje*“ označava oblast koja obuhvata kombinovana dela ljudskih ruku i prirode sa karakterističnim vrednostima od istorijskog, arheološkog, umetničkog, društvenog, ekonomskog ili tehničkog interesa, kao što su urbana ili ruralna jezgra i istorijski gradovi/lokaliteti sa otvorenim prostorima i infrastrukturom u njihovom okruženju.

6. „*Kulturni predeo*“ označava oblast onako kako je ljudi vide, a čiji karakter je rezultat akcije i interakcije prirodnih i ljudskih faktora. Mogu se razlikovati:

a) predeo koji je dizajnirao i stvorio čovek: park, voćnjak, rekreativni vrt, plaža, trg, groblje, dvorište, itd.;

b) predeo koji je organski evoluirao: relikti ili fosili, tragovi drevne poljoprivredne proizvodnje u prirodnim sredinama, korišćenje zemljišta;

c) asocijativni kulturni predeo povezan sa religijskim/kulturnim/prirodnim elementima, kao što su tradicionalni oblici proizvodnje i njeni uticaji na predeo, domaći i industrijski kompleksi, sistemi vezani za energiju, mesta i oblasti od važnosti za istoriju zemlje i njene stanovnike – značajni događaji, mesta rođenja, bojna polja, verovanja, kultovi, tradicionalni obredi.

7. „*Arheološki lokalitet*“ označava oblast ili mesto na kome su manifestacije aktivnosti iz prošlosti ljudi evidentne na strukturama i ostacima svih vrsta i koje zahvaljujući arheološkim metodama pružaju primarne informacije.

8. „*Perimetar spomenika*“ označava granicu zaštićenog prostora oko zaštićenog kulturnog dobra koju treba da definiše kompetnenta institucija.

9. „*Zaštićena zona*“ označava područje kao što je definisano u čl.12.2 Zakona o prostornom planiranju (Zakon br. 2003/14), koje okružuje perimetar zaštićenog nepokretnog kulturnog dobra koje treba sačuvati od bilo kakve aktivnosti koja bi mogla ugroziti njegovu celovitost.

10. „*Zaštićeno područje*“ označava oblast koja može obuhvatiti zaštićeno nepokretno kulturno nasleđe, prirodno nasleđe ili resurse životne sredine kao što je definisano u čl.12.2 Zakona o prostornom planiranju (Zakon br. 2003/14).

11. „*Arheološki predmeti*“ označavaju sve pronalaske bilo koje vrste ili od bilo kog materijala koji su iskopani iz zemlje ili pronađeni u vodi i potiču iz perioda koji je predmet arheologije i njenih pomoćnih nauka.

12. „*Etnološki predmeti*“ označavaju pokretna dobra koja se odnose na način života, aktivnosti, navike, rituale, verovanja, ideje i kreacije neophodne za razumevanje etničkih karakteristika i promena u materijalnoj i nematerijalnoj kulturi stanovnika Kosova.

13. „*Istorijski predmeti*“ označavaju pokretna dobra koja se vezuju za značajne istorijske događaje ili kulturne aktivnosti, nacionalnog oslobođenja, revolucije i drugih političkih pokreta i organizacija, obrazovne, kulturne, naučne, verske, sportske i druge institucije i udruženja, ili život i rad značajnih ličnosti, kao i starine koje ne pripadaju drugim vrstama pokretnog kulturnog nasleđa starijeg od 50 godina.

14. „*Umetnička dela*“ označavaju pokretna umetnička dela iz oblasti likovnih umetnosti, kao što su slike i crteži pravljeni rukom, na bilo kojoj osnovi ili materijalu, industrijski dizajn i ručno ukrašeni industrijski proizvodi, originalni skulptorski radovi, umetničke kompozicije i zbirke na bilo kom materijalu, originalne gravure, bakforezi, litografije i druga štampa, originalni posteri i fotografije kao način originalnog stvaranja i radovi primenjene umetnosti od bilo kog materijala.

15. „*Tehnički predmeti*“ označavaju proizvode tehničke kulture koji se vezuju za značajne faze tehnološkog progresa, kao što su mašine, alati, instrumenti, oprema, transportna sredstva, itd.

16. „*Arhivska građa*“ označava svu odabranu, autentičnu i reprodukovana dokumentacionu građu od trajne vrednosti i važnosti za državu, nauku, kulturu i druge potrebe.

17. „*Bibliotečni materijal*“ označava stare rukopise (albanske, slovenske ili rukopise drugih jezika) koji se odnose

na Kosovo i nastali su do kraja XIX veka, stare mape i atlase Kosova,¹⁰ specijalne bibliotečke kolekcije koje potiču iz obrazovnih, kulturnih, naučnih, verskih i drugih institucija Kosova, retke knjige i drugu retku bibliotečku građu utvrđenu zakonom, kao i porodične i lične biblioteke od naučne i kulturne važnosti, obavezne uzorke publikacija, beleške, filatelistički i drugi materijal sa statusom publikacije.

18. „Audio-vizuelni materijal“ označava originalni kinematografski materijal, odnosno negative fotografija ili ton-negative filma, kao i tonske kopije crtanih, animiranih, dokumentarnih, naučno-popularnih i drugih filmova, snimljeni materijal sa zvukom ili bez zvuka, bez obzira na tehniku snimanja, zajedno sa filmskom dokumentacijom (scenario, knjiga snimanja, kostimografski i scenografski materijal, filmske reklame, itd.) kao i obavezni uzorak koji je dostavljen nadležnoj filmskoj arhivi.

19. „Snimljeni zvučni (fonografski) arhivski materijal“ označava originalni materijal snimljenog zvuka, odnosno originalnog usmenog, muzičkog i drugog zvuka i njegove kopije, bez obzira na oblik, tehniku snimanja zvuka ili vrstu medija, uključujući obaveznu fonografsku kopiju koji je deponiran u nadležnoj instituciji u saglasnosti sa zakonom.

20. „Duhovni kulturni elementi“ označavaju specifične prakse, prezentovanje, izražavanje, znanje i veštine – uključujući instrumente, predmete, artifakte i kulturni prostor koji je u vezi sa njima.

---

¹⁰ Zakonom treba da se utvrdi period na koji se odnosi.

- INVENTARI RAZLIČITIH KATEGORIJA KULTURNIH DOBARA
  - I. Inventar nepokretnih kulturnih dobara
    - II. Inventar pokretnih kulturnih dobara
    - III. Inventar duhovnih kulturnih dobara
  - I. Inventar nepokretnih kulturnih dobara
    1. Inventar spomenika
    2. Inventar kompleksa građevina
    3. Inventar arhitektonskog zaštićenog područja
    4. Inventar arheoloških lokaliteta
    5. Inventar arheoloških rezervata
    6. Inventar kulturnih predela
  - II. Inventar pokretnih kulturnih dobara
    1. Inventar arheoloških predmeta
    2. Inventar etnoloških predmeta
    3. Inventar istorijskih predmeta
    4. Inventar umetničkih predmeta
    5. Inventar tehničkih predmeta
    6. Inventar arhivske građe
    7. Inventar bibliotečke materijala
    8. Inventar audio-vizuelnog materijala
    9. Inventar snimljenog zvučnog (fonografskog) arhivskog materijala.
  - III. Inventar duhovnih kulturnih dobara
    1. Inventar elemenata folklora i tradicionalnih zanata
    2. Inventar elemenata usmene tradicije.

I. SADRŽINA INVENTARA NEPOKRETNIH KULTURNIH DOBARA¹¹

Inventari nepokretnih kulturnih dobara sadrže sledeće informacije:

1. Naziv i reference
  - 1.1. Naziv kulturnog dobra
(naziv kulturnog dobra pod kojim je ono poznato)

- 1.2. Naziv institucije/organizacije koja prikuplja i obezbeđuje informacije za inventar (naziv, adresa)
- 1.3. Ime osobe/osoba koje prikupljaju i unose informacije za inventar (ime, stručne kvalifikacije i položaj)
- 1.4. Datum(i) sastavljanja i/ili unošenje informacija za inventar
- 1.5. Broj inventara/jedinstveni referentni broj (broj ili kombinacija znakova koji jedinstveno identificuje svaki objekat ili elemente/sadržine prirode – posebno u vezi sa kompleksom građevina, arhitektonskim zaštićenim područjem, arheološkim lokalitetom, arheološkim rezervatom, kulturnim predelom).
- 1.6. Upućivanje na povezane zapise
  - 1.6.1. Upućivanje na povezane zapise pojedinačnih objekata/spomenika
(posebno za nasleđe koje se tretira kao deo kompleksa spomenika, arhitektonski zaštićenih područja, arheoloških lokaliteta ili kulturnog predela).
  - 1.6.2. Upućivanje na povezane zapise o okolini/prirodnom nasleđu
(posebno za nasleđe koje se tretira kao deo arhitektonski zaštićenih područja, arheoloških lokaliteta ili kulturnog predela).
  - 1.6.3. Upućivanje na povezane zapise o arheološkim zbirkama i artifaktima
  - 1.6.4. Upućivanje na zapise o sadržinama i opremi
(zidne slike, vajarska kamena/mermerna dekoracija, duborez, itd. koji se odnose na sam objekat ili na okolinu spomenika/lokaliteta).
  - 1.6.5. Upućivanje na povezanu dokumentaciju
  - 1.6.6. Upućivanje na povezani urbanistički ili prostorni plan
(naziv plana, zajednica/opština nadležna da obezbedi urbanistički ili prostorni plan/planove na centralnom ili lokalnom nivou, i druge relevantne reference koje se

	odnose na povezani sistem/sisteme planiranja na teritorij nasleđa).	5.2. Kartografske reference (posebno koordinate X, Y,Z).
22.	Izjava o značaju (kratki tekstualni opis/objašnjenje značaja dobra)	5.3. Katastarske reference/zemljишne jedinice
3.	Kategorija i vrsta(e)	5.3.1. Katastarska opština/opštine) ¹³ (ime(na) opštine; katastarska agencija, itd.)
3.1.	Kategorija (spomenik, kompleks građevina arhitektonsko zaštićeno područje, arheološko nalazište ili rezervat, kulturni predeo).	5.3.2. Katastarska parcela/parcele ¹⁴
3.2.	Vrsta (džamija, crkva, manastir, turbe; stambeni, industrijski, administrativan, rekreativan objekat, stambene kuće, mostovi, pećine, etno-park ili oblast/regija, arheološki park, bašta, mesto istorijskog događaja).	5.3.2.1. Katastarska parcela/parcele u okviru definisanog ili predloženog perimetra spomenika, kompleksa objekata, arheološkog lokaliteta. ¹⁵
3.3.	Tip funkcije (religijska, profana, kombinovane sadrzine/elementi kulturnog i prirodnog nasleđa (kulturni predeo)).	5.3.2.2. Katastarske parcele u okviru definisanih ili predloženih zaštitnih zona spomenika, kompleksa objekata, arheološkog rezervata, kulturnog predela. ¹⁶
3.2.1.	Prvobitna funkcija	6. Vreme nastanka
3.2.2.	Promene funkcija u prošlosti	6.1. Kulturni period
3.3.3.	Trenutna funkcija	6.2. Vek
4.	Zaštita/pravni status ¹²	6.3. Vremenski period
4.1.	Vrsta zaštite/pravni status (privremeno zaštićeno, trajno zaštićeno, nije zaštićeno)	6.4. Tačan datum
4.2.	Postupak zaštite (odлуka putem pravnog akta, naziv organa koji donosi odluku i datum kada akt stupa na snagu)	7. 0 osobe/soba i/ili organizacija/organizacije povezane sa istorijom nasleđa
4.3.	Pravni akt o izmeni ili prekidu statusa zaštite (ime/naziv, datum, organ koji donosi odluku).	7.1. Osobe i/ili radionice (učestvovali u izgradnji, slikanju, rezbarenju ili u izradi drugih sadržaja nasleđa – arhitekti, graditelji, slikari, uređivači predela, baštovani, itd.)
5.	Lokacija	7.2. Osnivač, donator, pokrovitelj, posednik
5.1.	Administrativna lokacija	8. Opis
5.1.1.	Geopolitička jedinica ili region (region, država)	8.1. Opšti opis objekta ili lokaliteta
5.1.2.	Opština, grad/selo/naselje, okrug, lokalitet	
5.1.3.	Adresa sa svim relevantnim referencama (poštansko ime, poštanski broj, ulica, broj)	
5.1.4.	Lokalitet (informacije o lokaciji, pozivajući se na mape koje pokazuju lokaciju mesta kao deo prateće dokumentacije inventara)	

¹³ Ukoliko se nepokretno kulturno dobro ili njegovi delovi, uključujući zaštićenu zonu ili deo nje, prouštruo na teritoriji dve ili više opština, podaci o tom nastoru se smatraju sadržajem opštег inventara opštine gde se to dobro ili njegovi veći delovi nalaze.

¹⁴ Ako je u pitanju nasleđe koje se nalazi na nepristupačnom terenu ili je predloženo područje za zaštitu preveliko da bi se precizno definisalo (posebno za arheološke rezervate i određene vrste kulturnog predela), sastavljač u ovom odeljku treba da napravi opis terena. Raspored ili kopija koja se odnosi na mapu za predloženi obim (granice) nasleđa treba zabeležiti u odeljku: „Prateća dokumentacija, 11.2-11.4“ i priložiti uz inventar.

¹⁵ Ako perimetar objekta nije utvrđen, treba dati predlog, uz korišćenje katastarskih referenci ili prepoznatljivih elemenata u okolini objekta za opis (ograda, ulična orientacija, itd.). Ukoliko je perimetar utvrđen, informacije bi trebalo da budu opisane katastarskim referencama na sledeći način: istočna granica (katastarska parcela br.....)/ zapadna granica (katastarska parcela br.....)/ severna granica (katastarska parcela br.....)/ južna granica (katastarska parcela br.....).

¹⁶ Ako zaštićene zone nisu utvrđene, treba dati predlog, korišćenjem katastarskih referenci i/ili prepoznatljivih elemenata u okolini obejekta odnosno za granice perimetra. Ukoliko je zaštićena zona utvrđena, treba dati informacije korišćenjem katastarskih referenci za svaku zonu: npr.: granica zaštićene zone na istoku (katastarska parcela br.....)/ granica zaštićene zone na zapadu (katastarska parcela br.....)/ granica zaštićene zone na severu (katastarska parcela br.....)/ granica zaštićene zone na jugu (katastarska parcela br.....).

¹² Informacije se traže ukoliko postoji potreba za ažuriranjem postojećeg inventara ili povezanog kulturnog dobra sačinjenog pre nego što je dobro stavljeno na listu kulturnog nasleđa (ili pre prekida statusa zaštite) odlukom nadležnog organa/vlasti.

17 Koristiti sledeći plan:

	1	2	3	4	5
Stanje	Odlično	Dobro	Solidno	Loše	Veoma loše
Ugroženost/ osetljivost	Dobro upravljanje	Nema rizika	Neki lokalizovani rizici	Jasan rizik po ceo lokalitet	Veliki rizik
Opšta tendencija	Poboljšanje	Stabilno	Stabilno, ali sa lokalizovanim problemima	Pogoršano ili će se pogoršati	Brzo pogoršanje
Zauzetost	Puna	Većim delom	Delimično	Fragmentirano	Slobodno

Što je veći ukupan zbir, veća je pretnja: objekat u odličnom stanju, kojim se dobro upravlja, u potpunosti iskoršćen i sa učinjenim poboljšanjima = 4; objekat u solidnom stanju, sa nekim lokalizovanim rizicima (kao što je otpad), koji se pogoršavaju a koji je se poputno koristi = 11; ostavljeni lokalitet u lošem stanju, koje se pogoršava i koji je pod rizikom = 16.

II. SADRŽINA INVENTARA POKRETNIH KULTURNIH DOBARA (PREDMETA/MATERIJALA)¹⁸

Inventari pokretnih kulturnih dobara sadrže sledeće podatke:

1. Naziv i reference
  - 1.1. Naziv predmeta/materijala koji se registruje (naziv kulturnog dobra pod kojim je dobro poznato)
  - 1.2. Ime/naziv zbirke čije je deo (ili bi trebalo da bude) registrovani predmet/materijal (ime/naziv ili određena specifičnost koja identificuje zbirku)
  - 1.2.3. Ukupan broj prikupljenih predmeta koji su deo objekta/materijala
  - 1.2.4. Broj primera istog tipa objekta/materijala u okviru relevantne zbirke
  - 1.3. Ime osobe u čijem je vlasništvu predmet/materijal (ili je bio) (za privačne zbirke);
  - 1.4. Naziv institucije/organizacije nadležne za prikupljanje i registrovanje podataka (naziv, adresa)
  - 1.5. Ime osobe/osoba koje prikupljaju ili evidentiraju informacije za inventar (ime, kvalifikacije i/ili pozicija)
  - 1.6. Datum(i) sastavljanja i/ili unošenja podataka u inventar
  - 1.7. Broj inventara i/ili jedinstveni referentni broj (broj ili kombinacija znakova koji jedinstveno identificuje svaki predmet u okviru zbirke)
  - 1.8. Upućivanje na povezane zapise o predmetu/materijalu (muzej, galerija i/ili privaćna zbirka)
  - 1.9. Upućivanje na povezane zbirke (muzej, galerija i/ili privaćna zbirka)
  - 1.10. Upućivanje na povezani spomenik/lokalitet
  - 1.11. Upućivanje na povezanu dokumentaciju
2. Izjava o značaju
(kratak slobodan tekst/objašnjenje o značaju dobra)
3. Kategorija i vrsta/vrste
  - 3.1. Kategorija (arheološki, etnološki ili istorijski predmeti, umetnički predmeti, tehnički predmeti, arhivska građa, bibliotečki materijal, audio-vizuelni materijal, snimljeni zvučni (fonografski arhivski materijal)).
- 3.2. Vrsta
(pr.: figure, panel slike, instrumenti, transportna sredstva, rukopisi, kinematografski radovi, zvučni snimci, itd.)
4. Zaštita/pravni status
  - 4.1. Vrsta zaštite/pravnog statusa (privremeno zaštićeno, trajno zaštićeno, nije zaštićeno)
  - 4.2. Postupak zaštite (vrsta zaštite, odluka pravnog akta, naziv organa koji donosi odluku i datum kada akt stupa na snagu)
  - 4.3. Pravni akt o izmeni ili prekidu statusa zaštite (ime, datum, organ koji donosi odluku).
5. Lokacija
  - 5.1. Administrativna lokacija
  - 5.1.1. Geopolitička jedinica ili region
  - 5.1.2. Opština, grad/selo
  - 5.1.3. Adresa sa svim relevantnim referencama (poštansko ime, poštanski broj, ulica, broj)
6. Vreme nastanka
  - 6.1. Kulturni period
  - 6.2. Vek
  - 6.3. Vremenski period
  - 6.4. Tačan datum
7. Opis
  - 7.1. Opšti opis
  - 7.2. Oblik
  - 7.3. Materijal
  - 7.4. Tehnika i tehnologija
  - 7.5. Dimenzije/mere
    - 7.5.1. Širina
    - 7.5.2. Dužina
    - 7.5.3. Visina
    - 7.5.4. Debljina
    - 7.5.5. Prečnik
    - 7.5.6. Težina
  - 7.6. Značajne sadržine/obeležja (posebno: tema, žanr, jezik, pismo, natpis(i), znaci/oznake, potpis, ornament/slika, itd.)

¹⁸ The headings/sections 1, 3, 5 and 6 are mandatory

		III SADRŽINA INVENTARA DUHOVNIH KULTURNIH DOBARA (ELEMENTI) ¹⁹
8.	Osoba/osobe i/ili organizacija/organizacije ili radionica/radionice– povezani sa proizvodnjom i istorijom nasleđa	Inventari duhovnih kulturnih dobara sadrže sledeće informacije:
8.1.	Autor(i)/ Tvorac/tvorci (slikari, vajari, kovači/kovačnice i druge specifične kategorije proizvođača, umetnika, itd.)	1. Naziv(i) i reference 1.1. Naziv elementa (ime/naziv elementa/predmeta koje koristi zajednica/grupa/pojedinci na koje se odnosi dobro)
8.2.	Ostali učesnici i njihova uloga (donator, pomagač, zanimanje, itd.)	1.2. Naziv institucije nadležne za čuvanje evidencije 1.3. Ime osobe/osoba koje pružaju informacije za inventar 1.4. Ime osobe/osoba koje ažuriraju i/ili evidentiraju informacije u inventaru
9.	Stanje	1.5. Broj inventara/jedinstveni referentni broj 1.6. Upućivanje na relevantnu evidenciju u vezi sa predmetom/elementom
9.1.	Opšte stanje	1.7. Upućivanje na povezanu dokumentaciju i druge povezane izvore
9.2.	Kvalitet stanja (nivo oštećenja)	1.8. Saglasnost i uključivanje zajednice/grupe/pojedinaca u prikupljanju informacija/podataka
9.3.	Promene/intervencije u prošlosti (restauracija/rekonstrukcija i/ili druge aktivnosti zaštite)	1.9. Osoba koja je izvor informacije: ime i status pripadnosti 1.10. Datum(i) i mesto/mesta prikupljanja podataka/informacija 1.11. Datum(i) sastavljanja, beleženja i unošenja podataka u inventar 1.12. Ograničenja (ako postoje) za korišćenje inventarisanih podataka
9.4.	Faktori koji utiču na celovitost predmeta (nedostatak održavanja, nedostatak zaštite/restauratorskih intervencija, neadekvatna prezentacija, neadekvatni uslovi skladištenja ili mesta na kome se izlaže, itd.).	2. Izjava o značaju (kratko tekstualno objašnjenje o značaju elementa)
10.	Poreklo i vlasništvo:	3. Vrsta 3.1. Elementi folklora i tradicionalnog zanatstva (običaji, manifestacije, proslave, rituali, verovanja, igre, muzika, pesme, stari zanati, tradicionalna hrana) 3.2. Elementi usmene tradicije (regionalni/lokalni dijalekti, pripovedanje, lečenje bolesti)
10.1.	Poreklo predmeta/grade (slučajno arheološko otkriće, predmet uzet sa nepokretnog kulturnog dobra radi zaštite, poklon, donacija, kupovina, privatna zbirka, itd.)	4. Zaštita/pravni status 4.1. Vrsta zaštite/pravnog statusa (zaštićeno ili nije zaštićeno) 4.2. Postupak zaštite (vrsta zaštite, odluka pravnog akta, naziv organa koji donosi odluku i datum kada akt stupa na snagu)
10.2.	Vrsta vlasništva (javno vlasništvo, porodično ili lično vlasništvo)	
10.3.	Vlasnik/vlasnici (imena, adrese)	
10.4.	Način nabavke (otkriveno, kupljeno, konfiskovano; porodično/privatno blago, itd.)	
11.	Dostupnost	
11.1.	Izloženo	
11.2.	Usklađeno	
11.3.	Distribuirano i/ili prenešeno na drugu lokaciju	
12.	Prateća dokumentacija	
12.1.	Foto-dokumentacija	
12.2.	Tehnička dokumentacija	
12.3.	Pravna dokumentacija	
12.4.	Natpis(i)	
12.5.	Literatura	
12.6.	Drugi dokumenti/izvori	

¹⁹ The headings/sections 1,3,5 and 6 are mandatory

- 4.3. Pravni akt o izmeni ili prekidu statusa zaštite (ime, datum, organ koji donosi odluku).
5. Lokacija
- 5.1. Administrativna lokacija
- 5.1.1. Geopolitička jedinica ili region
- 5.1.2. Opština, grad/selo
- 5.1.3. Fizička lokacija/Lokacije
(adresa sa svim relevantnim referencama za mesto događaja ili proizvodnje i/ili za proizvođača, tumača dobra)
6. Identifikacija/Odnos
- 6.1. Zajednica/opština/pojedinci i institucije povezani sa elementom
(deštačnik/deštačnici: proizvođač(i), izvođač(i): ime, starost, pol, socijalni status, i/ili profesionalna kategorija, itd.)
- 6.2. Ostali učesnici (npr. nosioci, kustosi)
- 6.3. Odnos sa povezanim materijalnim ili nematerijalnim nasleđem i/ili okruženjem
(mesto, građevina/objekat, lokalitet, region)
7. Opis/karakteristike elementa
- 7.1. Kratak opis
- 7.2. Uočeno poreklo
- 7.3. Pravila/norme, veštine, alati za izradu/proizvodnju/izvođenje
- 7.4. Način izvođenja/izrade/proizvodnje
8. Stanje/održivost
- 8.1. Trenutno stanje
- 8.2. Promene originalnog/istorijskog/tradicionalnog načina izvođenja/izrade/proizvodnje/održavanja (ako je primenljivo);
- 8.3. Rizici prilikom prikazivanja/prenošenja;
- 8.4. Dostupnost povezanih materijalnih i nematerijalnih elemenata/predmeta;
- 8.5. Zaštitne mere na mestu (ako je primenljivo)
9. Pomoćna dokumentacija
- 9.1. Opisna dokumentacija;
- 9.2. Foto-dokumentacija;
- 9.3. Video dokumentacija;
- 9.4. Zvučni zapisi;
- 9.5. Literatura;
- 9.6. Drugi dokumenti/izvori
- Napomena:
Podaci koji pripadaju duhovnom nasleđu koje je postalo predmet inventara treba da se zasnivaju na vrsti kojoj pripadaju, identifikovani kao postojeći element za koji se osnovano pretpostavlja da predstavlja kulturno nasleđe koje se odnosi na stanovnike Kosova.

ODABRANI IZVORI

Guidance on Inventory and Documentation of the Cultural Heritage, Council of Europe 2009

Practical Handbook for Inventory of Intangible Cultural Heritage of Indonesia, published by the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Indonesia and UNESCO Office, Jakarta 2009

Questions and Answers – UNESCO project publication (brochure) on implementation of the Convention on Safeguarding the Intangible Heritage, 2009

What is Intangible Heritage? UNESCO project publication (brochure), 2009

Identifying and Inventorying Intangible Cultural Heritage, UNESCO project publication (brochure), 2009

Intangible Heritage Domains, UNESCO publication, 2009

Implementing the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage, UNESCO project publication (brochure), 2008

What is Intangible heritage?, Heritage Foundation of Newfoundland and Labrador, 2008

Integrated Management Tools in South East Europe, Council of Europe 2008 (Directorate of Culture and Cultural and Natural Heritage Regional Co-operation Division)

Analysis and reform of cultural heritage policies in South East Europe, Council of Europe 2008 (Directorate of Culture and Cultural and Natural Heritage Regional Co-operation Division)

Law on the Protection of Cultural Heritage (the Former Yugoslav Republic of Macedonia), 2004

Cultural Qualities in Cultural Landscapes, ICOMOS UK, 2004

Criteria to Designate Properties as National Monuments, (September 2002), the Commission to Preserve National Monuments of B&H

European Landscape Convention, Council of Europe, Florence 2000;

Law on the Protection and Preservation of Cultural Property (OG, 69/99), Croatia

Thornes, R. and Bold, J., Documenting the Cultural Heritage, Los Angeles, 1998

Ristov, J., The terminology of monuments, The Institute for the Protection of Cultural Monuments, Skopje 1997

Thornes, R., Introduction to Object ID. Getty Information Institute, 1997

Proclamation of masterpieces of the oral and intangible heritage, UNESCO, 1997

Principles for the recording of monuments, groups of buildings and sites (ICOMOS, 1996)

Recommendation No. R (95) 9 on the integrated conservation of cultural landscape areas as part of landscape policies, Council of Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 11 September 1995) and the Appendix to Recommendation No. R (95) 9

Recommendation No. R(95) on co-ordinating documentation methods and systems related to historic building and monuments of the architectural heritage, Council of Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 1 January 1995) and the Appendix to Recommendation No. R (95) 3

International guidelines for museum object information (the CIDOC information categories), International Committee of ICOM, Paris 1995

Cultural Landscape Areas as Part of Landscape Policies, 1995, Council of Europe

Recommendation No.8 (95)9 of the Committee of Ministers to Member States on the Integrated Conservation of Cultural Landscape Areas as Part of Landscape Policies, 1995, Council of Europe

Architectural heritage: inventory and documentation methods in Europe, proceedings of the Nantes colloquy (1992), in Archaeological Heritage No. 28, Council of Europe, Strasbourg 1993

Convention for the Protection of the Archaeological Heritage of Europe, (revised), Valetta, 16 January 1992, Council of Europe (basic text and Explanatory Report) (European Treaty Series No.143)	Preservation and rehabilitation of groups and areas of buildings of historical or artistic interest: protective Inventory of the European Cultural Heritage, Council of Europe 1968
International Charter for Archaeological Heritage Management (ICOMOS Charter), 1990	Resolution (66) 19 on criteria and methods of cataloguing ancient buildings and historical or artistic sites, Council of Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 29 March 1966)
Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas (ICOMOS Charter), Washington, 1987	Recommendation on international principles applicable to archaeological excavations, UNESCO, New Delhi, 5 December 1956
European Convention on Offences relating to Cultural Property, Delphi, 23 June 1985, Council of Europe	
Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe (basic text and Explanatory Report) Granada, 03.October 1985, Council of Europe (European Treaty Series No. 121)	
Recommendation for the safeguarding and preservation of movable images, UNESCO, Belgrade, 27 October 1980	
Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (first edition from 1977-78)	
Recommendation concerning the safeguarding and contemporary role of historic areas, UNESCO, Nairobi, 26 November 1976	
Recommendation concerning the international exchange of cultural property, UNESCO, Nairobi, 26 November 1976	
European Charter of the Architectural Heritage, adopted by the Council of Europe in Amsterdam, 21-25 October 1975	
Recommendation concerning the protection at national level of the cultural and natural heritage, UNESCO, Paris, 16 November 1972	
Convention on the means of prohibiting illicit import, export and transfer of ownership of cultural property, UNESCO, Paris, 14 November 1970	
Recommendation concerning the preservation of cultural property endangered by Public or Private Works, UNESCO, Paris, 19 November 1968	

SMERNICE ZA ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA

PREDGOVOR

- I. POJEDINI IZRAZI KORIŠĆENI U SMERNICAMA
- II. METODOLOGIJA ARHEOLOŠKOG ISTRAŽIVANJA
  - *Rekognosciranje i mapiranje terena ili vršenje uvida*
  - *Arheološko istraživanje sondiranjem (istraživanje iskopom ili otvaranjem kanala/sondi)*
  - *Sistematsko arheološko iskopavanje*
  - *Posebne vrste arheoloških istraživanja*
  - *Podvodno arheološko istraživanje*
  - *Preventivno arheološko istraživanje*
  - *Revizija arheološkog istraživanja*
- III. RUKOVODIOC ARHEOLOŠKOG ISTRAŽIVANJA (NOSILAC ARHEOLOŠKE LICENCE)
- IV. USLOVI ZA OBAVLJANJE ARHEOLOŠKOG ISTRAŽIVANJA
  - *Dokaz o kvalifikaciji za rukovodioca arheološkog istraživanja*
  - *Izrada projekta za arheološko istraživanje*
  - *Podaci o području arheološkog istraživanja*
  - *Cilj arheološkog istraživanja*
  - *Očekivani rezultati*
  - *Vrsta, obim, smer, metode i vreme istraživanja i mere zaštite*
  - *Mere za zaštitu lokalitete/područja i nalaza*
  - *Organizacija istraživanja*
- *Budžet arheološkog istraživanja*
- *Tehnička dokumentacija*
- *Foto dokumentacija*
- V. DOKUMENTACIJA I EVIDENCIJA O ARHEOLOŠKOM ISTRAŽIVANJU
  - *Pisana/opisna dokumentacija*
  - Terenski dnevnik
  - Stratigrafski opis
  - Terenski inventar
  - Osnovni dokument i dodatne liste
  - Tehnička dokumentacija
  - Foto dokumentacija
  - Kompjuterska dokumentacija
- VI. IZVEŠTAJ O ARHEOLOŠKOM ISTRAŽIVANJU
- VII. OBJAVLJIVANJE REZULTATA I DOKUMENTACIJE
- VIII. NABLJUDAVANJE ARHEOLOŠKOG ISTRAŽIVANJA

ODABRANI IZVORI

PREDGOVOR

Smernice za arheološka istraživanja su pripremili članovi PKRK tima. One su sačinjene uz učešće predstavnika Ministarstva kulture, omladine i sporta i lokalnih eksperata. Nacrt Smernica je pregledan od strane eksperta Saveta Evrope, dr Adrijana Olivijera (Ujedinjeno Kraljevstvo).

Smernice imaju za cilj da služe kao tehničko sredstvo za odgovarajuće sprovođenje Zakona o kulturnom nasleđu (čl. 7.) i Uredbe o Procedurama za arheološko iskopavanje/istraživanje br. 01/2008. One su uglavnom kocentrisane na metodologiju rada i dokumentaciju koju treba pribaviti pre početka radova na terenu, kao i na dokumentaciji koja se izrađuje tokom istraživanja. Rezultati arheoloških istraživanja, uz propratnu relevantnu dokumentaciju su od ključnog značaja za donošenje odluke ovlašćenih lica u planiranju strategije za nastavak arheoloških radova, radova na konzervaciji, restauraciji i prezentaciji nalaza i iskopanim strukturama kao i za regulisanje odnosa sa vlasnicima zemljišta koje je pod arheološkim istraživanjem.

U Prištini, april 2011.

I. POJEDINI IZRAZI KORIŠĆENI U SMERNICAMA IM-AJU SLEDEĆE ZNAČENJE:

1. *Arheološki terenski rad* je složeni proces koji obuhvata neke ili sve navedene faze rada: 1. preliminarno istraživanje, uključujući nedestruktivnu procenu i/ili terensku procenu i evaluaciju (daljinska detekcija, probno kopanje, itd.), 2. vršenje arheološkog istraživanja na slojevima terena (*in situ*) – iskopavanja, 3. obrada i analiza rezultata terenskog rada odnosno iskopane strukture i nalaza, podataka i rezultata istraživanja, 4. tumačenje rezultata 5. objavljanje rezultata istraživanja, 6. isporučivanje dokumentacije i materijale nalaza arhiviranih tokom istraživanja (artefakti) u odgovarajuća skladišta na duže vreme (npr. arhivska skladišta, muzej).

2. *Arheološko iskopavanje* je svako usmereno iskopavanje koje ima za cilj da se otkriju strukture ili predmeti arheološkog karaktera, bez obzira na to da li takvo istraživanje podrazumeva kopanje zemlje ili sistematsko iskopavanje njene površine ili se vrši pod vodom.
3. *Arheološki lokalitet/područje* je deo terena ili površine pod vodom koja sadrži bilo kakve elemente arheološkog karaktera.
4. *Arheološka otkrića/nalazi* obuhvataju svaki element arheološkog nasleđa koji je rezultat arheološkog iskopavanja ili rekognosciranja ili bilo kojeg drugog vidi arheološkog istraživanja, bez obzira na to da li predstavljaju površinske ili podvodne nalaze, iskopavanja ili nalaze otkrivene na neki drugi način.
5. *Arheološke strukture* čine grupu međusobno povezanih sadržina koje predstavljaju svedočanstvo o antropološkim, ekonomskim i društveno-kulturnim osnovama specifičnih okruženja, odnosno ostatke arhitektonskih, umetničkih i drugih ljudskih aktivnosti i tragove razvoja čoveka i prirode, kao i odnosa čoveka u oblikovanju i korišćenju prirode.
6. *Preliminarni radovi* su pripremni radovi koji se odnose na ispunjavanje zahteva za dobijanje dozvole za arheološko istraživanje i koji uključuju: sprovođenje prethodne provere stanja lokaliteta, dokumentovanje trenutne situacije, izrađivanje plana istraživanja/osnovnog plana, potpisivanje ugovora u slučajevima određenim zakonom, obezbeđivanje drugih dokaza koji potvrđuju ispunjavanje propisanih uslova.
7. *Sprovođenje istraživanja korišćenjem destruktivnih metoda* (sondiranje, iskopavanje) ili nedestruktivnih metoda („reco“ jeste obavljanje istraživačkog rada

- in situ, dokumentovanje istraživanja i preduzimanje mera za zaštitu arheološkog lokaliteta/oblasti i otkrića).
8. *Rukovodilac arheološkog istraživanja* je pravno ili fizičko lice koje imenuje nadležna institucija za upravljanje arheološkim istraživanjem.
  9. *Nosilac licence za arheološko istraživanje* je fizičko lice sa pismenom licencem za arheološko istraživanje koju izdaje nadležna institucija.
  10. *Ovlašćeni istraživač* je fizičko lice – naučnik ili arheolog – sa određenim stručnim zvanjem iz oblasti muzeja ili aktivnosti na zaštiti nasleđa.

II. METODOLOGIJA ARHEOLOŠKOG ISTRAŽIVANJA SE DEFINIŠE KAO:

1. *Rekognosciranje i mapiranje terena ili vršenje uvida*

1.1. Rekognosciranje i mapiranje terena ili vršenje uvida može se planirati ili sprovoditi na određenim područjima koja predstavljaju geografski, administrativni ili na neki drugi način utvrđeni prostor/područje (region, oblast, opštinsko područje, zona, lokacija) sa ciljem da se:

- (i) otkriju novi arheološki lokaliteti i strukture i potvrde saznanja o postojanju ili nepostojanju takvih struktura u određenoj oblasti;
- (ii) obezbedi precizna prostorna identifikacija arheoloških struktura;
- (iii) sačini tačan i potpun opis vidljivih delova objekata i njihove povezanosti sa antropogenim promenama u neposrednoj okolini;
- (iv) prikupe površinski nalazi za dalje proučavanje, obradu i zaštitu;

1.2. Rad na rekognosciranju bi trebalo da bude nedestruktivan i ograničen na prikupljanje samo pokretnih, samostalnih pred-

meta ili njihovih fragmenata na površini zemlje, bez iskopavanja, izvlačenja ili demontaže.

1.3. Druge nedestruktivne metode daljinske detekcije (aero arheologija, geofizičko istraživanje, georadarsko istraživanje).

2. *Arheološko istraživanje sondiranjem (istraživanje iskopavanjem odnosno kopanjem kanala ili otvaranjem sondi)*

Ovaj rad treba planirati i sprovoditi kako bi se dobile informacije o lokaciji, obimu, prirodi i sadržaju područja ili lokaliteta sa ciljem da se:

- (i) identifikuju potencijalne arheološke strukture, kompleksi i lokaliteti;
- (ii) dobiju podaci o stratigrafiji, vremenu nastanka i prirodi lokaliteta i nalaza;
- (iii) utvrde granice arheološkog lokaliteta i njegovih zaštićenih zona.

3. *Sistematsko arheološko iskopavanje*

3.1. Sistematsko arheološko iskopavanje može se planirati i sprovoditi na lokalitetu koji je prethodno identifikovan rekognosciranjem ili otvaranjem kanala/sondi u cilju sistematskog i sveobuhvatnog snimanja i razumevanja lokaliteta za dalje istraživanje i proučavanje.

3.2. Dozvola za sistematsko arheološko istraživanje može se izdati samo ako su ispunjeni sledeći posebni uslovi:

- (i) planirano područje za iskopavanje prethodno je geodetski snimljeno i mapirano i pojas istraživanja je označen i povezan sa bilo kojim referentnim elementima iz ranijih istraživačkih radova;
- (ii) identifikovan je i definisan prostor koji će ostati netaknut kao potencijal za dalji rad kroz koji će možda morati da se revidiraju i provere rezultati tekućeg projekta korišćenjem tehnika i metodologije koji su možda još uvek nepoznati.

4. Posebne vrste arheoloških istraživanja

Posebne vrste arheoloških istraživanja mogu se definisati za sledeće teme i namene u saglasnost sa različitim potrebama, ciljevima, uslovima, ograničenjima i drugim elementima:

4.1. Podvodno arheološko istraživanje

Podvodno arheološko istraživanje može se planirati i sprovoditi na dnu reke ili jezera, sa iskopavanjem ili bez njega, a u cilju identifikacije arheoloških lokaliteta i prikupljanja podataka i materijala za dalje proučavanje i zaštitu podvodnog arheološkog nasleđa.

4.2. Preventivno arheološko istraživanje

4.2.1. Preventivno arheološko istraživanje može se preduzeti kao odgovor na predložene razvojne predloge/planove koji bi mogli da ugroze arheološke resurse:

- i. u sklopu procesa planiranja (u okviru odgovarajućih napomena u smernicama datim za sprovođenje nacionalne politike planiranja) i/ili razvojne politike planiranja;
- ii. izvan procesa planiranja (npr. u odnosu na poljoprivredu, šumarstvo i ruralno upravljanje, radove javnih i ovlašćenih preduzimača);
- iii. u vezi sa planovima upravljanja i strategijama za rešavanje raznih pitanja od strane privatanih, lokalnih, centralnih ili međunarodnih tela.

4.2.2. Preventivno arheološko istraživanje takođe se obavlja radi:

- (i) identifikacije, snimanja i prepoznavanja elemenata arheološkog nasleđa koji će biti napušteni i/ili uništeni kao rezultat razvoja, posebno (ali ne isključivo) kada se radi o izgradnji brana, puteva, rezervoara, železnice i drugih sličnih objekata;

- (ii) detekcije elemenata ruiniranih ili oštećenih zgrada ili zgrada izgrađenih pre njih, uključujući kulturne slojeve u unutrašnjosti ili u neposrednoj blizini tih zgrada;
- (iii) identifikacije elemenata arheološkog nasleđa na lokalitetima na kojima se planira izgradnja ili na kojima se obavljaju različiti vidovi radova;
- (iv) očuvanja elemenata arheološkog nasleđa na ugroženim područjima, lokalitetima ili drugim objektima;
- (v) sprečavanja daljeg oštećenja ili uništenja lokaliteta ili delova lokaliteta;

4.2.3. Preventivno arheološko istraživanje može se planirati i sprovoditi ukoliko je naloženo kao mera zaštite od strane nadležnog tela, osim u slučajevima kada je to obostrano (sporazumno) dogovoren ili kada predstavlja redovnu programsku aktivnost.

4.3. Revizija arheološkog istraživanja

4.3.1. Revizija arheološkog istraživanja može se planirati i sprovoditi na poznatim arheološkim lokalitetima koji su već bili predmet istraživanja i gde postoji osnovana pretpostavka da su rezultati tog rada bili nepotpuni, netačni ili lažni.

4.3.2. Revizija arheološkog istraživanja se sprovodi da bi se:
(i) testirali, preradili i koordinirali postojeći podaci o lokalitetu ili području i da bi se kompletirali zvanični inventari, arheološke mape ili podloge, snimci arheoloških lokaliteta i spomenika ili bilo koji drugi vid tekuće dokumentacije;
(ii) odredio obim zaštićenih područja;
(iii) proverio nivo i obim prethodnih istraživanja, u smislu stratigrafskih celina i veličine iskopanog područja u odnosu na ceo lokalitet.

III. RUKOVODILAC ARHEOLOŠKOG ISTRAŽIVANJA

1. Arheološkim istraživanjem rukovodi ovlašćeni istraživač, odnosno nosilac licence za arheološko istraživanje.
2. Nosilac arheološkog istraživanja odgovoran je za sve aspekte arheološkog istraživanja, odnosno odgovoran/na je za sve gubitke, štetu ili povredu lica ili imovine, proistekle na bilo koji način od projekta/istraživanja.
3. Nosilac arheološkog istraživanja obezbediće da se arheološka otkrića dobivena tokom proces testiraju, studiraju i da se njima upravlja na način koji ispunjava uspostavljene profesionalne standarde.
4. Rukovodilac arheološkog istraživanja mora biti prisutan na arheološkom lokalitetu/području pri vršenju arheološkog istraživanja dovoljno vremena da bi usmeravao svakodnevne radove. U slučaju sprečenosti, dužan je da imenuje zamenika iz svog stručnog tima koji ispunjava iste uslove kao rukovodilac istraživanja.
5. Ukoliko dođe do bilo kakvih promena planiranih aktivnosti za čije je obavljanje izdata dozvola, rukovodilac arheološkog istraživanja dostaviće objašnjenje u pismenom obliku nadležnoj instituciji u vezi sa potrebama za tim promenama. Obrazloženje potrebnih promena planiranih aktivnosti nadležnim institucijama daće rukovodilac istraživanja u pismenom obliku.
6. Stranim naučnim institucijama i pojedinim stranim naučnicima može se dozvoliti da rukovode arheološkim istraživanjima samo ako će se radovi odvijati u saradnji sa pravnim subjektima i pod uslovima utvrđenim u Smernicama za izdavanje licence za arheološko istraživanje.

IV. USLOVI ZA OBAVLJANJE ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA

Pismena dozvola za arheološko istraživanje izdaće se ako rukovodilac arheološkog istraživanja podnese:

1. dokaz da je kvalifikovan/a za rukovodioca arheološkog istraživanja
  2. projekt arheološkog istraživanja
  3. dokaz koji se odnosi na obezbeđivanje finansijskih sredstava za istraživanje (uključujući analize i publikovanje) i preventivne zaštitne mere koje treba preduzeti na istraženom lokalitetu/području i nalazima
  4. specifikaciju o tehničkim sredstvima za obavljanje istraživanja
  5. spisak lica u operativnom timu i njihove dužnosti u strukturi tima i osnovne podatke i dokaze o njihovim kvalifikacijama
  6. izjavu vlasnika zemljišta koje će se istraživati/iskopavati, koja se odnosi na neograničavanje izvođenje radova, i/ili ugovor kojim se regulišu međusobni odnosi (ukoliko područje/zemljište nije u državnom vlasništvu)
- 1.** *Dokaz o kvalifikaciji za rukovodioca arheološkog istraživanja*
- 1.1. Izdata licenca, ili
  - 1.2. Dokaz o
    - (i) stečenom visokom obrazovanju, u načelu na nivou magistra arheologije, antropologije ili srodrne naučne oblasti;
    - (ii) iskustvu u praktičnom radu (dve do tri godine) kako pod nadzorom tako i u svojstvu nadzora u istraživanju/iskopavanju, laboratorijskom ili kura-

torskom radu, pisanju izveštaja i dokumentacije o arheološkim strukturama i nalazima;

(iii) profesionalnom iskustvu u relevantnoj specijalističkoj oblasti (preistorija, istorijski period).

2. Izrada projekta za arheološko istraživanje uključiće:

2.1. podatke o arheološkom području koje će biti istraženo

2.2. cilj arheološkog istraživanja

2.3. očekivane rezultate

2.4. vrstu, obim, smer, metodologiju i trajanje istraživanja

2.5. mere za zaštitu lokaliteta i nalaza

2.6. organizaciju istraživanja

2.7. potrebni budžet

2.8. tehničku dokumentaciju

2.9. foto-dokumentaciju.

2.1. Podaci o području arheološkog istraživanja

2.1.1. Za područje koje će biti predmet arheološkog iskopavanja:

2.1.1.1. naziv, lokacija, koordinate, nadmorska visina, pristup i druge slične informacije o identifikaciji lokaliteta;

2.1.1.2. inventar i/ili registarski broj lokaliteta, akt o zaštiti (vrsta, ime, broj i datum), obim ukupne površine i zaštićenih zona, informacije o vlasnicima zaštićenog područja;

2.1.1.3. kratak opis prirode, hronološkog okvira i glavnih karakteristika lokaliteta u pogledu značenja, vrednosti, funkcije i drugih sličnih informacija za lokalite koji su prethodno identifikovani korišćenjem stručnih i naučnih tehnika. U slučajevima potpuno

neistraženih ili prethodno nepoznatih lokaliteta, te informacije neće biti potrebne;

2.1.1.4. mapirani podaci: opštinske granice, zemljišne parcele područja, klasa i namena zemljišta koje je u vlasništvu države ili drugih subjekata (ime ili naziv, adresu);

2.1.1.5. preliminarna istraživanja i studije lokaliteta/područja (podaci o tome ko, kada i koliko je istraživao, koji su rezultati tih istraživanja, gde se nalaze pokretni arheološki nalazi i dokumentacija istraživanja, bibliografske jedinice, itd.);

2.1.1.6. nadležna institucija za zaštitu lokaliteta i za zaštitu arheoloških nalaza (relevantni muzej).

2.1.2. Za područje koje će biti predmet rekognosciranja, terenskog mapiranja i istraživanja drugim nedestruktivnim metodama: name, location, co-ordinates, area (in km²) and other similar data;

(i) ime, lokacija, koordinate, područje (u km²) i drugi slični podaci;

(ii) postojeći arheološki lokalitet na području na kome se vrši istraživanje;

(iii) podaci iz preliminarnog rada sa istog prostora (ukoliko su primenljivi).

2.2. Cilj arheološkog istraživanja

U smislu ovih Smernica, ciljevi istraživanja će se odabirati i postavljati u skladu sa metodologijom arheološkog istraživanja (navedeni u Delu II ovih Smernica) relevantnom za specifične aspekte ili teme koje se odnose na definisane interese istraživanja.

2.3. Očekivani rezultati

Pod uslovima ovih Smernica, očekivani rezultati će se razvijati i postavljati na osnovu bilo koje ranije preliminarne procene arheološkog potencijala i karaktera lokaliteta ili područja koje se istražuje.

2.4. Vrsta, obim, smer, metode i vreme istraživanja i mere zaštite

Na osnovu uslova ovih Smernica, biće navedeni sledeći ključni elementi:

- 2.4.1. specifična vrsta arheološkog istraživanja (pogledati Deo II);**
- 2.4.2. obim istraživanja: određuje se na osnovu cilja istraživanja i uslova za obavljanje istraživanja, izraženih opisom i kvalifikacijama studija koje će biti urađene;**
- 2.4.3. smer istraživanja: određen je na osnovu cilja i očekivanih rezultata, a navodi se u izjavi o njegovom glavnom smeru;**
- 2.4.4. metod(e) istraživanja: određuju se metodologijom istraživanja i karakterom lokaliteta, uključujući detaljan opis rada (npr. ručno iskopavanje otvorenih prostora i/ili otvaranje sondi; mašinsko otkrivanje i ručno iskopavanje otvorenih prostora i/ili otvaranje sondi; bušenje i sondiranje, korišćenje detektora);**
- 2.4.5. raspored rada dat u opisnom ili tabelarnom obliku, dinamički plan celog programa istraživanja, sa informacijama o ukupnom trajanju (kalendar i radni dani), datumima planiranog početka i završetka radova, kao i datumima i potrebnim vremenom za svaku posebnu fazu rada.**

2.5. Mere za zaštitu lokaliteta/područja i nalaza odnose se na sledeće:

- 2.5.1. mere fizičkog i tehničkog obezbeđenja lokaliteta/područja;**
- 2.5.2. mere neposredne zaštite lokaliteta/područja i nalaza (prevencija, konzervacija, anastiloza, itd.)**

2.6. Organizacija istraživanja obuhvata sledeće informacije:

2.6.1. Za rukovodioce istraživanja:

- (i) ukoliko je pravno lice: naziv, adresu, osnovnu delatnost (šifra i naziv), registraciju, organizacione jedinice i radna mesta u kontekstu organizovanja sistematizacije rada u oblasti arheologije i arheološkog nasleđa, nadležno pravno lice, nadležnu osobu za kontakt i sve druge bitne podatke za koje nosilac istraživanja smatra da treba da budu obuhvaćeni;
  - (ii) ukoliko je fizičko lice: ime, državljanstvo, adresa, identifikacioni broj ili broj pasoša (za strane istraživače), izdatu licencu za obavljanje arheološkog istraživanja ili dokaz o statusu ovlašćenog istraživača (za lokalne istraživače), reference o obavljenim istraživanjima (kao radna biografija), kao i druge podatke za koje nosilac arheološkog istraživanja smatra da treba da budu dostavljeni;
- 2.6.2. Za partnere u projektu ako će se istraživanje sprovoditi na osnovu ugovora o saradnji;**
  - 2.6.3. Za radne ili operativne timove (broj, struktura, zadaci) kao i za rukovodioce radova po specijalnostima i zadacima, ukoliko istraživanje ne uključuje više od jednog tima;**
  - 2.6.4. Podatke o smeštaju, ishrani, radnom prostoru i skladištu za pokretne predmete.**

2.7. Budžet arheološkog istraživanja obuhvata:

- (i) obezbeđena finansijska sredstva (iznos, izvori i način finansiranja);
- (ii) finansijski plan istraživanja (namena i obim resursa po vrstama i pozicijama kao i dinamika pristizanja sredstava).

2.8 Tehnička dokumentacija uključuje:

- 2.8.1 topografske mape (kopirane sekcije sa lokalitetom, npr. prostor koji se istražuje) u razmeri 1:50 000 (za rekognosciranje ili terensko mapiranje ili snimanje na terenu); 1:25 000 (za druge tipove istraživanja);
- 2.8.2. izvod iz administrativne mape (ili katastarskog plana) ili fotogrametrički snimak/plan u razmeri 1:2500;
- 2.8.3. situaciju na terenu sa izohipsama u razmeri 1:200 ili drugoj odgovarajućoj razmeri zavisno od lokaliteta na kojoj su označene:
- (i) područja koja su ranije istraživana;
  - (ii) područja koja će biti istražena i područja koja su ugrožena (za zaštitna arheološka istraživanja);
  - (iii) područja koja su ostavljena za dalja, reviziona istraživanja (za sistematsko arheološko istraživanje).
- 2.9. Foto-dokumentacija obuhvata izbor karakterističnih slika pređasnog stanja ili prethodnih istraživanja i stanja lokaliteta.

V. DOKUMENTACIJA I EVIDENCIJA O ARHEOLOŠKOM ISTRAŽIVANJU

Tokom procesa istraživanja treba izraditi pismenu, grafičku i fotografsku/video dokumentaciju za sve radove korišćenjem pro forma zapisa i odgovarajućih lista za dati rad.

1. Pismena/opisna dokumentacija sadrži:

- 1.1. terenski dnevnik**
- 1.2. stratigrafski opis**
- 1.3. terenski inventar – inventar pokretnih arheoloških nalaza (artefakti i ekofakti)**
- 1.4. osnovnu dokumentaciju i dodatne liste**

1.1. Terenski dnevnik

- 1.1.1. Terenski dnevnik se sastoji od sumiranih informacija o:**
  - (i) toku procesa istraživanja;
  - (ii) stratigrafski kulturnih slojeva koji su identifikovani;
  - (iii) okolnostima i uslovima pod kojima je otkrivanje i demontiranje ili iskopavanje bilo koje individualne arheološke strukture izvedeno, kao i o povezanosti sa susednim strukturama;
  - (iv) povezanosti i odnosu sa drugim oblicima dokumentovanja koji su takođe korišćeni tokom procesa istraživanja;
  - (v) organizaciji tehničkih elemenata istraživanja.
- 1.1.2. Uz informacije sadržane u terenskom dnevniku moraju biti priloženi ručno izrađeni crteži i skice i relevantne fotografije.**
- 1.1.3. The research manager should ensure that a field journal entry (or equivalent field recording documentation) is completed for every working day and/or separately for each specific work process as defined by the recording system used.**
- 1.1.4. U slučajevima kada se istraživanje sprovodi simultano na nekoliko različitih sektora, delova ili kanala/sondi, zasebni terenski dnevničari (i/ili druga evidencija definisana sistemom za evidenciju koja se koristi) treba da budi izrađeni od strane rukovodioča ili adekvatno kvalifikovanog istraživača za svaku od tih jedinica, kojima će koordinirati rukovodilac istraživanja.**

1.2 Stratigrafski opis

- 1.2.1. Stratigrafski opisi se prave kade se istraživanje vrši na arheološkim lokalitetima sa više slojeva.**

1.2.2. Stratigrafski opis sadrži:

- (i) identifikaciju pojedinačnih slojeva ili stratigrafskih jedinica;
- (ii) redosled slojeva i stratigrafskih jedinica i njihovu depozicionu sekvencu, odnosno korišćenje obojenih delova za utvrđivanje arheološke strukture;
- (iii) granice litostratigrafskih jedinica i kulturnih slojeva (kada je neophodno);
- (iv) sedimentne i pedološke karakteristike (kada je neophodno);
- (v) karakter geološke podloge i geomorfološki karakter konteksta (kada je neophodno);
- (vi) preliminarno tumačenje dinamike nanosa, sinhronizacije i hronologije slojeva i jedinica.

1.3. Terenski inventar - Inventar pokretnih arheoloških nalaza (arteefakata i ekofakata)

Inventar pokretnih arheoloških nalaza sadrži:

- (i) redni broj svakog pronađenog ili grupnih nalaza ukoliko je to potrebno;
- (ii) datum otkrivanja;
- (iii) mesto otkrivanja (vektor, sonda, kvadrat, broj parcele, itd.);
- (iv) dubinu i nivo (u poređenju sa drugim elementima i/ili u poređenju sa površinom terena);
- (v) određivanje sloja kao u stratigrafskom opisu;
- (vi) vrstu nalaza sa kratkim opisom;
- (vii) ostale podatke i napomene.

1.4. Osnovni dokument i dodatne liste

1.4.1. Osnovni dokument za arheološka istraživanja izrađen je korišćenjem obrazaca koji sadrže informacije o:

- (i) arheološkom lokalitetu: ime, opština, mesto, identifi-

kacioni broj, katastarski podaci, topografske reference o lokalitetu, geografske koordinate, status zaštite (privremeno ili trajno zaštićeno kulturno nasleđe);

- (ii) arheološko istraživanje: vrsta, nosilac, godina, ovlašćeni istraživač i/ili nosilac licence za arheološko istraživanje, broj i datum kada je licenca izdata, stručni saradnici;
- (iii) zaštitne mere: vrsta zaštite, ovlašćeni konzervator, stručni saradnici, zaštitne mere, skladištenje pokretnih nalaza i dokumenata (relevantna institucija).

1.4.2. Dodatne liste sadrže informacije koje je odabrao rukovodilac arheološkog istraživanja a koje se odnose na konkretnе nalaze i/ili metodološke pristupe.

2. Tehnička dokumentacija

2.1. Tehnička dokumentacija obuhvata sledeće stavke:

- (i) planove i crteže vidljivih ostataka građevina iznad zemlje;
- (ii) topografske skice, izvode iz katastarskih planova i delove topografskih i geografskih mapa;
- (iii) situaciju arheološkog lokaliteta/područja;
- (iv) detaljan plan arheološkog lokaliteta/područja;
- (v) slike, planove, crteže i delove koji prikazuju sve sekcije iskopavanja i rušenja;
- (vi) skice stratigrafskih slojeva;
- (vii) dnevnik nivelacije.

2.2. Tehnička dokumentacija se priprema korišćenjem sledećih sredstava:

- (i) ažuriranih topografskih mapa u razmeri 1:25000 i geodetskih mapa u razmeri 1:2500;
- (ii) planovi mogu biti u razmeri 1:50, 1:100 ili 1:200, a podloge, sekcije i crteži u razmeri 1:10, 1:20, 1:25

- ili 1:50 ili u drugim relevantnim razmerama zavisno od karakteristika arheološkog lokaliteta i struktura i specifičnog konteksta;
- (iii) detalja specifičnih arheoloških struktura, gde nazi mogu da budu iscrtani u razmeri 1:1, 1:2, 1:5 i 1:10.
- 2.3. Crteži se izrađuju sa linijom nagiba, uzvišenjem, opisom ugrađenih materijala, označenim oštećenjima sa opisom deformacije i tipom nastanka, stadijumom i patologijom, grubom vegetacijom, itd.
- 3. Foto-dokumentacija**
- 3.1. Foto-dokumentacija o procesu arheološkog istraživanja sastoji se od crno-belih i negativa u boji, fotografija i/ili slajdova ili digitalnih foto unosa.
- 3.2. Foto-dnevnik sadrži: broj filma i eksponiciju, datum snimanja, podatke o snimljenom sadržaju i informacije tehničke prirode kada je to moguće.
- 4. Kompjuterska dokumentacija**
- Upotreba računara i drugih digitalnih tehnika za snimanje (npr. GIS, CAD, sistema baze podataka, itd.) sada je uobičajena na arheološkim lokalitetima. Takve tehnike zahtevaju posebne veštine, a tamo gde se koriste u sklopu projekta, tehnike i sistemi moraju biti adekvatno dokumentovani kao integralni deo arhive projekta.
- 11. Finansijski izveštaj**
- 11.1. Finansijski izveštaj sadrži:
- (i) pregled troškova;
  - (ii) troškove učešća osoblja;
  - (iii) troškove za tehnička sredstva i alate za rad;
  - (iv) troškove za gorivo;
  - (v) troškove za potrošni materijal;
  - (vi) naknade vlasniku (ako je primenljivo);
  - (vii) troškove smeštaja, prevoza, honorari;
  - (viii) troškove zaštite i/ili očuvanja lokaliteta i nalaza.

VI. IZVEŠTAJ O ARHEOLOŠKOM ISTRAŽIVANJU

1. Izveštaj o arheološkom istraživanju sadrži sledeće:
- 1.1. Projekat, uključujući prvočitni cilj istraživanja;
  - 1.2. Informacije o istraživačkom timu;
  - 1.3. Sažetak rada obavljenog na terenu;
  - 1.4. Opis korišćene metodologije, period u kome je rad obavljen, obim, smer, organizaciju i uslove

arheološkog istraživanja;

- 1.5. Preliminarne rezultate i nalaze istraživanja;
- 1.6. Preduzete mere za zaštitu lokaliteta i nalaza;
- 1.7. Podatke o uzorcima koji su uzeti i poslati na dalja laboratorijska istraživanja;
- 1.8. Mesto deponovanja pokretnih arheoloških nalaza, sa kopijom dokumenta o primopredaji, i mesto deponovanja arhivskih dokumenata projekta;
- 1.9. Objašnjenja svih modifikacija prvočitnog projekta i svih uslova navedenih u dozvoli za arheološko istraživanje;
- 1.10. Izbor dokumentarnih zapisa:
  - (i) listu relevantnih otkrivenih izvora, količinu i raznovrsnost na odgovarajućim skalama;
  - (ii) pomoćne ilustracije – kopiju tehničke dokumentacije, fotografija ili snimaka, uključujući primerak obrasca koji ilustruje ceo proces arheološkog istraživanja

11. Finansijski izveštaj

- (i) pregled troškova;
- (ii) troškove učešća osoblja;
- (iii) troškove za tehnička sredstva i alate za rad;
- (iv) troškove za gorivo;
- (v) troškove za potrošni materijal;
- (vi) naknade vlasniku (ako je primenljivo);
- (vii) troškove smeštaja, prevoza, honorari;
- (viii) troškove zaštite i/ili očuvanja lokaliteta i nalaza.

1.12. Zaključna diskusija i komentari:

- (i) preporuke za utvrđivanje istorijskog konteksta i planiranje ciljeva i prioriteta, kao i generisanje novih ili revidiranih potrebnih informacija;
- (ii) reference to related ongoing or proposed activities of treatment;
- (iii) proposal for subsequent or post-excavation project design.

2. Izveštaj o arheološkom istraživanju izrađuje nosilac licence za arheološko istraživanje/ovlašćeni istraživač.

3. Izveštaj treba dostaviti nadležnoj instituciji u roku od tri meseca od završetka radova, u tri štampana primerka i u elektronskom obliku u obimu i kvalitetu pogodnom za objavljanje.

4. Preliminarnu dokumentaciju o arheološkom istraživanju za koji je izdata dozvola treba dostaviti nadležnoj instituciji u roku od godinu dana; kompletну dokumentaciju treba dostaviti u roku od dve godine.

5. U slučaju složenih/sistematskih projekata koji traju po nekoliko godina, zadržavanje dokumenata i nalaza može se odobriti ne kasnije od godinu dana nakon završetka određene istraživačke kampanje.

VII. OBJAVLJIVANJE REZULTATA I DOKUMENTACIJE

- 1. Nositelj dozvole za arheološko istraživanje ima isključivo pravo da prvi objavi dokumentaciju i nalaze u roku od dve godine nakon završetka istraživanja. Arheologima – članovima stručnog istraživačkog tima takođe može biti dozvoljeno da objave dokumentaciju i nalaze sa arheološkog istraživanja ukoliko postoji sporazum sa rukovodiocem istraživanja.**
- 2. Nadležna institucija se obavezuje da tokom perioda od 4 godine ne objavi kompletну zbirku nalaza niti relevantnu naučnu dokumentaciju za detaljno proučavanje, bez pismenog ovlašćenja rukovodioca arheološkog istraživanja.**
- 3. U slučajevima kada se istraživanje nastavi i nakon 4 godine, rukovodilac istraživanja jednom godišnje će objavljivati rezultate istraživanja i ekspertize o nalazima.**

VIII. NABLJUDAVANJE ARHEOLOŠKOG ISTRAŽIVANJA

1. Sve radove će pratiti nadležna institucija i ako je potrebno centralni institut za konzervaciju i restauraciju (ukoliko postoji ozbiljna potreba za konzervacijom tokom arheološkog procesa), nadležna agencija/organizacija za planiranje (ukoliko su istraživanja u okviru građevinskog projekta/plana), kao i inspektor za arheološko nasleđe iz Odeljenja za kulturno nasleđe iz MKOS-a.
2. Nadzorni organ treba da ima odgovarajuće iskustvo i kvalifikacije ili da mu budu dostupni odgovarajući stručni saveti.
3. Sve posete nadzornog organa moraju biti adekvatno dokumentovane i dogovorene od strane svih učesnika.
4. Svi aranžmani vezani za nadzor moraju biti dogovoreni na početku izrade projekta; rukovodilac arheološkog istraživanja mora informisati nadzornog organa o radu u razumnom roku.
5. Inspektor(i) arheološkog nasleđa mogu bilo kada posetiti arheološki lokalitet/područje koje se istražuje.
6. Izveštaj o procesu nadzora pripremiće inspektor za arheološko nasleđe i biće dostavljen Odeljenju za kulturno nasleđe u okviru MKOS-a na dalju obradu. Primjerak izveštaja će biti dostavljen nosiocu arheološkog istraživanja

ODABRANI IZVORI

- Pravilnik o arheološkim istraživanjima, R. Hrvatska, NN br.102 (2010)
- Analysis and reform of cultural heritage policies in South East Europe, Council of Europe publication (2008)
- Guidance on heritage assessment, Council of Europe publication (2005)
- Integrated management tools in South East Europe, Council of Europe publication (2005)
- Pravilnik za arheološki istraživanja, Sl. na RM br. 111 (2005)
- Archaeology and historic preservation – Secretary of Interior's Standards and Guidelines (As Amended and Annotated (http://www.nps.gov/history/local-law/arch_stnds_9.htm)
- Landmarks Preservation Commission Guidelines for Archaeological Work in New York City, April 2002 <http://www.nyc.gov/html/lpe>
- Draft New Licensing Framework for Archaeology, Ministry of Tourism, Culture and Recreation, Ontario (2002)
- European Cultural Heritage (Volume II) – A Review of policies and practices (2002)
- Archaeological Heritage, The Council of Europe Initiatives and the Valletta Convention (1992), Tracking down the traces to understand the present (2002)
- Heritage at Risk 2001-2002: Archaeological Sites at Risk, ICOMOS
- Guidance on inventory and documentation of the cultural heritage, Council of Europe publication (2001, revised 2009)
- Heritage at Risk 2001-2002: Archaeological Sites at Risk, ICOMOS
- European Landscape Convention, Florence (2000)
- Review of Archaeological Assessment and Monitoring, Heritage Council, Ireland (February, 2000)
- Policy and Guidelines on Archaeological Excavation, An Roinn Ealaion, Oidhreachta, Gaeltachka & Oilean, Department of Art, Heritage, Gaeltach and the Islands, Government of Ireland (1999)
- Archaeological sites in Europe: conservation, maintenance and enhancement: European Colloquy jointly organised by the Council of Europe and Instituto Português do Património Cultural, Architectural Heritage Series No. 22, CoE Press (1999)
- Standard and Guidance for Archaeological Excavations, The Institute of Field Archaeologists, University of Manchester (Revision September 1999)
- Core Data Standard for Archaeological Monuments and Sites, Council of Europe publication (1999)
- Archaeological Site Manuel, Museum of London, Archaeology Service (1994)
- European Convention on Protection of the Archaeological Heritage (Revised), Valletta Convention (1992)
- Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage, ICOMOS (1990)
- Recommendation Concerning the Preservation of Cultural Property Endangered by Public or Private Works, UNESCO (1968)
- International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (Venice Charter), ICOMOS (1964)
- Recommendation on International Principles Applicable to Archaeological Excavations, UNESCO meeting at New Delhi (1956)

SMERNICE ZA IZDAVANJE LICENCI ZA ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA

PREDGOVOR

- I. IZRAZI KORIŠĆENI U SMERNICAMA
- II. USLOVI ZA IZDAVANJE LICENCI FIZIČKOM ILI PRAVNOM LICU
- III. ZAHTEV ZA IZDAVANJE LICENCE ZA ARHEOLOŠKO ISTRAŽIVANJE
- IV. KOMISIJA ZA ISPITIVANJE PROCESA ZA IZDAVANJE LICENCE ZA ARHEOLOŠKO ISTRAŽIVANJE
- V. DOBIJANJE LICENCE ZA ARHEOLOŠKO ISTRAŽIVANJE
- VI. VAŽENJE LICENCE
- VII. SUSPENZIJA LICENCE

ODABRANI IZVORI

PREDGOVOR

Smernice za licenciranje arheoloških istraživanja su pripremili članovi PKRK tima. One su sačinjene uz učešće predstavnika Ministarstva kulture, omladine i sporta i lokalnih eksperata. Nacrt Smernica je pregledan od strane eksperta Saveta Evrope, dr. Adrijana Olivijera (Ujedinjeno Kraljevstvo).

Smernice imaju za cilj da služe kao osnova za razvoj pravnih instrumenata kako bi se osiguralo da terenski rad ispunjava neophodne standarde za zaštitu arheološkog nasleđa, a u saglasnosti sa Zakonom o kulturnom nasleđu na Kosovu (član 7.21) i Uredbom o Procedurama za arheološko iskopavanje/istraživanje (br. 01/2008, čl. 1, 1.2.. i 1.3.), gde je definisano da pravno ili fizičko lice, odgovorno za preduzimanje arheoloških istraživanja/iskopavanja, nadzor i dokumentaciju, mora biti licencirano. Da bi se obezbedila efikasnost u ovom radu trebalo bi uspostaviti podobne kriterijume i uslove a sa time i osiguralo da nosioci licence poseduju potreban nivo stručnosti u skladu sa nacionalnim i međunarodnim standardima.

U Prištini, april 2011

I. IZRAZI KROIŠĆENI U SMERNICAMA

„Licenca za arheološko istraživanje“ – označava pravni dokument ili radnu dozvolu za arheološko istraživanje („sertifikat“). Dodeljuje se pravnom ili fizičkom licu koje je podnelo zahtev za obavljanje arheološkog istraživanja ukoliko ispunjava uslove propisane u ovim Smernicama.

„Nosilac licence za arheološko istraživanje“ – označava pravno ili fizičko lice sa izdatom licencom za arheološka istraživanja od strane Odeljenja za kulturno nasleđe Ministarstva za kulturu, omladinu i sport.

„Komisija za ispitivanje procesa izdavanja licence za arheološko istraživanje“ – označava ekspertsko telo sastavljeno od 3 člana koji su naučnici na tom polju i/ili licencirani arheolozi. Komisiju osniva Odeljenje za kulturno nasleđe Ministarstva za kulturu, omladinu i sport.

„Arheološko istraživanje“ – označava složeni proces koji obuhvata sledeće faze rada: preliminarno istraživanje; obavljanje arheološkog iskopavanja ili drugog tipa arheološkog istraživanja u skladu sa ciljem i metodologijom rada; obradu i analizu iskopanih struktura i nalaza, podataka istraživanja i rezultata; tumačenje rezultata i objavljivanje rezultata istraživanja.

II. USLOVI ZA IZDAVANJE LICENCE FIZIČKOM ILI PRAVNOM LICU

1. Za interne licence

- 1.1. Naučna institucija registrovana za obavljanje radova u oblasti arheologije.
- 1.2. Javna ustanova za zaštitu u oblasti muzejske delatnosti ili druge aktivnosti povezane sa kulturnim nasleđem.
- 1.3. Drugo pravno lice koje ima najmanje jednog nosioca licence za istraživanje u svom članstvu.
- 1.4. Naučnik u oblasti arheologije i/ili arheolog sa određenim profesionalnim kvalifikacijama iz oblasti muzeologije ili drugih delatnosti vezanih za kulturno nasleđe, ukoliko ispunjava sledeće uslove:
  - i) stečeno visoko obrazovanje, uglavnom sa stepenom magistra u oblasti arheologije, antropologije ili srodnoj oblasti;
  - ii) dugogodišnje praktično iskustvo (dve do tri godine), kako pod nadzorom tako i u svojstvu nadzora (rukovodioca), u istraživanju/iskopavanju, laboratorijskom i kuratorskom radu, pisanju izveštaja i dokumentacije o arheološkim strukturama i nalazima po potrebi
  - iii) profesionalno iskustvo u određenim specijalističkim oblastima (preistorijski, istorijski period, itd.)

2. Za eksterne (inostrane) licence:

2.1. Stranim naučnim institucijama i određenim stranim naučnicima iz oblasti arheologije može biti dozvoljeno da budu nosioci licence za obavljanje arheološkog istraživanja ili srodnu aktivnost samo ako će se radovi obavljati u saradnji sa naučnim ili javno-pravnim licem koje već poseduje licencu za arheološko istraživanje/iskopavanje, nadzor i dokumentaciju i pod uslovima utvrđenim u međusobno zaključenom ugovoru.

2.2. Izuzeci se mogu napraviti u posebno opravdanim slučajevima. U takvim slučajevima, strana odnosno međunarodna naučna institucija ili individualni stručnjaci iz oblasti arheologije ili srodne oblasti može dobiti licencu za arheološka istraživanja koja će se obavljati kao nezavisna arheološka misija, ukoliko je regulisani odnos uspostavljen kao:

- i) poseban sporazum koji je dogovoren između nadležnih institucija na Kosovu i stranog subjekta kao međusobni sporazum koji se odnosi na rad stranih odnosno međunarodnih arheoloških misija
- ii) nacionalni koordinator koji je imenovan za stranu odnosno međunarodnu arheološku misiju
- iii) sporazum ne sme biti u suprotnosti sa odredbama ZKN-a.

III. ZAHTEV ZA IZDAVANJE LICENCE ZA ARHEOLOŠKO ISTRAŽIVANJE

1. Prijava za izdavanje licence za arheološko istraživanje fizičkom licu sadrži:
  - 1.1. pismeni zahtev
  - 1.2. biografiju sa osnovnim podacima:
    - 1.2.1. ime, ime oca, prezime, mesto rođenja, adresa, zanimanje i dve fotografije 3x4 cm
    - 1.2.2. potvrda koju izdaje sud i tužilaštvo za područje na kome se obavlja delatnost
    - 1.2.3. aktivnosti obavljene na polju arheologije
    - 1.2.4. overena kopija diplome
    - 1.2.5. uverenje o kvalifikacijama i specijalizacijama ili posebnim doprinosima koje izdaje nadležni organ (overeno)

2. Prijava za izdavanje licence za arheološko istraživanje pravnom licu sadrži:

- 2.1. pismeni zahtev
- 2.2. osnovne informacije o predstavniku pravnog lica:
  - 2.2.1. ime, ime oca, prezime, mesto rođenja, adresa, zanimanje pravnog i tehničkog upravnika subjekta;
  - 2.2.2. delatnosti koje subjekt obavlja po kategorijama i vrstama navedenim u profesionalnoj dozvoli tehničkog upravnika arheoloških aktivnosti;
  - 2.2.3. osnivački akt, sudska registracija subjekta, potvrda o pravnom i tehničkom upravniku koju izdaje sud i tužilaštvo (overeno);
  - 2.2.4. uverenje o registraciji koje izdaje poreska uprava;
  - 2.2.5. izjava kojom se potvrđuje da će sprovoditi principe arheološkog istraživanja, tehničke i bezbednosne mere na terenu i zakonske i podzakonske akte iz oblasti kulturnog nasleđa;
  - 2.2.6. izjava rukovodioca projekta da ne obavlja takav posao za nekog drugog subjekta i da nije u radnom odnosu u državnom preduzeću (overeno);
  - 2.2.7. stručna licenca rukovodioca projekta (overena);
  - 2.2.8. ugovor o radu između rukovodioca pravnog subjekta i rukovodioca projekta (overeno)
  - 2.2.9. dokaz da radna grupa za arheološko istraživanje uključuje arheologa koji poseduje licencu za arheološko istraživanje.

3. Zahtev za izdavanje dozvole i prateća dokumenta treba podneti Odeljenju za kulturno nasleđe Ministarstva za kulturu, omladinu i sport.

- IV. Zahtev za izdavanje dozvole i prateća dokumenta treba podneti Odeljenju za kulturno nasleđe Ministarstva za kulturu, omladinu i sport.
1. Zahtev i prateća dokumenta za dobijanje licence za arheološko istraživanje podnose se Komisiji za ispitivanje procesa za dobijanje licence za arheološko istraživanje („Komisija“) pri Odeljenju za kulturno nasleđe.
2. Komisija ispituje zahteve zainteresovanih lica i subjekata koji su podneli zahtev za dobijanje licence za arheološko istraživanje i u roku od 30 dana obaveštava Odeljenje za kulturno nasleđe o svojoj odluci u pismenom obliku.
3. Komisija obavlja delatnost u skladu sa ovim Smernicama, zakonskim i podzakonskim aktima i Smernicama za arheološko istraživanje na snazi u kojima se preciziraju kriterijumi u oblasti arheologije.
- V. DOBIJANJE LICENCE ZA ARHEOLOŠKO ISTRAŽIVANJE
1. Pravna i fizička lica čije je zahteve za dobijanje licence Komisija odobrila dobiće Uverenje o licenci koje izdaje Odeljenje za kulturno nasleđe.
2. Uverenje o licenci sačinjava se u dva originalna primerka, pri čemu će jedan biti dostavljen pravnom/fizičkom licu, a drugi će biti arhiviran u Odeljenju za kulturno nasleđe.
3. Licenca će biti dostavljena u roku od najviše 30 dana od dana odluke Komisije.
4. Svaki zahtev ili prateći dokument kao i licenca, u skladu sa ovim Smernicama, biće na albanskom i srpskom jeziku, dok će zahtevi na drugim jezicima biti prevedeni.
5. Licenca se ne sme prenositi sa jednog pravnog ili fizičkog lica na drugo.
6. Licenca koja je izdata od strane drugih nacionalnih ili lokalnih vlasti ili stranih institucija u oblasti arheologije nevažeća je.

VI. VAŽENJE LICENCE

1. Dobijena licenca, u skladu sa ovim Smernicama, važi na neodređeno vreme.
2. Dobijena licenca može biti suspendovana ukoliko nosilac licence ne zadovolji kriterijume i uslove propisane Zakonom o kulturnom nasleđu, ostalim podzakonskim aktima koji se odnose na arheološke delatnosti i Smernicama o arheološkom istraživanju.

VII. SUSPENZIJA LICENCE

1. Suspenziju dobijene licence za arheološko istraživanje vrši Odeljenje za kulturno nasleđe na osnovu procene radne grupe eksperata, čiji je osnivač Odeljenje za kulturno nasleđe, i izveštaja inspektora za arheološko nasleđe Odeljenja za kulturno nasleđe.

ODABRANI IZVORI

Pravilnik o arheološkim istraživanjima, R. Hrvatska, NN br.102 (2010)

Analysis and reform of cultural heritage policies in South East Europe, Council of Europe publication (2008)

Guidance on heritage assessment, Council of Europe publication (2005)

Integrated management tools in South East Europe, Council of Europe publication (2005)

Pravilnik za arheološki istraživanja, Sl. na RM br. 111 (2005)

Landmarks Preservation Commission Guidelines for Archaeological Work in New York City, April 2002 <http://www.nyc.gov/html/lpe>

Draft New Licensing Framework for Archaeology, Ministry of Tourism, Culture and Recreation, Ontario (2002)

European Cultural Heritage (Volume II) – A Review of policies and practices (2002)

European Landscape Convention, Florence (2000)

Review of Archaeological Assessment and Monitoring, Heritage Council, Ireland (February, 2000)

Policy and Guidelines on Archaeological Excavation, An Roinn Ealaion, Oidhreachta, Gaeltachta & Oilean, Department of Art, Heritage, Gaeltach and the Islands, Government of Ireland (1999)

Archaeological sites in Europe: conservation, maintenance and enhancement: European Colloquy jointly organised by the Council of Europe and Instituto Protuges do Patrimonio Cultural, Architectural Heritage Series No. 22, CoE Press (1999)

Standard and Guidance for Archaeological Excavations, The Institute of Field Archaeologists, University of Manchester (Revision September 1999)

European Convention on Protection of the Archaeological Heritage (Revised), Valletta Convention (1992)

Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage, ICOMOS (1990)

International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (Venice Charter), ICOMOS (1964)

SMERNICE O KRITERIJUMIMA I USLOVIMA ZA VREDNOVANJE KULTURNIH DOBARA

PREDGOVOR

- I. Kriterijum značaja nasleđa
  1. Glavni kriterijum značaja nasleđa koje kulturno dobro ima ili može se pojaviti u budućnosti
  2. Kriterijumi za priprisivanje nivoa značajnosti za potencijalno proglašenje
  3. Uporedni kriterijumi za šire vrednovanje kulturnih dobara
- II. Principi vrednovanja dobra kulturnog nasleđa
- III. Operativni uslovi za vrednovanje dobra kulturnog nasleđa
- IV. Proces vrednovanja
- V. Dokumentacija
- VI. Određivanje granica dobra i njegovih zaštićnih zona
- VII. Određivanje režima zaštite
- VIII. Izveštaj o procesu vrednovanja i nominaciju za proglašenje stalno zaštićenih dobara kulturnog nasleđa

ODABRANI IZVORI

PREDGOVOR

Smernice za kriterijume i uslove za vrednovanje kulturnih dobara su pripremili članovi PKRK tima. One su sačinjene uz učešće predstavnika Ministarstva kulture, omladine i sporta i lokalnih eksperata. Nacrt Smernica je pregledan od strane eksperta Saveta Evrope, dr Martina Čerija (Ujedinjeno Kraljevstvo).

Značaj kulturnog nasleđa obuhvata sve različite kulturne vrednosti koje ljudi povezuju sa njim. Razumevanje i artikulisanje vrednosti i značaja nasleđa je od velike važnosti za zakonski okvir i regulisanje razvoja zaštite i politike upravljanja.

Vrednovanje značaja nasleđa je sistematski i sveobuhvatni proces za koji su potrebni zakonski kriterijumi. U tom smislu i u skladu sa Zakonom o kulturnom nasleđu (br. 02/L-88, čl. 4.), a u vezi sa opštim kriterijumima za procenu kulturnog nasleđa za sticanje pravnog statusa – trajno zaštićeno kulturno dobro, utvrđeno Uredbom br. 05/2008, čl. 4., ove smernice preciziraju kriterijume za vrednovanje značaja nasleđa, principe i operativne uslove za proces procene i prateću dokumentaciju kao i format izveštaja o procesu procene.

Kao tehničko sredstavo za proces vrednovanja i procene značaja nasleđa, ove Smernice integrišu navedene kriterijume u gore pomenutoj Uredbi i relevantne međunarodne prakse, a imajući u vidu da bi se predloženi kriterijumi mogli razvijati u skladu sa specifičnim okolnostima sa kojima se susreće odgovorni subjekat za zaštitu i očuvanje nasleđa. Urađene procene će podsticati razumevanje i poštovanje prošlosti, obogaćivanje sadašnjosti i biće vrednost za generacije koje dolaze.

U Prištini, mart 2011

I. Kriterijum značaja nasleđa

1. Glavni kriterijum značaja nasleđa koje kulturno dobro ima ili može se pojaviti u budućnosti:
  - a) *Istorijski i estetski značaj – dobro je istorijski značajno zbog svoje povezanosti sa ljudima, događajima, mestima ili temama, kao što je prikazano u: arheologiji, arhitekturi (građevinama, spomenicima, lokalitetima), kulturnim ili projektovanim peredilima, industrijskom ili poljoprivrednom nasleđu, zbirkama ili individualnim predmetima, mestima koja se vezuju za istorijski značajne događaje ili ljude. Istorijički značajna dobra pokrivaju raspon od onih koja se vezuju za slavne ličnosti i važne događaje do onih koja ilustruju svakodnevni život običnih ljudi. Estetski značaj dobra odnosi se na način njegove izrade, stil, tehničku usavršenost, lepotu, demonstraciju veštine ili kvalitet dizajna i izrade.*
  - b) *Naučni ili istraživački značaj – dobra sa velikim potencijalom vrednosti za dalja naučna ispitivanja ili proučavanja; građevine, lokaliteti, artefakti i zbirke ukoliko im je utvrđeno poreklo i zabeleženi su na osnovu valjano dokumentovanog konteksta i ako predstavljaju istorijske aspekte koji nisu dovoljno izraženi u drugim izvorima.*

- c) *Društveni i duhovni značaj – dobra sa duhovnim značajem za određene grupe ljudi i objekte koji se smatraju svetim u okviru pojedinih sistema verovanja; dobra koja prouzrokuju jaku naklonost zajednice i doprinose identitetu i društvenoj koheziji te zajednice.*
2. Kriterijumi za pripisivanje nivoa značajnosti za potencijalno proglašenje
- a) *Označavanje: ako je kulturno dobro već označeno kao dobro od međunarodnog ili nacionalnog značaja (biće potvrđeni razlozi za označavanje i navešće se informacije koje su dovele do takvog označavanja).*
- b) *Uzor: primer važne klase/categorije ili tipa u okviru kosovskog konteksta ili naročita osobina ili karakteristični deo kosovskog kulturnog nasleđa. Navešće se osnova po kojoj je napravljena procena značaja (uz navođenje studija ili istraživanja koji omogućavaju da se adekvatno razume kako je dato dobro rangirano u poređenju s drugim dobrima).*
- c) *Povezanost: identifikacija sa važnom ličnošću, značajnim događajem ili bitnim delom kosovske kulture (ili šire, sa međunarodno značajnim ličnostima ili događajima).*
3. Uporedni kriterijumi za šire vrednovanje kulturnih dobara¹
- Kriterijumi za određivanje kulturnog značaja svrstavaju se u tri kategorije:
- A. *Suštinski značaj (one karakteristike ili komponente koje predstavljaju suštinski deo dobra):*
- *Autentičnost – visoki stepen opstanka prvočitnog/ranog proizvoda bez štetnih izmena ili dodatih slojeva. Autentičnost se takođe odnosi na originalne materijale i supstance, tradicije i tehnike, lokaciju i okruženja, funkciju ili upotrebu, duh i osećanja.*
  - *Obim/potpunost – nivo/stepen opstalih komponenti prvočitne ili primarne faze dobra i njegovog okruženja/sredine; ili korišćenje autentičnih tehnika ili proizvodnih alata i/ili izvođačkih tradicija.*
  - *Integritet – dovoljni stepen integriteta da se prenesu, predstave ili koji sadrže vrednosti i kvalitete za koje se procenjuje da su od značaja. Nivo „dovoljnog“ stepena integriteta treba da se proceni ispitivanjem stepena ukupnih promena u izgledu strukture, imajući u vidu broj štetnih promena: npr. obnovljeni temelji, premeštanje dimnjaka, modernizovani trem, zamena originalnih prozora, degradacija okruženja, „savremeni pristup“ u interpretaciji folklora, izvođenju ili*

¹ Sledеći kriterijumi će se koristiti za procenu značaja kulturnih dobara i kao pomoć u određivanju da li dato dobro ispunjava standarde za pravnu zaštitu i sticanje zvanja nacionalnog spomenika. Vrlo retko će spomenik zadovoljiti sve kriterijume; mnogi spomenici će zadovoljiti većinu kriterijuma i biće jaki kandidati za takvo označavanje; neki će zadovoljiti samo nekoliko kriterijuma, ali će oni biti izuzetno ubedljivi (npr. retki fragmenti srednjovekovnog isklesanog kamena in situ u inače degradiranim sredinama ili veoma izmenjenim i oronulim industrijskim objektima u kojima se nalazi jedini preostali primerak neke specifične mašine).

u procesu ručne izrade, itd.

- *Vremenski okvir/datiranje kako porekla tako i glavnih faza.*
- *Kontinuitet korišćenja/demonstracija – dokaz kontinuiteta korišćenja može povećati vrednost mesta, predmeta ili procesa, posebno ako i dalje može da se koristi nakon proglašenja kao pokazno mesto, predmet ili proces i/ili kulturni izraz.*
- *Korpus dokaza/studija – izraženo kao detaljno istraživanje i poznavanje mesta ili procesa kako bi se povećala vrednost dobra otkrivanjem punog značaja sa ciljem da se poveća njegov obrazovni i interpretacioni potencijal/vrednost. Dugi periodi stalnog nadgledanja, inventarisanja, proučavanja ili istraživanja takođe mogu da doprinesu naučnoj vrednosti mestu ili procesu/izvođenju/izrazu, što takođe može poboljšati razumevanje na lokalnom, nacionalnom ili međunarodnom nivou.*

B. Kontekstualni značaj (one karakteristike koje se odnose na mesto na kome se neko dobro nalazi kako u svom fizičkom okruženju tako i u okviru postojećih znanja)

- *Raritet – izražen kao redak preostali primerak datog tipa u određenoj oblasti u određeno vreme, i/ili redak primerak u pogledu celovitosti i kvaliteta njegove očuvanosti.*
- *Reprezentativnost/Unikatnost – bilo da je dobar primer koji reprezentuje svoj tip ili dobro velike*

suštinske vrednosti (remek delo izrade ili stila, rad istaknutog umetnika/arhitekte u određenoj oblasti/regionu ili u okviru određenog perioda).

- *Raznolikost – u rasponu od različitih oblika individualnog, kolektivnog i etničkog izraza do regionalnih varijacija (kao što su oblici planova zgrada, tradicije u dekoraciji i upotreba materijala)*
- *Fizički kontekst – odnos dobra sa ostalim dobrima (lokalitetima ili spomenicima) u neposrednoj blizini, kao i sa širim predelom i opštijim okruženjem. Individualne komponente u okviru složenih građevinskih ili arheoloških lokaliteta teško mogu biti razumljive ukoliko se ocenjuju ili označuju zasebno (npr. vodenica bez mlinskog potoka i vodotoka). Dobra sa funkcionalnom povezanošću mogu biti rasprostranjena na većoj teritoriji (npr. objekti za topljenje gvožđa i rudnici ili srednjovekovne tvrđave i lovišta). Biće slučajeva kada je određeno dobro snažno povezano sa karakteristikama drugih sadržina (kao što je znameniti objekat od vrednosti za gradski predeo/pejzaž). Dobro čije je okruženje potpuno degradirano može ispunjavati manje uslova za označavanje od onog čije je okruženje ostalo neokrnjeno.*
- *Ugroženost/krhkost – ako je mesto, objekat ili izraz/proces tipa koji je već redak i može postati još redi (ili postoji opasnost da nestane), njegova vrednost će biti povećana, naročito ako je izloženo degradaciji nerazumnim upravljanjem, ili intervencijom/zaštitom.*

C. Asocijativni značaj (povezanost dobra sa ljudima i događajima i promena percepcije dobra tokom vremena)

- Istorijski značaj i povezanost – ako se mesto ili dobro odnosi na ili je povezano sa važnim događajima iz istorije i tradicije zajednice, etničkih grupa ili nacije u celini.
  - Estetski atributi – Neka dobra su visoko cenjena od strane lokalnog stanovništva i njihov značaj se može razmatrati kao deo omiljene lokalne scene pored ili, ponekad, čak u nedostatku stilskog ili umetničkog istorijskog kvaliteta koji se procenjuje u odnosu na usvojene konvencije.
- a) Mesto u nacionalnoj svesti – neka dobra su značajna u nacionalnoj svesti ili za ljude koji ih koriste ili su ih koristili, ili za njihove potomke.

II. Principi vrednovanja dobra kulturnog nasleđa

Vrednovanje se obavlja u skladu sa:

1. naučnim znanjem i iskustvom u oblasti kojoj kulturno dobro pripada
2. raspoloživim podacima i dokumentacijom koji se odnose na dobro (inventar, istraživanje, proučavanje).
3. rezultatima dodatnih, namenski preduzetih istraživanja o dobru i njegovoj povezanosti/odnosu sa drugim kategorijama dobara, ili ličnostima, zajednicama i regionima.

III. Operativni uslovi za vrednovanje dobra kulturnog nasleđa

▪ Vrednovanje nepokretnih kulturnih dobara se vrši:

1. zajedno sa pokretnim dobrima koja su sastavni deo nepokretnog kulturnog nasleđa, odnosno dobrima koja su trajno povezana/spojena za samu građevinu/strukturu ili su vezana za njegovu primenu/funkciju;
2. ukoliko zbirka ili pojedinačni predmeti nisu sastavni deo nepokretnog dobra, treba ih procenjivati nezavisno od tog dobra;
3. odvojeno od zaštitnih zona, ali u njihovom kontekstu.

▪ Vrednovanje pokretnih dobara kulturnog nasleđa obično se vrši u okviru zbirki kojima pripadaju ili koje se formiraju u određenom muzeju, galeriji ili na lokacijama/lokalitetima sa kojima su povezana.

▪ Vrednovanje duhovnih (nematerijalnih) kulturnih dobara obično se vrši na pojedinačnim dobrima (elementima). Nematerijalna dobra koja obuhvataju dva ili više individualna dobra istog oblika i čine jedinstvenu jedinicu koja se može identifikovati kao nezavisan element i sa time – jedinstven predmet zaštite, vrednuju se kao kolektivno kulturno dobro ili duhovna/nematerijalna kulturna celina.

IV. Proces vrednovanja

Vrednovanje dobara kulturnog nasleđa je proces:

1. prikupljanja, organizovanja i pružanja raspoloživih podataka i dokumentacije (korišćenjem inventara, istraživanja, procene, proučavanja, izveštavanja)
2. ocenjivanja stanja
3. pregledanja i ažuriranja informacija koje se nalaze u inventaru kulturnih dobara ili bilo kojih drugih informacija dobijenih naučnim istraživanjem (posebno u pogledu nematerijalnih kulturnih dobara)
4. obezbeđivanja pomoćne dokumentacije u skladu sa odredbama ovih Smernica (Deo V);
5. obezbeđivanja dodatnog istraživanja na terenu/u oblasti sa definisanim ciljem koji je specifičan za dobro o kojem se radi
6. komparativne analize vrednosti, karakteristika i značaja dobra
7. definisanja ili redefinisanja granica dobra kulturnog nasleđa i njegovih zaštićenih zona
8. definisanja ili redefinisanja režima zaštite
9. izveštavanja o vrednovanim dobrima.

V. Dokumentacija

Dokumentacija koja podržava proces vrednovanja odnosi se na kategoriju kojoj pripada dobro kulturnog nasleđa.

1. Dokumentacija o nepokretnom dobru kulturnog nasleđa uključuje:

- a) foto-dokumentaciju (u boji, crno-belu i/ili digitalnu), i to:
  - aerosnimanje (posebno za arheološke rezervate i/ili kulturne predele);
  - panoramu izvan obima/perimetra dobra i/ili zaštićenih zona; najmanje pet za arheološki rezervat, arhitektonsko zaštićeno područje i kulturni predeo;
  - opšti pregled, siluetu i dominantne elemente u urbanom ili ruralnom kontekstu (grupa objekata/predeo): najmanje pet za dobro unutar njegovih granica (perimetra) i najmanje po tri za svaku zaštićenu zonu;
  - fasade i druge spoljašnje elemente (fontane, stepeništa, prolazi, potporni zidovi, pristupne rampe, ograde, kapije, otvoreni prostor, itd.): najmanje dve fotografije fasade, grupe objekata i uličnog izldea za svako dobro i za svaku sadržinu unutar granice (perimetra) dobra i jedna fotografija za sve sadržine unutar svake zaštićene zone;
  - enterijer dobra (podovi, zidovi, tavanice, stepeništa, udubljenja (niše), kamini, galerije, stubovi, slikane, skulpturne, rezbarene dekoracije, itd.): najmanje jedna fotografija u totalu i jedna fotografija karakterističnih detalja;

- nepokretni delovi/elementi koji su integrисani (ili dodati) u dobro u kontekstu njegove funkcije (ikonostas, baldahin, ikone, nameštaj, predmeti koji se koriste u određenoj službi/ceremoniji): najmanje jedna fotografija tih predmeta i karakterističnih detalja.
- b) Tehnička dokumentacija, posebno:
- kartografska referenca geografskog položaja i pristupa određenom dobru, sa oznakom opštinskog centra i naseljenog mesta u kome se dobro nalazi ili najbližeg naseljenog mesta, i prilazni put do dobra, na geografskoj mapi Kosova, kao i na topografskoj mapi relevantnog regiona, oblasti ili opštine u razmeri 1:50 000 i 1:100 000 (za arheološki rezervat i kulturni predeo koji obuhvata veliku ruralnu ili urbanu oblast);
  - kartografska referenca u okviru zaštićenog područja, uključujući granice (perimetar) dobra i njegovih zaštićenih zona, u razmeri 1:5 000 do 1:25 000 (za sve tipove nepokretnih dobara)
  - položaj zaštićenog područja, sa svim predmetima i drugim sadržajima/elementima u okviru granica dobra i svih njegovih zaštićenih zona u razmeri 1:100 do 1:1 000 (za sve vrste nepokretnih dobara).
  - osnova temelja, prizemlja, poprečni/podužni preseci; fasade, strukture objekta i karakteristični detalji, u razmeri 1:10 do 1:100 (posebno za kulturna dobra od velike vrednosti i značaja)
- c) Zakonska i druga javna dokumentacija, posebno:
- dokaz o vlasništvu (porodično nasleđe, odluka o sukcesiji, sporazum)
  - dokaz o korišćenju (prenos korišćenja, akt o koncesiji, ugovor o zakupu)
  - registracija imovine;
  - izvod iz katastarskog plana/zemljišna parcela
  - katastarska parcela (za arheološke rezervate i kulturne predele koji obuhvataju nekoliko katastarskih parcela u okviru granica zaštićenih zona)
  - Izvod iz urbanističkog plana
  - saglasnost nosioca prava na tumačenje, odluku, prevoz i/ili održavanje nematerijalnog kulturnog dobra.
- d) Ostala dokumentacija, posebno:
- video snimci (posebno za neke specifične elemente nematerijalnog kulturnog nasleđa)
  - digitalizovane informacije/baza podataka (posebno kada su u pitanju kulturna dobra koja su od velikog značaja)

2. Dokumentacija za pokretna dobra uključuje:
- a) foto-dokumentaciju (u boji, crno-belu i digitalnu), posebno:
    - zbirke kojoj pripada (u totalu)
    - svakog predmeta ili komponente zbirke.
  - b) tehničku dokumentaciju, posebno:
    - crteži originalnih natpisa i/ili slikanih dekoracija (u razmeri 1:1) ukoliko su od značaja za dobro
    - crtež stanja objekta u trenutku kada je otkriven i njegovo trenutno stanje.
  - c)ostali oblici dokumentacije, posebno:
    - video dokumentacija
    - muzičke partiture
    - drugi vidovi zapisa
3. Dokumentacija o duhovnim (nematerijalnim) dobrima uključuje:
- opisne zapise
  - melografske zapise
  - koreografske zapise
  - audio-vizuelne zapise
  - druge vidove zapisa
- VI. Određivanje granica dobra i njegovih zaštitnih zona
- Granice (perimetar) nepokretnog kulturnog dobra određuju se u skladu sa tipom i lokacijom dobra, a posebno u odnosu na:*
- 1. građevinsko zemljište čije su granice utvrđene urbanističkim planom
  - 2. otvoreni prostor kada urbanistički plan ne postoji
  - 3. konfiguraciju terena (npr. kada se predeo i arheološki rezervat nalaze na nepristupačnom (divljem) terenu)
  - 4. prirodne granice, puteve, jezera, reke, itd.
  - 5. interakciju sa njegovim istorijskim ambijentom/sredinom
- Zaštićene zone, njihov broj, površina i granice definisani su zavisno od karakteristika istorijskog okruženja, obima/celovitosti dobra, uticaja, pristupačnosti i drugih oblika povezanosti sa dobrom ili okruženjem²*
- VII. Određivanje režima zaštite Režim zaštite se bira u zavisnosti od kategorije i vrednosti kulturnog dobra koje je predmet zaštite. Postoje tri režima zaštite:
- 1 Prvi nivo režima zaštite se odnosi na dobra koja nisu podložna značajnoj promeni i uključuje obezbeđenje, očuvanje, poštovanje, održavanje, negovanje i korišćenje dobara u njihovom prvobitnom stanju i funkciji. Zaštitne mere uključuju konzervaciju i restauraciju prvobitnog stanja, anastilozu (za arheološke predmete), rekompoziciju (za filmovanu dokumentaciju nematerijalnog dobra), prevenciju i druge slične operacije u neposrednoj blizini dobra.

² Zaštićene zone, njihov broj, površina i granice treba da predloži/utvrdi tim sastavljen od eksperata Ministarstva kulture, omladine i sporta i Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja, na osnovu odredaba koje se odnose na zaštićene zone i/ili zaštićena područja koja su regulisana Zakonom o kulturnom nasleđu i Zakonom o prostornom planiranju.

2 Drugi nivo režima zaštite se odnosi na dobra koja mogu da budu podložna pažljivo vođenoj promeni. Svaka promena podrazumeva očuvanje prvobitnog stanja dobra, ali može ponuditi mogućnost za:

- adaptaciju enterijera za savremenu upotrebu, radove na revitalizaciji, uređenju ili izgradnji novih objekata na upražnjenim mestima, pod određenim uslovima;
- intervenciju na izloženim delovima zbirke ili predmetima u funkciji, koja uključuje predstavljanje i prenos sa prvobitnog (degradiranog) nosača na novi, sa tehničkog i tehnološkog aspekta, bolji i trajniji nosač (za kinematografska i fonografska dobra), pod određenim uslovima;
- intervencije koje se odnose na prenos zapisa nematerijalnog (duhovnog) nasleđa na nove nosače ili medije, kao i na scensko izvođenje ili reprodukciju dobara, pod određenim uslovima.

3 Treći nivo režima zaštite odnosi se na zaštićene zone i zahteva prilagođavanje arhitektonskom izrazu i ograničenje u pogledu dimenzija i visine konstrukcije/grajevina. Svi nivoi režima zaštite obuhvataju moguće zabrane i druge preventivne i korektivne mere. Na neka kulturna dobra, posebno ako se radi o arhitektonskom/istorijskom i kulturnom području kao celini, može se primeniti kombinovani režim zaštite.

VIII. Izveštaj o procesu vrednovanja i nominaciju za proglašenje stalno zaštićenih dobara kulturnog nasleđa

Da bi se obezbedilo da puni kulturni značaj označenih dobara, sa svim višestrukim vrednostima koje im se pripisuju, bude u potpunosti shvaćen i u budućnosti, bitno je da se proces procenjivanja (i usvojena metodologija) jasno izlože. Izveštaj o procesu vrednovanja za svako dobro treba da pruži sve informacije koje su relevantne za njegovu nominaciju za proglašenje stalno zaštićeno kulturno dobro u saglasnosti sa ZKN-om.

Izveštaj je sastavljen od informacija koje se odnose na kategoriju kulturnog dobra::

- naziv/ime dobra
- klasifikacija (spomenik, grupa građevina, arhitektonski zaštićeno područje, arheološko nalazište, kulturni predeo; tip pokretnog dobra i tip nematerijalnog/ duhovnog elementa)
- datum nastanka i/ili pojave
- lokacija
- kartografska referenca
- ime i adresa vlasnika, stanara ili institucije/organizacije nadležne za prezentaciju i/ili skladištenje (za pokretna kulturna dobra), odnosno ime i adresa osobe koja je čuvala tradiciju ili dokumentaciju o nematerijalnom dobru (elementu)
- lista sa katastarskim informacijama: katastarska opština/agencija, zemljišna jedinica/parcela/parcele

- prostorni i urbanistički referentni sistem
- opis predloženog/definisanog perimetra dobra i njegovih zaštićenih zona
- autor/tvorac kulturnog dobra
- lica ili organizacije koje se vezuju za dobro
- dimenzije (za pokretno kulturno dobro)
- korišćeni materijal i tehnika (za pokretno kulturno dobro)
- spisak predmeta iz zbirke (naziv, broj, kratak opis)
- spisak građevina i drugih objekata/struktura u okviru granica perimetra dobra (za grupu građevina, arhitektonski zaštićena područja, arheološka nalazišta, kulturne predele)
- karakteristične fotografije, crteži i audio-vizuelni zapisi (za nematerijalna kulturna dobra/elemente)
- istorijski pregled i opis dobra sa objašnjenjem/preporukama za dobijanje statusa stalno zaštićenog kulturnog dobra
- predložen režim zaštite

Predložena nominacija zajedno sa izveštajem treba da bude pregledana od strane nadležnog tela (Odbor za procenu).

Pregledane nominacije, sa overenim preporukama treba da se dostave Ministru Ministarstva kulture, omladine i sporta, da donese odluku o stavljanju na Listu trajno zaštićenih dobara.

ODABRANI IZVORI

Principles of Selection for Listing Buildings
(Department for Culture, Media and Sport - English Heritage), March 2010

Scheduled Monuments, Identifying, protecting, conserving and investigating nationally important archaeological sites under the Ancient Monuments and Archaeological Areas Act 1979 (Department for Culture, Media and Sport - English Heritage), March 2010

Intangible Heritage Domains, UNESCO publication, 2009

Identifying and Inventorying Intangible Cultural Heritage, UNESCO project publication, 2009

Conservation Principles, Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environments (English Heritage), 2008

Implementing the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage, UNESCO project publication, 2008

Heritage Property Evaluation (A Guide to Listing, Researching and Evaluating Cultural Heritage Property in Ontario Communities), 2006

Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (WHC. 05/2,) 1 February 2005

Cultural Qualities in Cultural Landscapes, ICOMOS UK, 2004;

Investigating Heritage Significance (Draft Guideline), NSW Heritage Office, 2004

Criteria to Designate Properties as National Monuments, the Commission to Preserve National Monuments of B&H, September 2002

Charter on the Built Vernacular Heritage, ICOMOS, 1999

Historic gardens (Florence Charter), 1981

Nara document on Authenticity (1994)

Recommendation concerning the safeguarding and contemporary role of historic areas, UNESCO, Nairobi, 26 November 1976

Recommendation concerning the safeguarding and contemporary role of historic areas, UNESCO, Nairobi, 26 November 1976

Recommendation concerning the protection at national level of the cultural and natural heritage, UNESCO, Paris, 16 November 1972

Resolution (66) 19 on criteria and methods of cataloguing ancient buildings and historical or artistic sites, Council of Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 29 March 1966)

International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites ("Venice Chapter"), Venice, May 1964

**SMERNICE
ZA IZRADU
KONZERVATORSKIH
OSNOVA ZA
KULTURNO NASLEĐE
U PROCESU
PLANIRANJA**

PREDGOVOR

Uvod

Legislativa na Kosovu

Konzervatorske analize za potrebe procesa planiranja

OPŠTI USLOVI ZA IZRADU KONZERVATORSKIH OSNOVA

IZBOR IZRAZA KORIŠĆENIH U SMERNICAMA

KONZERVATORSKE OSNOVE

I. SADRŽAJ OSNOVA

A. Tekstualni pregled

- Pravna i programska utemeljenost osnova;
- Identifikacija područja obuhvaćenog osnovama;
- Trenutni planovi na obuhvaćenom području;
- Podaci o dobrima kulturnog nasleđa u obuhvaćenom području;
- Procena stanja nasleđa;
- Mere zaštite.

B. Grafički pregled - razmera mapa; trenutna situacija

C. Pregled dokumentacije - mape, fotografije, istorijske i pravne dokumente

II. METODOLOGIJA IZRADE OSNOVA

1. Opšti uslovi

2. Proces

- Formiranje radnog tima
- Formulisanje operativnog programa

3. Istraživanje

4. Obrada podataka i izvršenih analiza

- Opšte odredbe
- Specifikacija izvršenih analiza
- Granice obuhvaćenog područja
- Status zaštite dobara u okviru obuhvaćenog područja
- Uslovi za procenu kulturnog nasleđa:

- Procena trenutnog stanja
- Uzroci propadanja/uništavanja dobara ili drugi elementi od značaja za trenutno stanje
- Pregled vrednovanja nasleđa u njegovom prostornom kontekstu/kontekstu okruženja
- Režim zaštite
  - Opšte smernice za zaštitu;
  - Obim zaštićene zone/zona;
  - Nivo zaštite.

ODABRANI IZVORI

PREDGOVOR

T Smernice za izradu konzervatorskih osnova za kulturna dobra u sklopu procesa planiranja su pripremili članovi PKRK tima. One su sačinjene uz učešće predstavnika Ministarstva kulture, omladine i sporta i lokalnih eksperata. Nacrt Smernica je pregledan od strane eksperata Saveta Evrope, g. Dejvida Džonsona (Ujedinjeno Kraljevstvo).

Smernice imaju za cilj da služe kao tehničko sredstvo nadležnim organima MKOS-a da bolje razumeju svoju ulogu u procesu planiranja, a u skladu sa postojećim zakonodavstvom i međunarodnim standardima i praksom.

U Prištini, maj 2012

Uvod

Zaštita nasleđa je iz ograničene aktivnosti usmerene na zaštitu pojedinačnih spomenika prerasla u zaštitu šireg konteksta. Pošto je ideja Integrисane zaštite (IZ) promovisana u Deklaraciji iz Amsterdama o evropskom arhitektonskom nasleđu (1975. g.), a integrirani pristup je naglašen u Konvenciji iz Granade (1985. g.), Konvenciji iz Valete (1992. g.) i Konvenciji iz Firence (2000. g.), obezbeđeni su razni drugi međunarodni dokumenti odnosno instrumenti u vezi sa principima i razvojem smernica za planiranje i upravljanje nasleđem sa urbanim vrednostima.

“Integrисana zaštita (IZ) predstavlja deo opштег procesa planiranja i upravljanja gradovima i teritorijama u skladu sa multireferentnom perspektivom (ekonomskom, političkom, društvenom, kulturnom, ekološkom i prostornom). Ona se usredstavlja (ali se ne ograničava) na fizičke i prostorne aspekte konsolidovanih područja koja su društveno priznata kao kulturna vrednost te nastoji da sačuva integritet, autentičnost i kontinuitet kulturne vrednosti za sadašnje i buduće generacije. Ona naglašava očuvanje fizičkog i prostornog aspekta u okviru procesa razvoja/transformacije grada, nastojeći pri tom da obezbedi održiv razvoj transformacijom kulturnih vrednosti grada u dobra koja dodaju vrednost svim dimenzijama razvojnog procesa.“ (Zanchetti, S.M., Kulikauskas P., Sa Carneiro A. R., Lapa, T.A., 2004. Bridging the disciplines and cooperative action: interfaces in integrated urban conservation (Premošćivanje disciplina i kooperativno delovanje: interfejsi u integrisanoj urbanističkoj zaštiti.)

Cites & Time 1 (1)

Glavni ciljevi pristupa IZ-i uključuju:

- podsticanje interdisciplinarnog pristupa u fizičkim i normativnim inicijativama u planiranju zaštite nasleđa na lokalitetima, u gradovima, istorijskim centrima, selima ili u prigradskim područjima;
- podsticanje korišćenja modela za institucionalno, operativno i javno učešće koje može da olakša komunikaciju među stručnjacima iz različitih disciplina vezanih za nasleđe;
- doprinos razumevanju nekih principa zasnovanih na istraživanju za interdisciplinarnu komunikaciju putem praktičnih instrumenata.

Politike, programi i planovi zaštite na centralnom ili lokalnom nivou zasnovani na odlukama u skladu sa mandatom u zakonodavstvu ne odobravaju se baš lako, a njima se kasnije još teže upravlja. Vlasnici nasleđa ne dele nužno vrednosti i ciljeve javne administracije. Politička tela su osetljiva na interes birača, i često bivaju ubedena da prihvate projekte koji nanose štetu vrednostima nasleđa. Institucije i njihovi ekspertri u oblasti nasleđa i planiranja nisu uvek upoznati sa integrisanim pristupom pri razmatranju nasleđa u razvojnim politikama i procesima. S obzirom na složenost aktivnosti za adekvatnu zaštitu nasleđa i uvažavajući njegovu vrednost i potencijal za održivi razvoj društva, kao što se ističe u Konvenciji FARO (2005), postoji potreba da svi stručnjaci i zvaničnici povezani sa izgrađenom životnom sredinom treba da budu upoznati sa relevantnim pitanjima kao što su zaštita, urbanističko planiranje, korišćenje zemljišta, itd. Oni moraju da izgrade koordinaciju u razvoju instrumenata kako bi izbegli kasnije sukobe i pravne posledice i kako bi razvili sektorske politike koje doprinose istim ciljevima zasnovanim na principima ekonomskog razvoja, socijalne ravnoteže i zaštite okruženja, uključujući i nasleđe.

Legislativa na Kosovu

Ključni principi i prioriteti u skladu sa evropskim standardima o integrisanoj politici zaštite koji bi trebalo da se razviju na Kosovu, prvo bitno su opisani u sledećim dokumentima: Kulturna strategija za Kosovo (koju je 2003. godine objavilo Ministarstvo za kulturu, omladinu i sport (MKOS)), Plan za implementaciju standarda na Kosovu (UNMIK, 2004.

g.) i Strategija za integriranu zaštitu kulturnog nasleđa na Kosovu (nacrt predloga Nezavisnog Međunarodnog komiteta, 2005. g.). Nedavni dokument – Integrirana zaštita na Kosovu – Dokument sa smernicama za planiranje politike (2009. g.), osmišljen kao „vodič“ za podsticanje sektorskih i multi-sektorskih studija o IZ, izrađen je u sklopu Strategije za integriranu zaštitu 2011. godine.

U međuvremenu su izrađena tri temeljna pravna dokumenta sa odredbama koje se odnose na tretiranje nasleđa tokom procesa planiranja: Zakon o kulturnom nasleđu (na snazi od 2006. g.), Zakon o specijalnim zaštićenim zonama (na snazi od 2008. g.) i Zakon o prostornom planiranju (na snazi od 2003. g.).

Zakon o kulturnom nasleđu (ZKN) povezuje zaštitu nasleđa i prostorno planiranje upućivanjem na zaštitne zone, zaštitne oblasti i posebne oblasti – koncepti koji su definisani u Zakonu o prostornom planiranju (ZPP). U tom kontekstu, odredbe ZKN u članovima 6.3, 6.4. i 6.5. (za arhitektonsko nasleđe), 7.11. (za arheološke rezervate), 7.16. i 7.19. (za arheološko nasleđe, odnosno njegovih zaštićenih zona i celog zaštićenog područja) izlažu jasnu strukturu učešća subjekata nadležnih za nasleđe u procesu planiranja.

Još nije razvijen nijedan drugi propis ili upuštvu u vezi sa elementima, uslovima i merama koje treba da razrade stručnjaci za nasleđe u smislu integrativnog pristupa nasleđu u planiranju.

Zakon o prostornim zaštitnim zonama (ZPZZ), ograničen na konkretna pravila za zaštitu nasleđa srpske zajednice na Kosovu, bavi se pitanjima vezanim za proces planiranja u skladu sa ZPP.

Zakon o prostornom planiranju (ZPP) obezbeđuje opšte razmatranje nasleđa, definišući zaštićenu oblast i zaštitnu zonu (čl. 2), podstičući usklađivanje sa aktuelnim evropskim principima i planovima prostornog razvoja (član 3, f),

dajući Ministarstvu za životnu sredinu i prostorno planiranje (MŽSiPP) odgovornost da koordinira usklađivanje na centralnom i lokalnom nivou sa međunarodnim normama i standardima (čl. 5.3, pozivajući se na Implementaciju prostornih planova) i da promoviše potencijal i zaštitu „životne sredine i prirodnog, kulturnog i arheološkog nasleđa“ (čl. 11.3, b i čl. 21). Veoma jasna procedura za identifikaciju i određivanje posebnih oblasti koje mogu da obuhvataju „... nacionalne parkove i druga područja jedinstvene prirodne, privredne, poljoprivredne, kulturne ili istorijske vrednosti“ predviđena je članom 12, gde se govori o Prostornim planovima za posebna područja. Nadalje, šest „administrativnih uputstava“ formulisanih na osnovu ZPP predstavljaju uputstva za obavezne osnovne elemente, uslove i mere vezane za nasleđe koje treba da razmotre centralne ili lokalne vlasti odgovorne za razvoj različitih nivoa prostornih planova¹. Konačno, amandmani na ZPP (Zakon br. 03/L-106), u članu 3, odeljak (a) i u članu 16. (24.3) imaju za cilj da „popune praznine“ u razmatranju kulturnog nasleđa u sistemu planiranja.

Moglo bi se primetiti da pravni akti koji su na snazi u vezi sa prostornim planiranjem predstavljaju napredak u integrativnom pristupu kvantitetu i kvalitetu okruženja, uključujući i nasleđe kao jedan od ključnih činilaca održivog razvoja društva. S obzirom na tu situaciju, bitno je i neophodno da odgovorni za nasleđe imaju definisanu aktivnu ulogu u procesu procene životne sredine, pre svega zato što imaju vodeći položaj u procesu priznavanja nasleđa kao nacionalne vrednosti koju treba zaštititi i koristiti u savremenom životu zajednica.

¹ Administrativno uputstvo br. 29/2003 za sprovođenje Zakona o prostornom planiranju u vezi sa osnovnim elementima sadržaja Kosovskog prostornog plana (čl. 2, pod 5.8); Administrativno uputstvo br. 29/2003 za sprovođenje Zakona o prostornom planiranju u vezi sa osnovnim elementima sadržaja posebnih planova za posebnu oblast, čl. 2.2 i čl. 4, pod 5.1, pod tačkom šest; Administrativno uputstvo br. 33/2003 za sprovođenje Zakona o prostornom planiranju u vezi sa osnovnim elementima sadržaja Plana opštinskog razvoja, čl. 2 pod 5.2.6; Administrativno uputstvo br. 34/2003 za sprovođenje Zakona o prostornom planiranju u vezi sa osnovnim elementima sadržaja Urbanističkog plana, čl. 2, pod 5.2.8; Administrativno uputstvo br. 40/2005 o realizaciji prostornog planiranja u vezi sa uslovima, saglasnošću za urbanističko planiranje i građevinskim dozvolama, čl.. 4.2 B, stav 9; Administrativno uputstvo br. 41/2005 za sprovođenje Zakona o prostornom planiranju u vezi sa osnovnim elementima sadržaja Urbanističkih regulatornih planova, čl.. 2, st..2.3 pod m.

Postoje različita rešenja vezana za razvoj saradnje između nadležnih organa u oblasti nasleđa i planiranja. Svest o praktičnim procenama uticaja nasleđa mogla bi da počiva na dogovoru (putem zakonskih procedura) o sledećem: ekspertske grupe za životnu sredinu trebalo bi da uključe odgovorne za nasleđe u konkretnim fazama planiranja razvojnih šema. Jedna od prvih bitnih faza u tom procesu podrazumeva da bi odgovorni za nasleđe trebalo da imaju glavnu ulogu u kreiranju studije o identifikaciji i vrednovanju nasleđa i preporukama za njegovu zaštitu i korišćenje u skladu sa potrebama razvojnih planova.

Smernice za Izradu konzervatorskih osnova za kulturno nasleđe u procesu planiranja („osnove“) imaju za cilj da istaknu kvalitete i potencijal nasleđa u narednom razvoju određene sredine putem fleksibilne, sistematske i transparentne analize koja može biti moćna alatka za postizanje dobro uravnoteženih strategija i planova upravljanja i razvoja. Te analize obezbeđuju podršku prilikom planiranja rada proisteklog iz osnovnih pitanja koja utiču na odnose i ravnotežu između snaga kontinuiteta i promene u oblasti koja se proučava.

Dodatne analize koje se odnose na potrebe za razvoj, potencijal i mogućnosti, odnosno razmatranja o atraktivnosti, obnovi, kapacitetu i korišćenju kulturnog nasleđa kao faktora održivog razvoja, posebno kada su u pitanju politike o kulturnom turizmu, skladišnim i radnim prostorima, negovanju tradicije i starih zanata, obrazovanju, itd., su isto tako potrebne. U vezi sa ovim procenama uticaja i razmatranje mogućeg negativnog uticaja na kulturno nasleđe u procesu prostornog planiranja i upravljanja, posebno kada se efekti manifestuju kao pritisak od urbanizacije, napuštanja objekata, dislokacije, promena struktura ili pojava novih struktura ili bilo koje druge pojave koje ugrožavaju integritet nasleđa, je isto tako potrebno da se sprovede. Zakonski osnov za razvoj takvog integrativnog pristupa nasleđu u planiranju daje Zakon br.03/015 o proceni uticaja na životnu sredinu (2010) koji je u saglasnosti sa Zakonom br. 03/L-214 o strateškoj proceni životne sredine (2009).

Pravna procedura

- Osnove bi trebalo da budu pripremljene u skladu sa vrstom plana, prioritetom i finansijskim sredstvima navedenim u godišnjim i višegodišnjim programima koje donosi ministar kulture, kao i u skladu sa razvojnim planovima i programima Ministarstva za životnu sredinu i prostorno planiranje, odnosno sa programima organa opština nadležnih za određeni tip plana.
- Osnove bi trebalo da pripreme nadležne institucije za zaštitu nepokretnog kulturnog nasleđa, osim ako, u određenim opravdanim slučajevima, nadležna institucija u okviru MKOS-a ne odredi neko drugo pravno lice ili mešoviti tim stručnjaka iz različitih oblasti;
- Osnove bi trebalo da odobri nadležna institucija u okviru MKOS-a.
- Samo odobrene osnove mogu da se koriste za pripremu nacrta prostornog odnosno urbanističkog plana
- Treba razviti zakonsku proceduru za realizaciju osnova u programima planiranja razvoja, s obzirom na mišljenje dobijeno od Ministarstva za životnu sredinu i prostorno planiranje.

Struktura analiza koje treba izvršiti

- Pripremni rad:
  - uspostaviti proces i program analize (povezan sa relevantnim programom/programima, relevantnim razvojnim planom ili procesom odlučivanja);
  - osnivanje ekspertskog tima na osnovu interdisciplinarnе koordinacije i saradnje
  - dodeljena finansijska sredstva;

Faza opisivanja:

- naglasiti istorijski karakter oblasti analize (prikupiti informacije o poreklu i razvoju/promenama lokaliteta);
- prepoznote kategorije i tipovi nasleđa;
- infrastrukturni kapaciteti;
- sistematizaciji istorijskih informacija – pregled sadržaja i odnosa datog područja;
- **Faza tumačenja:**
- naglasiti istorijsku vrednost područja (istorijska čitljivost istorijskih perioda, slojeva i priča važnih za ljude i društvo;
- evaluacija stanja, integriteta i autentičnosti područja, kako bi se doprinelo utvrđivanju u kojoj meri fizičke pojave predstavljaju i izražavaju istorijski značaj

● **Faza evaluacije:**

- proceniti kvalitete i vrednosti kulturnog nasleđa;
- istraživanje alternativnih načina očuvanja ili razvijanja kulturnog nasleđa nekog područja putem procene njegovog potencijala i ugroženosti.

● **Faza koja omogućuje:**

- definisanje obim intervencije;
- predlaganje mera zaštite i preporuka za održavanje i razvoj kulturnog nasleđa na datom području

● **Faza sumiranja:**

- sažeti najvažnije tačke i pitanja koje bi trebalo da budu integrisane u proces planiranja.

IZBOR IZRAZA KORIŠĆENIH U SMERNICAMA

Integrисана заштита označava skup mera usmerenih na obezbeđivanje kontinuiranog postojanja i obogaćivanja nasleđa, kao i njegovo održavanje, restauraciju, regeneraciju, korišćenje i revitalizaciju.

Zaštita označava pravne, administrativne, organizacione, funkcionalne i druge mere koje stoje na raspolaganju državi, regionima i opštinama, a svrha im je održavanje i obogaćivanje nasleđa. Određene mere zaštite, osim pravnih i administrativnih, takođe će sprovoditi drugi subjekti zaštite.

Nepokretna dobra kulturnog nasleđa označavaju izgrađeno nasleđe koje predstavlja istorijski grad, trgovski ili seoski centar, njegov deo, ili neko drugo istorijsko izgrađeno područje. U kontekstu Kosovske legislative ovo se odnosi na kategorije kulturnog nasleđa date u ZKN.

Zaštićeno područje označava obim zaštićenog spomenika (nepokretno kulturno dobro) i njegovo neposredno okruženje (zaštićenu zonu/zone).

Istraživanje označava radnje preduzete u vezi sa nasleđem u pogledu potreba njegove zaštite, ili, preciznije, sa ciljem da se ispitaju njegovi delovi i dobiju podaci o njegovom značaju, fizičkom stanju i postojanju pretnje ili pretnji njegovom očuvanju.

Preliminarno istraživanje označava istraživanje nasleđa i okruženja koje treba sprovesti kako bi se: 1. obezbedile informacije neophodne za procenu nasleđa pre razvoja plana na određenom području ili 2. odredile mere zaštite.

Istraživanje vezano za vrednovanje nasleđa u njegovom prostornom kontekstu označava unapređivanje registra nasleđa pomoću podataka o stvarnom fizičkom stanju nasleđa i njegovom vrednovanju na određenom području, koji su dostupni organima zaduženim za planiranje putem predloženog stručnog uvida.

Režim zaštite označava ona pravila kojima se, s obzirom na društveni značaj spomenika i na osnovu njegovog

vrednovanja, postavlja ograničenje na prava svojine i druga prava, kao i određene mere za sprovođenje zaštite.

Održavanje označava radove koji omogućavaju fizičko očuvanje nasleđa protiv destruktivnih sila i njegovu održivost putem adekvatne upotrebe. Cilj održavanja je zaštita nasleđa.

KONZERVATORSKE OSNOVE

Konzervatorske osnove („osnove“), kao dokumentaciona baza za postupanje sa nepokretnim dobrima kulturnog nasleđa u prostornom i urbanističkom planiranju, zavisno od vrste plana o kome je reč, mogu biti:

- Osnove za područje obuhvaćeno Prostornim planom Kosova u vezi sa Razvojnim prostornim planom za posebna područja;
- Osnove za područje obuhvaćeno Opštinskim planom razvoja;
- Osnove za područje obuhvaćeno Urbanističkim planom razvoja;
- Osnove za područje obuhvaćeno Urbanističkim regulatornim planom.

I. SADRŽAJ OSNOVA

Konzervatorske osnove, bez obzira na vrstu plana o kome je reč, sadrže:

- A. Tekstualni pregled;
- B. Grafički pregled – razmera mapiranja; trenutno stanje;
- C. Pregled dokumenata, mapa, fotografija, istorijske i pravne dokumente.

Pregledi su međusobno usklađeni i uzajamno se dopunjaju.

A. TEKSTUALNI PREGLED

Tekstualni pregled sadrži sledeća poglavlja:

1. Pravna i programska utemeljenost osnova;
  2. Identifikacija područja obuhvaćenog osnovama;
  3. Postojeći planovi na obuhvaćenom području;
  4. Popis dobara kulturnog nasleđa obuhvaćenog područja;
  5. Procena stanja nasleđa;
  6. Mere zaštite.
1. Poglavlje o pravnoj i programskoj utemeljenosti osnova sadrži:

- a) opšte informacije o propisima i odredbama (zakona) koji se odnose na formulisanje osnova, s tim povezani plan i politike integrisane zaštite;
- b) osnovne elemente Nacionalne strategije za integriranu zaštitu i druge srodne strateške dokumente na snazi;
- c) osnovne informacije o drugim programima predviđenim za formulisanje osnova i za plan sa kojim su povezani.

2. Poglavlje o identifikaciji područja obuhvaćenog planom koje u odnosu na izradu osnova sadrži:

- a) opis granica obuhvaćenog područja;
- b) ukupnu površinu obuhvaćenog područja;
- c) druge podatke bitne za identifikaciju obuhvaćenog područja, a naročito informacije o: opština, katastarskim opština, a naseljima ili delovima koji pripadaju obuhvaćenom području, u zavisnosti od vrste osnove.

3. Poglavlje o planovima trenutno na snazi za obuhvaćeno područje sadrži:

- a) podatke o vrsti, nazivu, telu koji donosi odluke, vremenu odlučivanja, stupanju na snagu, roku važenja i druge slične podatke o postojećim prostornim i urbanističkim planovima, uključujući izmene i dopune ili druge promene u:

- planu istog ranga;
- planu ili planovima višeg ranga;
- planu ili planovima nižeg ranga.

b) opšti pregled odluka o planiranju koje se odnose na kulturno nasleđe, posebno za svaki plan, organizovan prema tipu ili rangu plana;

c) procenu realizacije planiranih rešenja i njihovog uticaja na kulturno nasleđe, sa posebnim naglaskom na eventualna sporna rešenja u planovima istog ili nižeg ranga u odnosu na plan koji će biti razvijen.

4. Poglavlje o popisu sadrži:

U vezi sa statusom dobara kulturnog nasleđa, propisuju se podaci o sledećim informacijama:

- popis trajno zaštićenih nepokretnih kulturnih dobara;
- popis privremeno zaštićenih nepokretnih kulturnih dobara;
- popis nezaštićenih nepokretnih kulturnih dobara koja bi trebalo da budu pod privremenom ili trajnom zaštitom.

U odnosu na vrstu plana, propisuju se podaci o sledećim informacijama:

- popis nasleđa u osnovama za područje obuhvaćeno Prostornim planovima (Prostornim planovima za posebne oblasti):
  - sumarno prikazani podaci prema vrsti dobra – broj, lokacija, hronološko/istorijsko poreklo, površina, stanje, funkcija i drugi relevantni podaci;
- popis nasleđa u osnovama za područje obuhvaćeno Urbanističkim planom razvoja:
  - pregledi sa opštim podacima o dobrima i njihovim zaštićenim zonama, odnosno ime, lokacija, datum izgradnje, vrednost i značenje, granice, površina, stanje, funkcija i drugi podaci;
- popis nasleđa u osnovama za područje obuhvaćeno Urbanističkim regulatornim planom:
  - detaljni podaci o svakom pojedinačnom dobru, a naročito: ime, lokacija, adresa, katastarska parcela, opis sadržaja/karakteristika, granica dobra i njegovih zaštićenih zona, površina dobra i njegovih zaštićenih zona ili ukupna površina zaštićenog lokaliteta/

jezgra, autor/radionica, datum izgradnje, istorijski određeni stil(ovi) gradnje, konstrukcija i upotrebljeni materijal, strukturne, likovne intervencije ili druge konzervatorske intervencije, prethodna ili sadašnja funkcija/upotreba, stanje ili nivo očuvanosti, tip vlasništva i drugi slični podaci koji doprinose boljem identifikovanju i razumevanju sadržina/karakteristika dobara.

5. Poglavlje o proceni stanja sadrži:

U odnosu na vrstu plana, sledeću procenu kulturne sredine:

- analizu prostornog razvoja u datom Prostornom planu:
  - pregled istorijskog razvoja područja, sa naglaskom na genezu i razvoj naselja i drugih važnih spomeničkih kompleksa, kulturni predeli i spomenici, njihov tretman u različitom periodu, veze sa susednim ili drugim aglomeracijama i njihov uticaj na razvoj i promene sredine i kulturnog nasleđa, kao i drugi podaci od značaja za planiranje i uređenje prostora koji određuju položaj, ulogu i značenje kulturnog nasleđa u prošlosti i sadašnjosti;
- analizu urbanog razvoja u datom Urbanističkom planu razvoja:
  - pregled istorijskog razvoja grada i njegove okoline sa naglaskom na urbane modele i njihov preobražaj tokom vremena, morfološka organizacija grada u različitim fazama njegovog razvoja, odnos sa susednim i drugim aglomeracijama i njihov uticaj na razvoj grada, identifikacija urbanog prostora i njegovih dimenzija, uključujući utvrđenja, glavne prilaze, infrastrukturu i gradsku opremu, ključne elemente koje se odnose na ravnomernost razvoja ili na trendove u istorijskom razvoju grada kao i drugi aspekti koji doprinose pravilnom i potpunom razumevanju istorijske dimenzije razvoja grada i njegove okoline;
- analizu urbanog razvoja u datom Urbanističkom regulatornom planu:
  - detaljan pregled istorijskog razvoja grada ili sela kao celine i njegove okoline, urbani razvoj istorijskog centra, istorijske faze izgradnje značajnih objekata u

gradu ili selu i njegovoj okolini, odnos sa različitim centrima uticaja u užem ili širem okruženju i drugi aspekti koji doprinose pravilnom i potpunom razumevanju istorijskog razvoja obuhvaćenog područja;

U odnosu na vrstu plana, sledeće analize o trenutnom stanju nasleđa:

- Za sve vrste osnova: pregled činjeničnog i pravnog statusa kulturnog nasleđa, nivo očuvanja ili nivo oštećenja, uzroci propadanja, prethodne konzervatorske intervencije, kapacitet za efikasnu upotrebu, prilazni putevi i stanje drugih sadržina infrastrukture u zaštićenim područjima, subjekti odgovorni za zaštitu i upravljanje kulturnim nasleđem, kao i drugi podaci relevantni za dati plan;
- Za Urbanistički plan razvoja, pored gore navedenih pregleda, i sledeće: hronološke, kulturne, estetske, arhitektonske, tipološke, morfološke, funkcionalne i druge analize grada, njegove vizije, odnosi sa predelom ili okruženjem, korelacija istorijskog jezgra i novih naselja;
- Za osnove Urbanističkog regulatornog plana, odnosno Urbanističkog plana za sela i okolna naselja, pored pregleda (vidi privedne tačke), i sledeće: detaljna analiza svih relevantnih aspekata prostornog planiranja, naročito istorijsko-umetnička analiza, analiza strukturnih karakteristika istorijskog jezgra (analiza tipologije urbane matrice, pojedinih zgrada, građevinskih parcela, kvartova i otvorenih prostora, analiza silueta, ritma, dominantnih elemenata i boja, analiza kompozicije), arhitektonsko-tehnička analiza (spratnost i vrsta krova, sistem gradnje, građevinski materijal, urbani blokovi i otvoreni prostori i karakteristični elementi fasade), analiza funkcije (bivša i sadašnja funkcija zaštićenih objekata, kompleksa i praznih prostora), društveno-ekonomska, demografska, pravno-imovinska i druge detaljne analize kulturnog nasleđa, uključujući i njegove zaštićene zone, otvorene javne i privatne prostore i zelene površine obuhvaćenog područja planom.

6. Poglavlje o merama zaštite sadrži:

- Evaluaciju – koja obuhvata razmatranje neophodnosti uspostavljanja zaštite nezaštićenih nepokretnih dobara kulturnog nasleđa i njihovog budućeg statusa, tj. da li je neophodno da dobiju status:
  - trajno zaštićenog kulturnog dobra;
  - privremeno zaštićenog kulturnog dobra; ili
  - rezervisane arheološke zone.
- Pregled i procena zaštićenih kulturnih dobara – što obuhvata razmatranje neophodnosti redefinisanja vrednosti, značenje, granice ili režima zaštite kulturnog nasleđa, bilo u smislu ekspanzije odnosno jačanja zaštite, bilo u smislu smanjenja odnosno prestanka zaštite.
- Režim zaštite – koji uključuje standarde dozvoljenih intervencija odnosno mera koje se mogu preduzeti na zaštićenim dobrima i njihovom najbližem okruženju (zaštićene zone), izražene kao:
  - prvi nivo zaštite
  - drugi nivo zaštite
  - treći nivo zaštite.
- Posebne mere zaštite vezane za konzervaciju/restauraciju, pravne, administrativne i druge preventivne i korektivne mere, kao što su: arheološki nadzor, zaštitna arheološka istraživanja, konzervatorsko istraživanje, prikupljanje i snimanje podataka, kreiranje posebnih studija, elaborata, programa i urbanističkih projekata, preventivne mere zaštite u slučaju oružanog sukoba i prirodnih katastrofa, mere zaštite kao posledica zagađenja, mere za unapređenje kvaliteta životne sredine na zaštićenim područjima, restauracija, spasavanje, starateljstvo, hipoteke, eksproprijacija i druge mere u skladu sa zakonom.

B. GRAFIČKI PREGLED

Grafički pregled osnova sadrži kartografske i druge grafičke preglede o stanju, kao i prikaz i projekciju zaštite opisane u tekstuallnom pregledu, naročito u pogledu:

- popisa;
- analiza i procena;
- mera zaštite.

Grafički pregled osnova sadrži:

- Za osnove koje bi trebalo da budu unešene u Prostorni plan Kosova (sa osvrtom na Prostorne planove za posebna područja): kartografski pregled u razmeri 1:100.000;
- Za osnove koje bi trebalo da budu unešene u Opštinske razvojne planove: kartografski prikaz u razmeri 1:50.000 ili 1:25.000;
- Za osnove koje bi trebalo da budu unešene u Urbanističke razvojne planove: grafički prikaz na geodetskoj osnovi u razmeri 1:10.000 (za veće gradove), 1:5.000 ili 1:2.500 do 1:1.000 (za ostale gradove);
- Za osnove koje bi trebalo da budu unešene u Urbanističke regulatorne planove: grafički prikaz na geodetskoj osnovi u razmeri 1:2.500 ili 1:1.000 do 1:500, i arhitektonsku evidenciju (baza, siluete, fasada i slično) u razmeri 1:200 do 1:100;
- Za osnove koje bi trebalo da budu unešene u urbanističke planove izvan naselja: kartografski prikaz u razmeri 1:25.000 ili 1:10.000 i grafički prikaz u razmeri 1:2.500 do 1:500.

C. PREGLED DOKUMENATA

Pregled dokumenata sadrži opisnu, tehničku i foto-dokumentaciju

- *Opisna dokumentacija sadrži sledeće: obrazac za prijavu subjekta odgovornog za izradu osnova, akt odluke imenovanog rukovodioca tima stručnjaka za izradu osnova, izvode iz pozitivnih propisa/zakona, programe i planove na snazi, uslove za prostorno planiranje koje su postavili nadležni organi, arhivu, bibliografiju, spisak izvora, studije, programe i projekte o kulturnom nasleđu koji se nalaze na obuhvaćenom području planom, kao i drugu dokumentaciju od značaja za planiranje.*

- Tehnička dokumentacija sadrži sledeće: stare mape, geodetske osnove, arhitektonsku evidenciju, skice, gravure i drugu sličnu dokumentaciju o kulturnim dobrima koja se nalaze na relevantnom području.
- Foto-dokumentacija sadrži sledeće: stare fotografije i zapise o trenutnom stanju u boji, crno-beloj ili digitalnoj tehnici, uključujući satelitske i vazdušne snimke – panorame, perspektivu, siluete i dominantne elemente, spoljašnje i karakteristične detalje objekata koji se nalaze na dotičnom području.

Svaka dokumentaciona jedinica sadrži odgovarajuću numeričku ili drugu oznaku i legendu.

Tehnički zahtev

Osnove se izrađuju u jednom ili više tomova, u zavisnosti od obima obrađenog materijala i metoda obrade.

Osnove se razvijaju i verifikuju u pet istovetnih primeraka i u elektronskom obliku.

II. METODOLOGIJA IZRADE OSNOVA

1. Opšti uslovi

- 1.1. Izrada osnova treba da bude u skladu sa Programom/Programima za izradu konzervatorskih osnova.
- 1.2. Osnove za prostorno i urbanističko planiranje, sa izuzetkom osnova za urbanističke regulatorne planove, trebalo bi da se izrade na zahtev i u skladu sa postavljenim uslovima za prostorno planiranje.
- 1.3. Uslove za planiranje datog prostora obezbeđuju izrađivači plana za čije potrebe se donose osnove.

2. Proces

2.1. Formiranje radnog tima

2.1.1. Izrada osnova počinje formiranjem mešovitog tima stručnjaka od strane subjekta odgovornog za izradu osnova.

2.1.2. Tim stručnjaka deluje u skladu sa aktom o svom osnivanju i operativnim programom izrade odgovarajućih osnova.

- 2.2. Formiranje operativnog programa
Operativni program određuje vrstu, obim i dinamiku realizacije aktivnosti, naročito u pogledu:
  - prikupljanja postojeće dokumentacije i podataka;
  - sprovođenja neophodnih istraživanja;
  - izrade nove dokumentacije.

3. Istraživanje

- 3.1. U izradi osnova koriste se podaci iz Popisa i Nacionalnog registra kulturnog nasleđa, kao i raspoloživa dokumentacija i snimci o evaluaciji i proceni već evaluiranih i trajno zaštićenih dobara, statusu zaštićenog nasleđa, nominacijama za uspostavljanje statusa trajno zaštićenih kulturnih dobara, arheološkim i konzervatorskim istraživanjima, upravljanju dobrima i korišćenju dobara, i druga odgovarajuća postojeća dokumentacija u oblasti zaštite kulturnog nasleđa.

- 3.2. U izradi osnova mogli bi da se koriste ostali relevantni podaci i dokumentacija, posebno oni koji se odnose na prostorno i urbanističko planiranje – katastri, statistika, zaštita životne sredine, turizam, transport, eksploatacija mineralnog bogatstva, zemljište koje se koristi, zaštita i spasavanje u slučaju oružanih sukoba i prirodnih nesreća, kao i iz drugih oblasti koje imaju dodirnih tačaka sa strategijom integrisane zaštite kulturnog nasleđa.

Prikupljanje podataka i evidencije predstavlja početnu, pripremnu fazu rada.

3.3. Posebni uslovi istraživanja

- 3.3.1. U razvoju osnova obično se koriste rezultati analiza prethodnih istraživanja.
- 3.3.2. Izuzetak je moguć samo onda kada postoje opravdani razlozi. U tim slučajevima, pri izradu osnova mogu se sprovoditi nova istraživanja, posebno ona koja se odnose na proces evaluacije novih ili privremeno zaštićenih dobara u kontekstu razvoja istorijsko-bibliografskih, arhivskih, statističkih i drugih neophodnih istraživanja.
- 3.3.3. Arheološkaidrugaterenskaistraživanjamogusevršiti samo ako su dostupni podaci i druga dokumentacija nedovoljni ili postoje drugi, opravdani razlozi za to.

4. Obrada podataka i analiza
- 4.1. *Opšte odredbe*
- 4.1.1. Za tekstualni pregled:
- Tokom obrade i prezentacije podataka u tekstualnom pregledu osnova obično se koriste tabele, grafikoni, dijagrami, sheme i drugi oblici obrađenih podataka. Tekstualni pregled osnova može se ilustrovati izborom odgovarajućih fotografija, skica i crteža koji se odnose na odgovarajuću tematsku jedinicu. Svaka vrsta ilustrativnog materijala ima posebno numerisanje i objašnjenje, tj. ime ili legendu drugaćiju od onih sadržanih u poglavlju – pregled dokumenata.
- 4.1.2. Za grafički pregled:
- Za izradu grafičkog pregleda koriste se ažurirane topografske karte i geodetske osnove koje obezbeđuje nosilac plana za čije potrebe su osnove izrađene. Ako se grafički pregled ne može sačiniti na jednom listu u odgovarajućoj razmeri, tada ispred grafičkog pregleda, pored grafičkog dela, treba dodati list sa numeričkim delovima koji se odnose na pregled.
- 4.1.2.1. Grafička obrada se vrši znacima i simbolima za grafički prikaz osnova u skladu sa:
- osnovnim znacima i simbolima u grafičkom prilogu urbanističkih planova kao što je utvrđeno propisima u oblasti prostornog planiranja, i
  - specijalnim znacima i simbolima grafičkog predstavljanja kulturnog nasleđa kao što je utvrđeno propisima u oblasti kulturnog nasleđa.
- 4.2. *Specifikacija napravljenih analiza*
- 4.2.1. *Granice obuhvaćenog područja :*
Granice područja obuhvaćenog osnovama, sa izuzetkom osnova Prostornog plana Kosova, navedene su na sledeći način:
- 4.2.1.1. U tekstualnom pregledu osnova: opisno, sledeći najvažnije tačke, smer produženja, zvanične propise/uredbe i mere ili druge pokazatelje identifikacije, ako opis granica nije dat u odgovarajućem aktu
- 4.2.1.2. U grafičkom pregledu osnova: pomoću karakterističnih znakova i simbola.
- 4.2.1.3. Ako je opis obuhvaćenog područja određen zakonom, planom višeg ranga, aktom nosioca plana ili na neki drugi način, u tekstualnom pregledu osnova treba navesti odgovarajući akt;
- 4.2.1.4. Ako je opis granica zaštićenog dobra i njegovih zaštićenih zona utvrđen aktom o zaštiti, u tekstualnom pregledu osnova treba navesti odgovarajući akt.
- 4.2.1.5. Opis granica nezaštićenih dobara koja treba zaštititi i koja su kao takva predviđena u osnovama, uključujući i opis njihovih potencijalnih zaštićenih zona, u tekstualnom kao i u grafičkom pregledu, trebalo bi da sadrži specijalne znake i simbole. Ta odredba se primenjuje u slučajevima kada granice trajno zaštićenih dobara i/ili granica njihovih zaštićenih zona nisu navedene u aktu o zaštiti ili je opis u dotičnom aktu nejasan i nepotpun.
- 4.2.2. *Status zaštićite dobara u okviru obuhvaćenog područja*
- 4.2.2.1. Podaci vezani za kulturna dobra koja se nalaze na obuhvaćenom području u tekstualnom pregledu osnova obrađuju se i predstavljaju zavisno od tipa dobra, tj. po principu klasifikacije (kategorija/potkategorija/grupe/podgrupe/vrstе kulturnog nasleđa), u skladu sa definicijama Zakona o kulturnom nasleđu i Smernicama za inventarizaciju nepokretnih dobara kulturnog nasleđa.
- 4.2.2.2. Za klasifikovana dobra potrebno je utvrditi odgovarajući vid grafičkog pregleda, a naročito:
- grafički pregled trajno zaštićenih dobara po vrstama/kategorijama;
  - grafički pregled privremeno zaštićenih dobara po vrstama/kategorijama;
  - grafički pregled nezaštićenih dobara po vrstama/kategorijama.
- 4.2.2.3. Izuzetak je dozvoljen u slučaju kada postoji više od jednog arheološkog lokaliteta različite vrste na obuhvaćenom području za koje se može sačiniti poseban grafički dodatak , a naročito:

- grafički pregled trajno zaštićenih arheoloških lokaliteta;
- grafički pregled privremeno zaštićenih ili nezaštićenih arheoloških lokaliteta.

4.2.3. *Uslovi za procenu kulturnog nasleđa:*

Analize vezane za procenu kulturnog nasleđa obuhvaćenog područja sa planom, bez obzira na vrstu osnova, zasnivaju se na interdisciplinarnim, multidisciplinarnim i komparativnim studijama.

- 4.2.3.1. Rezultati analiza u tekstualnom pregledu osnova opisnog su karaktera i po obimu odgovaraju tipu osnova/plana.

- 4.2.3.2. Za rezultate analiza treba sačiniti odgovarajući tip i broj grafičkih priloga, a naročito:

- grafički pregled faza istorijskog razvoja;
- grafički pregled trenutnog stanja;
- grafički pregled potreba, potencijala i mogućnosti;
- individualni grafički pregled prema vrsti analize.

U grafičkoj obradi analize, prioritet se daje grafičkom pregledu koji se odnosi na:

- funkciju dobara (originalna, izmenjena u određenom vremenskom periodu, trenutna i potencijalno nova funkcija);
- uzroke propadanja/oštećivanja/uništavanja dobara;
- stepen očuvanosti/prezentacije dobara;
- identifikaciju otvorenih prostora i zelenih površina (postojećih i budućih);
- područja predviđena za izgradnju objekata i uređivanje zemljišta.

4.2.4. *Procena trenutnog stanja*

- 4.2.4.1. Kao element analize trenutnog stanja dobara, definišu se četiri sledeća nivoa:

dobro;
prosečno;
loše;
ruševine.

4.2.4.2. Nivoi očuvanosti se obrađuju:

- Tu tekstualnom pregledu osnova: opisno, u meri spojivoj sa vrstom osnova, kao i sa vrstom, sadržajem i statusom dobara;

- u grafičkom pregledu osnova: putem jednog ili više sintetizovanih i/ili pojedinačnih grafičkih pregleda prema vrstama dobara ili prema njihovom statusu zaštite.

- 4.2.5. *Uzroci propadanja/uništavanja dobara ili drugi elementi od značaja za trenutno stanje*

- 4.2.5.1. Uzroci propadanja ili oštećenja i uništavanja dobara, kao element analize trenutnog stanja, svrstani su u sledeće četiri grupe:

grupa A – propadanje izazvano prirodnim pojavama, naročito zemljotresima, klizištima, poplavama i slično; grupa B – propadanje izazvano strukturom građevine, naročito upotrebljenim građevinskim materijalom, sistemom gradnje, infrastrukturom i slično; grupa C – propadanje izazvano istorijskim, ekonomskim i socijalnim razvojem, naročito emigracijom, migracijom, pražnjenjem stanovništva i slično; grupa D – propadanje izazvano razornim ljudskim aktivnostima, ratovima i drugim oružanim konfliktima, požarima, zagađenjem, nekontrolisanom i ilegalnom gradnjom i slično.

- 4.2.5.2. Ako postoje dve ili više grupe tih uzroka, svaku grupu treba obraditi i dokumentovati.

4.2.6. *Pregled vrednovanja nasleđa u njegovom prostornom kontekstu/kontekstu okruženja*

Tokom procesa vrednovanja, ocenjuje se vrednost dobara i okruženja obuhvaćenog područja.

- 4.2.6.1. Vrednosti dobara se razmatraju u skladu sa kriterijumima datim u Regulaciji br.5/2008 o registraciji, dokumentaciji, proceni i re-evaluaciji zaštitu zakulturnog nasleđa i Smernicama o kriterijumima i uslovima za vrednovanje kulturnih dobara;

- 4.2.6.2. Vrednosti sredine smatraju se: kulturnom, istorijskom, prirodnom, društveno ekonomskom i upotrebnom vrednošću obuhvaćenog područja.

- 4.2.6.3. U osnovama za urbanističke planove, naročito u osnovama za urbanističke regulatorne planove, takođe se uzimaju u obzir arhitektonske, infrastrukturne i funkcionalne vrednosti urbane strukture koje pripadaju određenom dobru.

- 4.2.6.4. U tim slučajevima treba izvršiti procenu obima postojećih objekata, urbane infrastrukture i otvorenih prostora koji doprinose istorijskoj pojavi jezgra/grupe zgrada/lokaliteta, ili da li urbana struktura:

- doprinosi istorijskom ambijentu;
- da li je neutralna u odnosu na istorijski ambijent;
- da li je kompatibilna sa istorijskim ambijentom.

- 4.2.6.5. Proces evaluacije se definiše kroz istraživanje dobara, raspoloživih podataka i dokumentacije i u odnosu na svrhu i pravne efekte zaštite.
- 4.2.6.6. Evaluacija se može obraditi na svim ili nekim nepokretnim dobrima navedenim u zvaničnoj bazi podataka ili na dobrima bez ikakvog pravnog statusa zaštite, ali priznatim kao vrednim elementima obuhvaćenog područja koje treba zaštititi zakonom.
- 4.2.6.7. Obim evaluacije je u skladu sa mogućnošću izvršavanja odgovarajućih procedura u uspostavljanju zaštite u prvoj godini realizacije plana.
- 4.2.6.8. Podaci za trajno zaštićena dobra obrađuju se samo u tekstualnom pregledu osnova, osim u slučaju kada je neophodno sačiniti grafički pregled promena u vezi sa granicama dobara i/ili njihovih zaštićenih zona.
- 4.2.7. Režim zaštite**
- 4.2.7.1. Režim zaštite se obrađuje za privremeno i trajno zaštićena dobra.
- 4.2.7.2. Režim zaštite se određuje prema vrsti i kategoriji ili statusu dobara, kao i u skladu sa potrebama i mogućnostima zajednice.
- 4.2.7.3. Režim zaštite je određen za zaštićeno područje (zaštićena dobra i zaštićene zone) u celosti, bez obzira na veličinu dobra i njegovih zaštićenih zona.
- 4.2.7.4. Određivanje režima zaštite za trajno zaštićena dobra vrši se razradom režima zaštite utvrđenog aktom o zaštiti.
- 4.2.7.5. Određivanje režima zaštite za privremeno zaštićena dobra ili nezaštićena dobra vrši se u skladu sa Smernicama o kriterijumima i uslovima za vrednovanje kulturnih dobara.
- 4.2.7.6. Razrada režima zaštite izvršena je da bi se odredili: General guidelines for protection;
- (i) opšte smernice za zaštitu;
  - (ii) obim zaštićene zone/zona;
  - (iii) nivo zaštite.
- (i) Opšte smernice za zaštitu razrađene su u osnovama za planiranje u vezi sa aktivnostima koje imaju za cilj:
- da poboljšaju kvantitet i kvalitet kulturnog nasleđa na obuhvaćenom području;
- da obezbede razvojni okvir za zaštitu kulturnog nasleđa;
  - da uspostave ravnotežu disperzije mogućnosti za razvoj različitih delova; obuhvaćenog područja, uvažavajući i održavajući integritet kulturnog nasleđa;
  - da identifikuju prioritete lokacije gde mogu da se primenjuju principi integrisanog očuvanja;
  - da definisu zaštitu arheoloških lokaliteta u slučaju infrastrukturnih i sličnih investicija;
  - da stvore plan upravljanja zaštićenim dobrima i njihovim zaštićenim zonama na obuhvaćenom području.
- (ii) *Obim zaštićene oblasti i nivo zaštite razrađeni su u osnovama urbanističkog planiranja.*
- U okviru jednog zaštićenog područja (zaštićena dobra i zaštićena zona/zone) obuhvaćenog planom moguće je odrediti više zaštićenih zona, a naročito:
- zonu stroge zaštite, odnosno specijalne zaštite koja se utvrđuje za područje zaštite koje sadrži jedan ili više spomenika, memorijalne komplekse ili kulturni predeo iz kategorije: kulturno nasleđe od posebnog značaja ili zaštićena zona kao arheološki lokalitet;
  - zonu režima ograničene/zagarantovane zaštite koja se utvrđuje kao deo zaštićenog područja (za zaštićene zone zaštićenog dobra) koje sadrži jedan ili više spomenika, memorijalnih kompleksa ili kulturni predeo ili dobro pod privremenom zaštitom;
  - zonu bez zaštite koja je deo zaštićene oblasti u okviru obuhvaćenog područja planom koje je izuzeto iz režima zaštite zbog većeg kršenja integriteta područja pod zaštitom.
  - u zaštićenim zonama primenjuje se režim zaštite trećeg nivoa.
- (iii) *Nivo režima zaštite:*
- Režim zaštite prvog nivoa podrazumeva minimalne intervencije na oštećenim dobrima; prevashodno se svodi na male popravke i održavanje objekata i otvorenih prostora.

Napomena:

U rezervisanim arheološkim zonama može se vršiti samo održavanje.

Procena zakonski zaštićenih dobara na tom nivou zaštite prvenstveno podrazumeva zadržavanje postojeće funkcije i/ili uvođenje nove funkcije koja se prilagođava mogućnostima obuhvaćenog područja planom.

- Režim zaštite drugog nivoa obuhvaća zadržavanje originalnog izgleda dobara i intervencije koje nisu u sukobu sa ciljevima zaštite i prvobitnim karakteristikama dobara. Postojeća urbana struktura se prilagođava aktuelnim potrebama i novim funkcijama uz uvažavanje arhitektonskih karakteristika dobara. Intervencije se obično odnose na adaptaciju enterijera, dok se zadržava prvobitni izgled eksterijera ili fasada.
- Prazna mesta mogu da se koriste za izgradnju novih objekata nekog drugog arhitektonskog izraza koji je u skladu sa karakterom obuhvaćenog područja. Režim zaštite trećeg nivoa obuhvaća ograničenja u pogledu veličine/površine i visine spratova zgrada koje se nalaze u zaštićenim zonama dobara, kao i prilagođavanje novih arhitektonskih izraza nasleđu.

U jednom zaštićenom području mogu se primenjivati različiti nivoi zaštite.

Grafička obrada režima zaštite podrazumeva izradu sintetizovanih i specijalnih grafičkih pregleda, usklađenih sa analizom evaluacije i/ili revizije i procene dobara u obuhvaćenom području.

Posebne mere zaštite obrađuju se samo u tekstuallnom pregledu osnova.

Vrsta i broj mera, kao i obim njihove obrade utvrđuju se u skladu sa vrstom osnova i vrstom mera.

ODABRANI IZVORI

Guidance on the Development of Legislation and Administration System in the Field of Cultural Heritage, CoE publication (2011, second edition)

Integrated management tools in South-East Europe, CoE publication (2008)

Guidance on heritage assessment, CoE publication (2005)

Guidance on urban rehabilitation, CoE publication (2005)

ICOMOS – Recommendations for the analysis, conservation and structural restoration of architectural heritage (2003);

ICOMOS Charter – Principles for the analysis, conservation and structural restoration of architectural heritage (2003)

ICOMOS Indonesia, Charter for Heritage Conservation (2003)

ICOMOS Charter on Built Vernacular Architecture., Mexico 1999

ICOMOS – Washington Charter (Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas), Washington, 1997

ICOMOS – Venice Charter (Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites), Venice, 1994

ICOMOS – New Zealand Charter (Charter for the Conservation of Places of Cultural Heritage Value), New Zealand, 1993

ICOMOS – Guidelines for Education and Training in the Conservation of Monuments, Ensembles and Sites (1993)

ICOMOS Appleton Charter for the Protection and Enhancement of the Built Environment (Canada 1983)

ICOMOS – Burra Charter (Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance), Australia, 1979

Resolution (72) 20 on interim measures for the protection of the cultural heritage of monuments and sites (adopted by the Committee of Ministers, 1972, CoE Strasbourg)

Conservation and Collections Care, Spectrum: The UK Museum Documentation Standard Conservation Guidelines: Conservation Principles/General Information (published by the Irish Department of the Environment)

Sources of help and advice:

Planning Reconstruction (Chapter from “Safer Homes Stronger Communities: A Handbook for Reconstructing after Natural Disaster” published by the World Bank, January 2010)

Recording, Documentation, and Information Management for Conservation of Heritage Places, The Getty Conservation Institute, Los Angeles 2007

Evaluation of cultural heritage in EIA , Heskoning Nederland, B.V. Spatial Development, (2004)

European Confederation of Conservator-Restorer Organisations (ECCO): ECCO Professional Guidelines, Brussels, ECCO, 2002

Values and Heritage Conservation, Research report, The Getty Conservation Institute, Los Angeles 2000;

Feliden, B.M., Jokilehto, J., Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites, ICCROM 1998

Landmarks of a New Generation: User’s Manuel, The Getty Conservation Institute, 1997

Ward, Ph., The Nature of Conservation, Getty Conservation Institute, 1989

Jokilehto Jukka, A History of Architectural Conservation (with other sources), ICCROM, 1986

SMERNICE ZA KONZERVATORSKE I RESTAURATORSKE AKTIVNOSTI NA KULTURNOM NASLEĐU

-Izrada konzervatorskog projekta-

PREDGOVOR

I. VRSTE KONZERVATORSKIH PROJEKATA

- Prema vrsti intervencije:
  1. Projekat za preduzimanje preventivnih mera/intervencija
  2. Projekat za izvođenje konzervatorskih radova
  3. Projekat za izvođenje radova na strukturi dobra
  4. Projekat za izvođenje radova na adaptaciji
  5. Projekat za izvođenje restauratorskih radova
  6. Projekat za izvođenje radova rekonstrukcije
  7. Projekat za izvođenje drugih zaštitnih mera i intervencija
- Prema kategoriji ili vrsti dobra:
  1. Projekat za očuvanje nepokretnog dobra kulturnog nasleđa
  2. Projekt za očuvanje pokretnog dobra kulturnog nasleđa
- Prema složenosti mera i intervencija
  1. Idejni projekat
  2. Glavni projekat (osnovni projekat)
  3. Izvođački projekat
  4. Aneks izvođačkog projekta
  5. Projekt za korišćenje i održavanje dobra

II. METODOLOGIJA I USLOVI ZA IZRADU PROJEKTA

A. IZVOĐENJE ISTRAŽIVAČKIH RADOVA

- Program konzervatorskog istraživanja
- Realizacija istraživačkih radova
- Dokumentovanje procesa istraživanja i rezultata

B. PROGRAM ZA IZRADU KONZERVATORSKOG PROJEKTA

C. IZRADA KONZERVATORSKOG PROJEKTA – FORMAT I SADRŽINA

- Naslovna strana
- Dokazi za izradu konzervatorskog projekta
- Rezime projekta
- Rezultati istraživačkih radova
- Program za izradu konzervatorskog projekta
- Obrazloženje predloga projekta/rešenja
- Kol-ičine i projektantski predračun.

III. OCENA KONZERVATORSKOG PROJEKTA

- Komisija za ocenu izrade konzervatorskog projekta
- Odgovornost Komisije
- Izveštaj Komisije

IV. POSEBNI STANDARDI I NORMATIVI ZA IZRADU KONZERVATORSKOG PROJEKTA

- Osnovni principi
- Zaštitne mere i intervencije na nepokretna dobra kulturnog nasleđa
- Zaštitne mere i intervencije na slikarske i druge vrste aplikacija i/ili dekoracija
- Zaštitne mere i intervencije na arhivsku građu
- Zaštitne mere i intervencije na stare knjige i druge bibliotečke materijale

ODABRANI IZVORI

PREDGOVOR

Smernice za konzervatorske i restauratorske aktivnosti na kulturnim dobrima - Izrada konzervatorskog projekta - su pripremili članovi PKRK tima. One su sačinjene uz učešće predstavnika Ministarstva kulture, omladine i sporta i lokalnih eksperata. Nacrt Smernica je pregledan od strane eksperta Saveta Evrope, g. Dejvida Džonsona (Ujedinjeno Kraljevstvo) i međunarodnog eksperta za konzervaciju zidnog slikarstva, g-đe Donatele Zari (Italija).

Imajući u vidu da je potrebno detaljno i ciljano istraživanje kad god je stanje određenog kulturnog dobra ugroženo ili je utvrđena potreba za intervencijom da bi se dobro opstalo u novim okolnostima, bez gubljenja bitnih elemenata koji doprinose njegovom značaju, postoji potreba za adekvatnom zakonskom podlogom. Bez obzira ko će izvršiti intervenciju, specijalizovana (javna/privatna) kompanija ili institucije za zaštitu kulturnog nasleđa u kojima rade profesionalni konzervatori, postoji potreba za uspostavljanje normi za izradu konzervatorskih projekata.

U tom smislu, Smernice predviđaju tip i sadržaj konzervatorskih projekata (uključujući dozvoljene varijacije), uslove za konzervatorsko planiranje i sprovođenje stručnog nadzora nad konzervatorskim projektima. One takođe određuju specifične standarde i propise za konzervatorsko planiranje i regulisanje konkretnih pitanja u vezi sa metodologijom konzervatorskog planiranja.

Smernice su u skladu sa Uredbom o konzervatorskim i restauratorskim aktivnostima na kulturnom nasleđu, br. 03/2008, u vezi sa Zakonom o kulturnom nasleđu (čl. 2.10, 2.11, 4.16, 6.7 i 9.13). One bi takođe trebalo da budu konsultovane u izradi procedura MKOS-a za ispunjavanje profesionalnih standarda fizičkih i pravnih lica i preduzeća za izvođenje konzervatorskih mera i intervencija na kulturnim dobrima.

U Prištini, maj 2012.

I. VRSTE KONZERVATORSKIH PROJEKATA

U zavisnosti od vrste zaštitnih intervencija, konzervatorski projekti mogu biti:

1. Projekat za preduzimanje preventivnih mera/intervencija

Projekat preventivnih mera/intervencija izrađuje se za kulturno nasleđe u opasnosti i za dobra pod privremenom zaštitom, kao i za arheološke rezervate, u slučajevima kada je neophodno preuzeti privremene mere zaštite za očuvanje dobara dok se ne obezbede uslovi za preduzimanje drugih odgovarajućih mera dugoročne zaštite.

2. Projekat za izvođenje konzervatorskih radova

Projekat za izvođenje konzervatorskih radova izrađuje se za nepokretno kulturno nasleđe ili njegov sastavni deo, u slučajevima kada je to neophodno ili propisano ili se predviđa zaštita relevantnog dobra u izvornom obliku ili stanju, odnosno stanju u kome je pronađeno, bez dodavanja elemenata koji su uništeni ili nedostaju.

3. Projekat za izvođenje radova na strukturi dobra

Projekat za izvođenje radova na strukturi dobra izrađuje se za nepokretno kulturno nasleđe ili njegov sastavni deo kada postoje oštećenja strukturalnih elemenata dobra ili kada je potrebno odstraniti takva oštećenja kako bi se dobro vratilo u stabilno stanje, bez narušavanja njegovih vrednosti.

4. Projekat za izvođenje radova na adaptaciji

Projekat za izvođenje radova na adaptaciji/promenama izrađuje se za nepokretno kulturno dobro ili njegov sastavni deo kada je to neophodno ili propisano ili se predviđa promena u izgradnji unutrašnjosti kako bi se vratila prvobitna funkcija, promenila ili aktivirala određena funkcija dobra u celini ili njegovog dela, bez promene strukturalnih elemenata građevine ili narušavanja umetničke ili druge vrednosti i sadržine dobra.

5. Projekat za izvođenje restauratorskih radova

Projekat za izvođenje restauratorskih radova izrađuje se za pokretno ili nepokretno dobro kada je to neophodno ili propisano ili se predviđa autentično obnavljanje delimično oštećenog dobra dodavanjem delova koji nedostaju u formi i izgledu, uključujući anastilozu, rekompoziciju, doziđivanje, dogradnju, nadogradnju ili druge restauratorske intervencije ili uklanjanje neprimereno dodatih delova i elemenata.

6. Projekat za izvođenje radova rekonstrukcije

Projekat za izvođenje radova rekonstrukcije izrađuje se za pokretno i nepokretno dobro kada je to neophodno ili propisano ili se predviđa obnova dobra koje je većim delom uništeno, kao i u slučajevima celokupne ili delimične dislokacije, dogradnje i drugih sličnih radova rekonstrukcije.

7. Projekat za izvođenje drugih zaštitnih mera i intervencija

Projekat za izvođenje drugih zaštitnih mera i intervencija izrađuje se za pokretno i nepokretno kulturno nasleđe ili njegov sastavni deo u slučajevima kada se određena zaštitna intervencija preuzima kao samostalna mera, a posebno u slučaju: anastiloze, rekompozicije, demontiranja, raslojavanja slikanih sadržaja, razdvajanja, odnosno vađenja ili skidanja fresaka, mozaika, skulptura ili drugih tipova dekoracije, ili postavljanja zaštitnih objekata ili struktura, itd.

U zavisnosti od kategorije ili vrste dobra za koje se predviđaju mere/intervencije, konzervatorski projekti mogu biti:

Konzervacija i restauracija nepokretnog nasleđa, odnosno projekt za stabilizaciju strukture (statike) ili konzervaciju arhitekture, ili konzervacija dekoracije (dekoracija unutar i izvan površina), odnosno fresaka, skulptura, elemenata od drveta, mozaika, grafita, starih podova, grobova, itd.

Koznervacija i restauracija dobara pokretnog nasleđa, odnosno projekat za konzervaciju ikona,

mozaika, slika, drvenih skulptura sa izrezbarenim elementima, predmeta od metala, keramike, stakla, kostiju, kože, tekstila, pergamenta, papira, slike, itd.

U zavisnosti od složenosti mera i intervencija koje treba preduzeti, konzervatorski projekat se može odvijati u nekoliko faza, kao što su:

1. Idejni projekat

Idejni projekat se izrađuje za:

1.1. Nepokretno kulturno nasleđe, u slučajevima kada treba izvršiti:

- dislokaciju;
- celokupnu (kompletну) ili delimičnu rekonstrukciju;
- adaptaciju intervencijama većeg obima;
- restauraciju većeg obima koja uključuje rekompoziciju, anastilozu, dodavanje elemenata koji nedostaju ili odstranjivanje propratnih i drugih neodgovarajućih elemenata (građevina ili delova građevina) i drugih dodataka;
- stratifikaciju slojeva slika, uklanjanje podnog mozaika, skidanje fresaka, uklanjanje ili razdvajanje dekoracije ili drugih primenjenih elemenata, i slične akcije;
- uređivanje predela i druge vrste uređivanja mesta i/ili njegovog okruženja, koje podrazumeva modifikaciju terena i druge veće intervencije zaštićenog područja;
- izgradnju objekata za privremenu ili trajnu zaštitu i drugih struktura;
- izvođenje radova na zaštićenom dobru ili njegovim delovima koji predstavljaju posebnu građevinsku, slikarsku ili funkcionalnu celinu, ako se radovi izvode u određenoj fazi projekta;
- u drugim slučajevima kada je to određeno uslovima konzervacije ili lokacijom.

- 1.2. Pokretno kulturno nasleđe, u slučajevima kada:
- originalni sastavni deo nepokretnog dobra treba trajno ukloniti (zbog zaštite) i staviti pod zaštitu kao pokretno kulturno nasleđe, odnosno kada treba da postane pokretno dobro u pravnom smislu;
  - kada je neophodna restauracija i rekonstrukcija.

Idejni projekat sadrži grafičku i drugu vrstu dokumentaciju koji se mogu koristiti kao osnova za izradu umetničkih, funkcionalnih i tehničkih rešenja za intervencije koje treba obezbediti.

Idejni projekat može da sadrži više varijanti mogućih rešenja

2. Glavni projekat (osnovni projekat)

Glavni (osnovni) projekat izrađuje se za sve vidove pokretnog i nepokretnog kulturnog nasleđa, bez obzira na njihovu kategoriju i vrstu zaštitne intervencije.

Tim projektom se razrađuju vrste i obim intervencija, kao i način i dinamika njihove realizacije.

Ovaj projekat se odnosi na odgovarajuće kategorije ili vrste dobara (npr.: projekti za arhitekturu, statiku, zidno slikarstvo, ikone, mozaike, uljane i druge slikarske tehnike, kamene skulpture, drvorezbarske komade ili predmete, predmete od metala, keramike, kostiju, kože, tekstila, pergamenta, papira, itd.).

2.1. Glavni (osnovni) projekat sadrži:

- 2.1.1. Tehničku procenu trenutnog stanja:
- Analiza trenutnog stanja i/ili opis oštećenja;
  - Analiza primenjene tehnike i tehnologije;
  - Fizičko-hemijska analiza korišćenih materijala.

- 2.1.2. Tehnička dokumentacija o trenutnom stanju
Tehnička dokumentacija o trenutnom stanju izrađuje se u odgovarajućem obimu obeležavanjem mesta, vrste i obima oštećenja, kao i lokacije sa koje su uzeti uzorci za analizu ili testiranje, i obuhvata situaciju, osnovu/bazu,

profile, detalje i druge crteže i grafi, u meri relevantnoj za vrstu dobra i obim predložene zaštitne intervencije.

2.1.3. Foto-dokumentacija:

Foto-dokumentacija postojećeg stanja izrađuje se u odgovarajućoj tehnici i obimu koji omogućavaju precizno vizuelno informisanje o postojećem stanju i lokaciji, vrsti i obimu oštećenja, kao i informacije o mestima obavljenih testova.

2.1.4. Intervencije koje treba preduzeti obuhvataju:

Elaboraciju predloženih intervencija korišćenjem uputstava koja su navedena u Glavi II i Glavi III ovih smernica, odnosno:

2.1.4.1. Tehničku dokumentaciju:

Za nepokretno kulturno nasleđe:

- situacija u razmeri 1:100, a za dobra većih dimenzija u razmeri do 1:1 000, uz prikaz postavljenosti (položaja) dobra na lokaciji i njegove pete fasade (krova), kao i ucrtane susedne objekte, prilaze, strane sveta, uređenje prostora i slično;
- osnova u razmeri 1:100, uz potreban broj kota, uključujući i osnove podova i/ili tavanica, kada je to potrebno;
- preseci (poprečne i uzdužne) u razmeri 1:100, sa visinskim kotama i njihovim označavanjem na osnovama;
- fasade u razmeri 1:100;
- detalji u razmeru od 1:1 do 1:20, prema potrebi;
- enterijer, sa posebnim prikazom slikanih, rezbarenih, skulpturalnih i drugih sadržaja, u razmeri od 1:1 do 1:25, prema potrebi;
- šema stolarije u razmeri 1:50, ukoliko se radi o više tipova vrata i prozora.

Za pokretno kulturno nasleđe:

- crteži, šeme, i drugi prikazi slikanih površina, reljefa, skulptura i kamenih, drvenih, metalnih, keramičkih, staklenih, tekstilnih i drugih elemenata, odnosno delova ili predmeta,

natpisa, dekoracije i sličnih sadržina, u razmeri od 1:1 do 1:50;

-identifikacioni preseci strukture dobara sa označavanjem sastavnih delova, odnosno slojeva.

Izuzeci od sadržaja tehničke dokumentacije za intervencije na dobrima nepokretnog kulturnog nasleđa mogući su:

- kada se ne izrađuje izvedbeni projekt, tehnička dokumentacija za nepokretno kulturno nasleđe posebnog značaja sadrži crteže osnove, preseke i fasade u razmeri 1:25;
- kada se radi o objektu malih dimenzija, tehnička dokumentacija za nepokretno kulturno nasleđe posebnog značaja sadrži crteže osnove, preseke i fasade u razmeri 1:25.

2.1.5. Dinamički plan

Dinamika realizacije/dinamički plan za projekt zaštitne intervencije sadrži šematsku ili drugu vrstu prikaza pozicija rada koji treba obaviti u projektovanim fazama i rokovima za realizaciju svake faze izražene brojem potrebnih radnih dana.

3. Izvođački projekat

Izvođački projekat se izrađuje za nepokretno kulturno nasleđe u slučajevima kada se radi o složenoj građevini ili složenoj zaštitnoj intervenciji koja se sastoji ili obuhvata: distlokaciju, raslojavanje, delimičnu ili kompletну rekonstrukciju, a po potrebi i u drugim slučajevima.

Izvođačkim projektom se razrađuje tehničko rešenje ponuđeno u glavnom (osnovnom) projektu.

Izvođački projekat sadrži:

1. za intervencije na strukturi/grajevini:

- detaljne crteže koji predstavljaju detaljnu tehničku dokumentaciju rešenja građevine/strukture, izrađenu u razmeri 1:50 i u skladu sa tehničkim propisima;
- druge detalje o građevinskim i završnim (zanatskim) radovima.

2. za intervencije na slikama ili drugim umetničkim sadržinama:

- detaljan plan svake faze;
- detaljan opis rada;
- crteže sa preciznim merama svih slojeva, odnosno delova, u razmeri od 1:1 do 1:50.

4. Aneks izvođačkog projekta

Aneks izvođačkog projekta se izrađuje za nepokretno kulturno nasleđe u slučajevima kada realizacija konzervatorskog projekta zahteva odstupanje od glavnog (osnovnog) projekta ili izvođačkog projekta.

Ovaj projekt se izrađuje u toku izvođenja radova i sadrži tekstualni (objašnjenje) i grafički prikaz faktičkog stanja realizovane zaštitne intervencije ili intervencije koja se treba dodatno sprovodi.

5. Projekat za korišćenje i održavanje dobra

Projekat za korišćenje i održavanje dobra izrađuje se za nepokretno i pokretno kulturno nasleđe, u slučajevima kada se preduzimaju složene ili druge zaštitne intervencije koje podrazumevaju poseban režim zaštite, održavanja i korišćenja dobra nakon izvršenih mera neposredne zaštite

Ovim projektom se utvrđuju optimalni, odnosno posebni tehničko-tehnološki, funkcionalni i drugi uslovi za održavanje i upotrebu relevantnog dobra.

Projekat za upotrebu i održavanje sadrži:

1. vrstu, način i rokove periodične provere konstruktivnih elemenata i drugih karakterističnih delova ili sadržina relevantnog dobra;
2. rokove obavezne zamene pojedinih elemenata, delova, instalacija i drugih uređaja;
3. periodično praćenje i analizu klimatskih, odnosno mikroklimatskih uticaja na stanje relevantnog dobra;
4. uslove čuvanja, rukovanja, pakovanja, transporta, premeštanja, prezentovanja i srodnih aktivnosti;
5. posebne načine obezbeđivanja pristupa zaštićenom dobru.

II. METODOLOGIJA I USLOVI ZA IZRADU KONZERVATORSKOG PROJEKTA

Izrada knzervatorskog projekta, kao kompletan proces, obuhvata sledeće faze rada:

- A. Izvođenje istraživačkih radova;
- B. Izrada Operativnog programa za izradu konzervatorskog projekta;
- C. Izradu konzervatorskog projekta;
- D. Pregled/kontrolu izrade konzervatorskog projekta.

A. IZVOĐENJE ISTRAŽIVAČKIH RADOVA

Svako konzervatorsko istraživanje, bez obzira na vrstu, kao kompletan proces, obuhvata sledeće faze:

- 1. preliminarne (pripremne) aktivnosti vezane za ispunjavanje uslova za dobijanje dozvole za sprovođenje konzervatorskog istraživanja;
- 2. izvođenje konzervatorskog istraživanja;
- 3. tumačenje rezultata.

- *Program konzervatorskog istraživanja*

Konzervatorska istraživanja se vrše u skladu sa programom konzervatorskih istraživanja.

Program konzervatorskih istraživanja može se odnositi na jedno ili više zaštićenih dobara, u zavisnosti od vrste istraživanja i načina njihovog organizovanja.

Program sadrži:

- 1. podatke o nosiocu i organizaciji istraživanja;
- 2. predmet, vrstu i obim istraživanja;
- 3. cilj istraživanja i očekivane rezultate;
- 4. dinamiku realizacije istraživanja;
- 5. budžet;
- 6. tehnička sredstva;
- 7. dokumentaciju.

Istraživački radovi za potrebe izrade konzervatorskog projekta, u zavisnosti od kategorije/vrste dobra i/ili vrste i obima zaštitnih intervencija, mogu se sastojati od jedne ili više vrsta istraživanja.

Vrste istraživanja su:

- 1. arhivsko-bibliografska istraživanja;
- 2. arheološka istraživanja;
- 3. konzervatorska istraživanja;
- 4. geomehanička istraživanja;
- 5. druga terenska, laboratorijska ili kabinetska istraživanja.

Vrsta istraživanja kao i način i/ili organizacija njegovog sprovođenja utvrđeni su Programom konzervatorskog istraživanja.

Posebni uslovi:

- a) Ukoliko se istraživački radovi sastoje od obavljanja arheoloških i/ili konzervatorskih istraživanja „in situ“ ili ga uključuju:
  - 1. Sastavni deo programa za konzervatorsko istraživanje jeste plan arheološkog istraživanja, odnosno program konzervatorskog istraživanja, bez obzira na to kako je organizованo obavljanje tih istraživanja;
  - 2. Ta istraživanja mogu obavljati This can be implemented by:
    - utvrđeni tim u svojstvu istraživačkog tima za datu vrstu istraživanja, bez promene sastava i statusa tima;
    - član/članovi projektnog tima, u svojstvu rukovodioca/rukovodilaca istraživanja, sa angažovanjem drugih učesnika u istraživanju ili bez takvog angažovanja;
    - jedan ili više drugih istraživačkih timova u koje nisu uključeni rukovodioci i članovi projektnog tima.
- b) Ukoliko se istraživački radovi sastoje od vršenja geomehaničkih i/ili drugih specifičnih terenskih ili laboratorijskih istraživanja ili ih uključuju, ona se, po pravilu, poveravaju drugim izvršiocima.
- c) Ukoliko se istraživački radovi sastoje od korišćenje rezultata prethodno izvršenih arheoloških, konzervatorskih i/ili drugih istraživanja ili ih uključuju,

takva istraživanja se navode u izveštajima (o realizaciji) istraživanja kao i u Programu za izradu konzervatorskog projekta.

- d) Ukoliko program za konzervatorsko istraživanje podrazumeva i/ili uključuje više vrsta istraživanja ili korišćenje rezultata prethodno izvršenih istraživanja, rezultati takvih istraživanja se navode u zbirnom izveštaju. Sastavni deo zbirnog izveštaja jesu zasebni izveštaji o relevantnim vrstama istraživanja.
- *Realizacija istraživačkih radova obezbeđuje:*
    - prikupljanje, sređivanje i obradu raspoloživih podataka i dokumentacije relevantnih za odnosna istraživanja;
    - tehničku procenu stanja dobra/dobara obuhvaćenih programom istraživanja;
    - sprovođenje neophodnih laboratorijskih analiza i testova;
    - dokumentovanje procesa istraživanja;
    - izradu izveštaja o konzervatorskim istraživanjima.
  - *Dokumentovanje procesa istraživanja i rezultata*

Dokumentovanje procesa istraživanja vrši se u skladu sa potrebama a u odnosu na vid/kategoriju dobara, ciljeva, kao i vrste i obima konzervatorskih istraživanja.

Dokumentovanje se vrši obezbeđivanjem, odnosno izradom deskriptivne, tehničke, foto i druge odgovarajuće dokumentacije.

Dokumentacija se, po pravilu, odnosi na:

1. oštećenja dobara, sa detaljnim prikazom, odnosno precizno označenom vrstom i obimom oštećenja;
2. identifikaciju dobara i materijala od kojih su napravljena, a naročito njihov sastav, svojstva i druge karakteristike (specifičnosti);
3. sprovedena merenja, sondiranja, probe, analize i ispitivanja;
4. dobijene rezultate istraživanja.

B. PROGRAM ZA IZRADU KONZERVATORSKOG PROJEKTA

Program za izradu konzervatorskog projekta izrađuje se na osnovu rezultata istraživačkih radova, u skladu sa operativnim planom.

Program za izradu konzervatorskog projekta sadrži vrstu i obim zaštitne intervencije, odnosno arhitektonske, umetničko-tehničke, tehničko-tehnološke i/ili druge odgovarajuće uslove i zahteve za izradu konzervatorskog projekta.

Program definiše vrstu, obim i rad izvršioca, dinamiku implementacije, iznos finansijskih sredstava i druga pitanja koja se odnose na konzervatorsko projektovanje u skladu sa ovim pravilima

C. IZRADA KONZERVATORSKOG PROJEKTA – format i sadržina

Svaki konzervatorski projekt, bez obzira na vrstu, sadrži opšti i posebni deo.

Opšti deo konzervatorskog projekta sadrži:

1. naslovnu stranu;
2. sadržinu projekta;
3. dokaze za izradu konzervatorskog projekta;
4. rezultate istraživačkih radova;
5. program za izradu konzervatorskog projekta;
6. obrazloženje predloga projekta/rešenja;
7. predmet i projektantski predračun.

Posebni deo konzervatorskog projekta sastoji se od sadržaja utvrđenih u odnosu na nivo projektovanja (idejni, glavni, izvršni projekat).

Naslovna strana konzervatorskog projekta sadrži:

1. Name of person or title and address of legal entity responsible for the project or location where the project is certified;
2. Archive number and date of project or certification of project;
3. naziv projekta:
  - po vrsti (predložene intervencije), ifull -

- puni naziv i tačna lokacija dobra na koji se projekat odnosi.
- 4. mesto i datum izrade projekta;
- 5. Ime vlasnika/korisnika kulturnog dobra

Sadržina konzervatorskog projekta uključuje puno ime/naziv sadržaja projekta.

Dokazi za izradu konzervatorskog projekta obuhvataju:

1. akt o registraciji pravnog ili fizičkog lica, sa šifrom i opisom delatnosti koja uključuje izradu konzervatorskih projekata;
2. akt kojim se definišu učešnici u izradi konzervatorskog projekta (projektni tim) i njihova zvanja ili status;
3. akt o ovlašćenju za izradu konzervatorskog projekta za relevantnu kategoriju/vrstu kulturnog nasleđa;
4. izjava vlasnika/korisnika kulturnog dobra;
5. akti o ispunjavanju drugih zakonskih uslova za izradu konzervatorskog projekta.

Rezultati istraživačkih radova mogu se nalaziti u jednom ili više izveštaja o istraživačkim radovima.

Program za izradu konzervatorskog projekta sadrži vrstu i obim zaštitne intervencije, odnosno arhitektonske, umetničko-tehničke, tehničko-tehnološke i/ili druge odgovarajuće uslove i zahteve za izradu konzervatorskog projekta.

Obrazloženje predloga projekta/rešenja sadrži:

1. podatke o identifikaciji odnosnog dobra i njegovog statusa zaštite;
2. podatke o poslednjoj i drugim zaštitnim intervencijama na odnosnom dobru;
3. ciljeve i osnovne karakteristike predložene zaštitne intervencije, kao i očekivane rezultate;
4. pregled pojedinih projekata po fazama koje su sastavni deo glavnog (osnovnog) projekta;
5. druge relevantne podatke.

Predmer i projektantski predračun:

1. Predmer: pozicije radova sistematizovanih po fazama i redosledu izvođenja, uz detaljan opis radova, njihove vrste i potrebnih količina;
2. Predračun: cene po pojedinim pozicijama (jedinicama) i ukupna cena koštanja, uključujući i poreze i druge javne troškove.

Posebni zahtevi:

Ukoliko se u toku realizacije konzervatorskog projekta pojavi potreba za određenim odstupanjima usled promene stanja dobra ili dodatnih istraživanja ili drugih opravdanih razloga, pristupa se izradi aneksa konzervatorskog projekta.

Ukoliko aneks izrađuje drugi tim ili lice, uz aneks se prilaže i pismena saglasnost rukovodioca projekta.

Konzervatorski projekti izrađuju se na papiru ili drugom odgovarajućem materijalu za crtanje ili pisanje i u formi elektronskog zapisa.

Konzervatorski projekti opremaju se tako da njihovi listovi mogu lako da se koriste i bolje sačuvaju.

Oprema projekta sastoje se od standardnog formata listova A0, A1, A2, A3 i A4, njihovog propisanog previjanja u format A4, stavljanja okvira, pečata i etikete na svaki list sa crtežom i odgovarajućim koricama, odnosno povezivanjem sadržaja.

Projektni tim

Za konzervatorsko projektovanje za određeno zaštićeno dobro formira se jedan ili više timova.

Projektni tim:

1. priprema operativni program;
2. vrši i/ili organizuje istraživačke radove;
3. priprema program za izradu konzervatorskog projekta;
4. izrađuje konzervatorski projekat;
5. brine o pravovremenom pokretanju postupka za stručnu kontrolu projekta i postupanje po primedbama iz te kontrole;
6. vrši pripremne i druge poslove vezane za konzervatorsko projektovanje za odnosno zaštićeno dobro.

III. OCENA KONZERVATORSKOG PROJEKTA

Ocena konzervatorskog projekta vrši komisija osnovana u tu svrhu.

Članovi komisije mogu biti lica sa relevantnim specijalnostima koja zadovoljavaju najmanje iste profesionalne uslove kao i lica koja rukovode izradom konzervatorskog projekta.

Odgovornosti komisije su sledeće:

1. proveravanje kompletnosti i opremljenosti konzervatorskog projekta;
2. procena:
  - relevantnosti tumačenja rezultata istraživačkih radova i predloga u vezi sa tim, kao i njihovo inkorporiranje u program za izradu konzervatorskog projekta;
  - održivosti Programa u odnosu na ciljeve i osnovna načela zaštite kulturnog nasleđa, kao i na standarde i normative konzervatorskog projektovanja;
  - usaglašenosti projektnih rešenja i programske instrukcije;
  - kvaliteta projektnih rešenja i nivoa njihove izrade i razrade;
3. davanje eventualnih primedaba na projekat i uputstava za postupanje nosioca projekta.

Izveštaj komisije o izvršenoj kontroli konzervatorskom projektu sadrži:

1. podatke o komisiji (osnivanje, članovi, nadležnosti);
2. podatke o konzervatorskom projektu koji je predmet kontrole;
3. nalaz i mišljenje o izrađenom projektu.

Ako su kontrolom utvrđeni nedostaci ili su date primedbe na konzervatorski projekat, korigovani/ažurirani projekat se dostavlja Komisiji.

U tom slučaju, neophodno je utvrditi da li je nosilac projekta postupio po primedbama komisije, o čemu se podnosi poseban izveštaj.

Izveštaj o izvršenoj kontroli potpisuju članovi komisije.

IV. POSEBNI STANDARDI I NORMATIVI IZRade KONZERVATORSKOG PROJEKTA

Osnovna načela

Pri izradi konzervatorskog projekta za dobra nepokretnog kulturnog nasleđa ili sastavnih delova takvog projekta, posebna pažnja se posvećuje pravilnom izboru i utvrđivanju vrste, obima i metoda zaštitnih intervencija.

Vrsta i obim zaštitnih intervencija koje su predmet izrade konzervatorskog projekta određuju se na osnovu:

1. prethodnog istraživanja, proučavanja i dokumentovanja odnosnog dobra i njegovog neposrednog okruženja;
2. pozitivnih i negativnih, kao i dnevnih i godišnjih varijacija svih ambijentalnih faktora;
3. tradicionalnih formi, materijala, tehnika i originalnih strukturnih sistema.

Ukoliko se utvrdi da tradicionalne tehnike ne odgovaraju, konzervatorskim projektom može se predvideti primena određene savremene tehnike zaštitne intervencije, ukoliko je njihova delotvornost naučno dokazana i proverena u praksi.

Zaštitne mere i intervencije na nepokretna kulturna dobra

Ukoliko originalni konstruktivni sistem ne može da zadovolji potrebe statičke stabilnosti, konzervatorskim projektom mogu se predvideti dodatni i/ili novi elementi konstruktivnog karaktera, vodeći pri tom računa da to ne predstavlja zahvate većeg obima, naročito u pogledu rušenja zidova, probijanja podova i slično.

Zaštitne intervencije koje pretpostavljaju restauratorske i/ili rekonstruktivne intervencije u cilju očuvanja ili otkrivanja estetskih i istorijskih vrednosti odnosnog dobra mogu se projektovati samo ukoliko su zasnovane na argumentovanim saznanjima, uz poštovanje korišćenih materijala i autentičnih izraza.

Ukoliko su zasnovane na pretpostavkama, takve intervencije se

u konzervatorskom projektu svode na minimum, izražavajući najbolje iskustvo u svom vremenu i podrazumevajući pripremu prepoznatljive i argumentovane projektne dokumentacije.

Ako je predmet konzervatorskog projekta spomenik ili drugo zaštićeno nepokretno dobro ili njegov deo koji poseduje vrednosti iz više istorijskih perioda ili kulturnih slojeva, zaštitne intervencije predviđene konzervatorskim projektom moraju poštovati sve vrednovane doprinose, osim u izuzetnim slučajevima, kada se predviđa restauracija zbog stilskog jedinstva ili zadovoljavanja specifičnih potreba funkcionalnog karaktera.

U slučaju adaptacije spomenika ili njegovog dela radi revitalizacije, odnosno aktiviranja izvorne funkcije ili obezbeđivanja nove funkcije, zaštitna intervencija predviđena konzervatorskim projektom ograničava se na najmanju moguću meru uz poštovanje tipoloških i konstruktivnih specifičnosti građevine.

Zaštitne intervencije koje prepostavljaju kompletno ili delimično premeštanje određenog zaštićenog nepokretnog dobra predviđaju se konzervatorskim projektom samo ukoliko je to jedini način da se dobro sačuva/opstane ili ako je u pitanju strateško opredeljenje nacionalnog i/ili međunarodnog interesa ili ukoliko se radi o većoj degradaciji dobra koje je posledica izvođenja građevinskih ili drugih investicionih radova ili prirodnih i drugih katastrofa.

Neposredna okolina zaštićenih dobara tretira se konzervatorskim projektom tako što se ne dozvoljava narušavanje prostorno-ambijentalnih odnosa, boja, proporcija, dimenzija i drugih karakteristika okruženja dobra.

Zaštitne mere i intervencije na slikarska dela ili na drugim vrstama aplikacija i/ili dekoracija

Zaštitne intervencije koje prepostavljaju premeštanje slikarskih, skulptorskih ili drugih vrsta dekorativnih sadržaja mogu se predvideti konzervatorskim projektom samo ukoliko je to jedina mera kojom se obezbeđuje njihova zaštita ili spasavanje. Ukoliko je skidanje zidnih slika neophodno, prednost pri izradi

konzervatorskog projekta imaju metodi koji omogućavaju očuvanje izvornog izgleda slikanih površina.

Ukoliko konzervatorski projekat predviđa čišćenje slika na polihromnim površinama, naročito na slikama i skulpturama, ne sme se dozvoliti prodror do samog pigmenta, odnosno uvek treba poštovati patinu i eventualne stare slojeve slike. Promena i skidanje patine može se predvideti jedino u slučaju ako izvršene analize pokazuju da je ona nepovratno izmenjena promenom površinskog materijala.

Da bi se izbegla opasnost od degradiranja originalnih pigmenata, odnosno slikanih slojeva, za materijale predviđene konzervatorskim projektom za određenu vrstu intervencija na polihromnim površinama (slikanim, rezbarenim, skulptorskim) uvek se izrađuju i prilažu odgovarajući atesti.

Konzervatorskim projektom može se predvideti konsolidacija štukatura, fresaka, grafita i drugih sličnih likovnih izraza:

1. nakon obezbeđene kompletne funkcionalnosti krovnih površina i odvodnih sistema, tamo gde je voda uzrok raspadanja ili ljuštenja;
2. nakon izvršenih posebnih provera, odnosno analiza, u slučajevima kada, osim vode, postoje i drugi uzroci oštećenja.

Zbog zaštite patine i kolorita na originalnim kamenim i bronzanim skulpturama, konzervatorskim projektovanjem izbegava se izrada kopija uz primenu metoda izrade otisaka u razmeri 1:1, osim u slučajevima kada je original prethodno konzervatorski pripremljen za izradu negativa.

Konzervatorskim projektom ne sme se predvideti vraćanje restaurisanog dela na mesto koje nije prethodno adekvatno sanirano.

Upotreba fiksativa i drugih reagensa kod drvenih skulptura i druge drvene plastike može se predvideti konzervatorskim projektom samo ukoliko je njihova upotreba podređena očuvanju izvornog izgleda drveta.

Zaštitne mere i intervencije za arhivski materijal

Konzervatorski projekti koji se odnose na arhivski materijal:

1. Restauratorski zahvat mora težiti očuvanju izvornosti dokumenta bilo u pogledu oblika, strukture i podloge, bilo u pogledu svakog drugog originalnog elementa;
2. Restauratorski zahvat mora biti reverzibilan;
3. Reintegracija delova koji nedostaju mora biti vidljiva okom;
4. Ne sme se dozvoliti reintegracija izbrisanih grafičkih posrednika;
5. Sve dodatke koji su vremenom nasilno izmenili originalnost dokumenta treba odstraniti;
6. Ukoliko se radi o pisanim nalazima, fragmentima ili svedočanstvima vezanim za istoriju dokumenta, skinuti elementi treba da se konzerviraju;
7. Upotreba naprava za mehaničku restauraciju papirnatih dokumenata dozvoljena je samo nakon pažljive procene konzervatorskog stanja podloge i grafičkih intervencija;
8. Proizvodi i materijali predviđeni za upotrebu (lepkovi, fiksativi, rastvori, tečnosti, papir, koža i dr.) trebalo bi da odgovaraju zahtevima trajnosti, stabilnosti i reverzibilnosti i da budu provereni u praksi.

Zaštitne mere i intervencije na starim knjigama i drugim bibliotečkim materijalom

Kod konzervatorskih projekata koji se odnose na stare knjige i druge vidove bibliotečkih dobara:

1. Ukoliko je delo izuzetno značajno po svojoj strukturi, starosti ili umetničkoj vrednosti, prednost imaju male zaštitne intervencije, odnosno intervencije na nerašivenoj knjizi;
2. Ukoliko je rašivanje neophodno, treba predvideti njegovo pažljivo izvođenje, uključujući i prethodnu proveru izvorne numeracije;
3. Izvorni povez može biti predviđen za kompletну ili delimičnu zamenu, u zavisnosti od njegovog stanja i funkcionalnosti;
4. Prednost imaju mere opreza koje se preuzimaju u fazi pranja, zbog očuvanja fragmenata materijala, kao i mere ispitivanja rastvorljivosti mastila i boje;
5. Namerno odstranjeni crteži, minijature i slično, napravljeni u prošlosti, kao deo istorije same knjige, ne restauriraju se.

ODABRANI IZVORI

Conservation Principles, Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environments (English Heritage), 2008

Integrated management tools in South-East Europe, the CoE publication (2008)

Guidance on heritage assessment, the CoE publication (2005)

Guidance on urban rehabilitation, the CoE publication (2005)

ICOMOS – Recommendations for the analysis, conservation and structural restoration of architectural heritage (2003);

ICOMOS Charter – Principles for the analysis, conservation and structural restoration of architectural heritage (2003)

ICOMOS Indonesia, Charter for Heritage Conservation (2003)

ICOMOS Charter on the Built Vernacular Architecture., Mexico 1999

ICOMOS - Guidelines for Education and Training the Conservation of Monuments, Ensembles and Sites (1993)

ICOMOS Appleton Charter for the Protection and Enhancement of the Built Environment (Canada, 1983)

ICOMOS - Washington Charter (charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas), Washington, 1997

ICOMOS - Venice Charter (charter for the Conservation and restoration of Monuments and Sites), Venice, 1994

ICOMOS - New Zealand Charter (charter for the Conservation of Places of Cultural Heritage Value), New Zealand, 1993

ICOMOS - Appellation Chapter (chapter for the Protection and Enhancement of the Built Environment), Canada, 1983

ICOMOS - Burra Charter (charter for the Conservation of Places of Cultural Significance), Australia, 1979

Resolution (72) 20 on interim measures for the protection of the cultural heritage of monuments and sites (Adopted by the Committee of Ministers, 1972, CoE Strasbourg)

Conservation and Collections Care, Spectrum: The UK Museum Documentation Standard Conservation Guidelines: Conservation Principles/General Information (published by the Irish Department of the Environment

Sources to help and advice

Planning Reconstruction (Chapter from “Safer Homes Stronger Communities: A Handbook for Reconstructing after Natural Disaster” published by the World Bank, January 2010)

Recording, Documentation, and Information Management for Conservation of Heritage Places, The Getty Conservation Institute, Los Angeles 2007

European Confederation Of Conservator-Restorer Organisations (ECCO): ECCO Professional Guidelines, Brussels, ECCO, 2002

Values and Heritage Conservation, Research report, The Getty Conservation Institute, Los Angeles 2000;

Feliden, B.M., Jokilehto, J., Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites, ICCROM 1998

Landmarks of a New Generation: User's Manual, The Getty Conservation Institute, 1997

Ward, Ph., The Nature of Conservation, Getty Conservation Institute, 1989

Jokilehto Jukka, A History of Architectural Conservation (with other sources), ICCROM, 1986

SMERNICE ZA ZAŠTITU POKRETNOG KULTURNOG NASLEĐA

PREDGOVOR

I. OKRUŽENJE

Glavni faktori koji utiču na muzejske predmete

1. Vlaga – Faktor relativne vlažnosti - RV
(temperatura i strujanje vazduha)
2. Efekti svetlosnog sistema
3. Mikroorganizmi / Štetočine
4. Atmosfersko zagađenje / prisustvo prašine

II. SKLADIŠTENJE I IZLAGANJE ZBIRKI

III. PREVOZ

Neki od osnovnih principa za vođenje evidencije i dokumentacije

ODABRANI IZVORI

PREDGOVOR

Predložene Smernice o zaštiti pokretnog kulturnog nasleđa pripremio je PKRK tim. Preliminarni pregled radnog dokumenta navedene Smernice izvršio je ekspert Saveta Evrope g. Džon Bold (Ujedinjeno Kraljevstvo). Smernice će biti korišćene kao alat za obezbeđivanje uslova i konzervatorskih standarda za javne (muzejske) zbirke. To se posebno odnosi na mere zaštite i izlaganje objekata, predmeta i kulturnih dobara, a koje će obezbediti najmanje moguće izmene na njima. Kroz Smernice će se ukratko prikazati veoma širok kontekst o navedenoj temi. Preporučujemo dalje proširivanje i izmene navedenih metoda. Smernice su u skladu sa pozitivnim zakonodavstvom o zaštiti kulturnog nasleđa na Kosovu, posebno u skladu sa Zakonom o kulturnom nasleđu br. 02/L-88/2006 (čl. 4.16, 9.12, 9.13 i 9.15) i Uredbom o zaštitnim meraima za pokretno kulturno nasleđe br. 06/2008 (čl. 2.3). Zaštita muzejskih predmeta je uloga podeljena između kustosa i konzervatora. Zbog toga je međusobno razumevanje i uvažavanje za ulogu i odgovornost prema zbirci, veoma važno. Kustos je obučen za upravljanje i korišćenje muzejske zbirke, dok je konzervator obučen za teoretsku i praktičnu primenu preventivne zaštite i sprovođenje istraživanja i konzervatorskih tretiranja muzejskih predmeta.

Većina konzervatora je specijalizovana za konkretnе vrste materijala (slike, nameštaj, papir, tekstil, metali, keramika, staklo i kamen, fotografije, arheološki ili etnografski predmeti). Ali imajući na umu da je prevencija uvek bolja od lečenja, odgovorno obučeno osoblje muzeja tj. licencirani konzervatori treba da budu uključeni u istraživanja i razvoj odgovarajućih uslova za izlaganje, skladištenje i prevoz pokretnih kulturnih dobara.¹

- Konzervatorska procena

Procena različitih faktora koji mogu da utiču na zaštitu i brigu o muzejskim zbirkama je jedan od prvih koraka koje treba preduzeti u strategiji za upravljanje muzejom. Takva procena treba da bude skoncentrisana na muzejsko okruženje u najširem smislu, uzimajući u obzir i fizičke i organizacione mogućnosti muzeja.

Smernice su usredsređene na fizičko okruženje kao skup uslova u kojima su zbirke smeštene, izložene, korišćene i transportovane. Analize koje bi trebalo da proističu iz procene, služe kao osnova za konzervacijski plan zbirke, uzimajući u obzir potrebe zbirke i objekta u kojima se ona nalazi.

U Prištini, maj 2012.

I. OKRUŽENJE

Glavni faktori koji utiču na muzejske predmete

1. Vlaga – Faktor relativna vlažnosti – RV² (temperatura i strujanje vazduha)
2. Efekti svetlosnog sistema
3. Mikroorganizmi / Štetočine
4. Atmosfersko zagađenje / prisustvo prašine

1. RV i temperatura

RV i temperatura su osnovne komponente muzejskog sredine.

RV i temperatura treba da budu što je moguće manje promenljive.

Pošto je RV mera količine vodene pare sadržane u vazduhu na određenoj temperaturi, mogućnost vazduha da zadrži vodenu paru varira u zavisnosti od temperature vazduha, a promene u temperaturi vazduha često dovode do veoma značajnih promena u relativnoj vlažnosti. Ova uska povezanost temperature i relativne vlažnosti može se opisati i kao sledeće: kako temperatura raste, relativna vlažnost opada, kako temperatura opada, relativna vlažnost raste.

Identifikacija izvora problema (uzrok) i preventivne mere

Velika ili često promenljiva RV može da izazove zamor strukture, uzrokujući pukotine, ljuštenja, cepanje itd. Različiti materijali

¹ Pravna osnova za licenciranje konzervatora za konzervaciju i restauraciju materijalnih kulturnih dobara je definisana u Zakonu o kulturnom nasleđu (4.16). U skladu sa navedenim postoji potreba za razvoj adekvatnog podzakonskog akta.

² Relativna vlažnost vazduha (RV) je količina vodene pare sadržane u vazduhu na određenoj temperaturi u odnosu na ukupnu količinu vodene pare koju vazduh može sadržati na određenoj temperaturi.

različito reaguju u zavisnosti od nivoa vlažnosti. Poželjan nivo relativne vlažnosti je od 30% do 60% u zavisnosti od kategorije predmeta zbirke³, kao i u zavisnosti od nivoa kondenzacije u različitim klimatskim zonama;⁴ Za neke predmete potrebna je veoma precizna kontrola nivoa RV. Određen nivo vlažnosti može biti održavan u posebno izrađenim kovčezima/sanducima za vlažnost nezavisno od promena stistema klime mesta.

Zbog očuvanja zbirke temperatura u muzeju treba da bude između 18° i 22°C.

Ekstremi i lokacije relativne vlažnosti i temperature koje oštećuju (menjaju) zbirku mogu biti izazvane od::

Klime oblasti - posebno bitna za predmete izložene vani.

Lokalizovana klima unutar zgrade: zato što zgrada nije u potpunosti zatvorena, te spoljašnji vremenski uslovi imaju uticaja unutar zgrade.

Lokalizovana klima unutar zgrade: iako zgrada nije u potpunosti zatvorena/zaštićena od vanjske vlažnosti, ona deluje kao prepreka ako sistem klime i grejanja obezbede optimalne/efektivne klimatske uslove.

Mikroklima: unutar zgrade postoje lokalizovani sistemi klime i mikroklima gde uslovi variraju u odnosu na druge debove zgrade. Ukoliko su predmeti smešteni u posebne/specijalne sanduke, kutije, ramove onda oni mogu da razviju svoju mikroklimu

Posetioci: Posetioci su veoma važni za muzej. Ali oni mogu da utiču na lokalnu klimu u zavisnosti od broja posetilaca (individualne ili grupne posete), koliko dugo ostaju, njihovo godište itd.

Mere koje treba imati u vidu:

³ A table (insert) on relative humidity levels according to the different materials: 1. Archaeological objects of stone and other inert materials: 60%-40%; 2. Arms, armor, metals: 40%-20%; 3. Ethnographic bark, cloth, basketry, masks: 60%-40%; 4. Ceramic, tiles, stone: 60%-20%; 5. Coins various: 40%-20%; 6. Costumes, textiles, rugs, tapestries: 50%-30%; 7. Furniture: 60%-40%; 8. Glass: 50%-40%; 9. Paintings on canvas or wood: 55%-40%; 10. Paper: 50%-40%. (Table used from the article of Nathan Stolow, Procedures and Conservation Standards for Museum Collections in transit and on Exhibition, UNESCO 1981, p.14).

⁴ This is particularly of value in galleries which suffer from condensation in the winter-time. Thus, in northern temperate climate the RH can be programmed from 40%-60% over a twelve-month period, thereby minimizing condensation on the inside of exterior building walls. In drier climates (as Kosovo territory climate is) the programming may be from 30%-50% RH.

Promena uslova u zgradici:

Sistem Klime. Ukoliko razmatrate mogućnost postavljanja sistema za veštačko klimatizovanje , obratite pažnju na sledeće:

- Instaliranje sistema koji pored regulacije temperature mogu da regulišu i vlažnost;
- Kontinuirani rad sistema, iako može biti primamljivo naizmenično uključivanje i isključivanje sistema, klimatska razlika može biti štetnija za zbirku nego nepostojanje veštačke klimatizacije.
- Dobro održavanje, jer u suprotnom može doći do klimatskih oscilacija u okruženju.

Grejanje. Podizanje temperature utiče na relativnu vlažnost. Trebalo bi upamtiti da:

- grejanje zgrade u već suvom okruženju umanjiće relativnu vlažnost
- grejanje zgrade gde postoje dodatni izvori vode dovešće do dodatnih isparavanja vode
- kako bi se podigla temperatura bez smanjenja vlažnosti, potrebna je dodatna voda. Izvori dodatne vode mogu biti mehanički uređaji (ovlaživači) ili sudovi sa vodom da ispare.

Građevina i njeno održavanje – zgrada kao „tampon/buffer zona“:

Opšti uslovi:

General conditions:

- Zgrada napravljena od čvrstih kamenih zidova ili šuplje opeke sa visokim plafonom obezbeđuje dobru izolaciju od klimatskih promena;
- Dobro održavana zgrada obezbeđuje najbolju

- moguću zaštitu od spoljašnjih promena;
- Zgrade u kojima su oluci čisti, pukotine u zidu i na plafonu popravljene i krov dobro sagrađen i održavan poboljšavaju stabilnost temperature i vlažnosti.

2. Efekti svetlosnog sistema

Svetlosni izvori (sunce, sijalice i fluorescentne cevi) su dati oblici zračenja. Najznačajniji od svih su ultra ljubičasto (UV) i infracrveno zračenje. Svetlost i UV zračenje proizvode fotohemijske reakcije na materijale koje potencijalno mogu biti najštetniji oblici energije u muzejima/galerijama. Iako infracrveno zračenje je manje energično nego vidljiva svetlost i UV zračenje ono može da izazove širenje predmeta, što dovodi do mehaničkih promena, ali isto tako može izazvati ubrzani razvoj hemijskih promena. Ovi faktori mogu proizvesti više štete na organskim materijama, među kojima su najosetljiviji tekstil, crteži, grafike, knjige i nameštaj.

Mere koje treba imati u vidu:

Važno je da se zapamti da kada je jednom počela fotohemijska reakcija ona može da se nastavi čak i nakon izlaganja svetlosti ili UV zračenja.

Kako bi se umanjila šteta, nivo osvetljenja treba držati na niskom nivou. Imajući u vidu odgovarajući nivo osvetljenja, jedan od glavnih faktora je procena osetljivosti materijala na svetlost i UV zračenje.

Opšti uslovi za umanjenje stope oštećenja su:

- izlaganje predmeta svetlosti samo kada je neophodno;
- vođenje računa da svetlost nije prejaka i/ili preblizu predmeta, i
- eliminisanje UV zračenja (korišćenje UV upijajućih filtera)

Ukoliko zbirka sadrži predmete koje bi mogle biti oštećeni svetлом, predlaže se⁵:

- grupisanje predmeta u prostor sa odgovarajuće niskim nivoima svetlosti,
- predmeti da ne budu deo stalne postavke,
- rotiranje predmeta u toku izložbe, tako da nivo izloženosti svetlu bude nizak i
- kovčezi, vitrine, ormari itd da budu sklonjeni sa svetlosnih izvora kako bi se sprečila akumulacija toplote sredine.

3. Mikroorganizmi/Štetočine

Postoji veliki broj insekata i plesni koji mogu ozbiljno da oštete razne vrste organskog materijala u zbirci⁶ ukoliko se ne kontrolišu. Veoma je teško kontrolisati ukoliko se ne mogu prepoznati znaci aktivnosti insekata i plesni i/ili vrsta hemikalije koja se treba koristiti. Ali prioritet je dat preventivnim merama na okolinu.

Mere koje treba imati u vidu:

Kontrola uslova okoline

Aktivnost mikro-organizama koji dovode do formiranja i povećavanja buđi i plesni zavisi od RV. Zato što je nemoguće eliminisati mikroorganizme, odnosno da se zaustave gljivične spore na objektima uz kontrolu relativne vlažnosti možemo napraviti ambijent nepovoljan za njihov razvoj i umanjiti posledice njihovog delovanja. U principu, ako se RV održava na niskom nivou (manja od 65%) spore ne mogu da se razvijaju. Ali takođe je važno da se ima na umu da ako RV je suviše niska (manja od 45%) neki materijali mogu biti oštećeni.

Postoje situacije, a posebno u zgradama bez klimatizacije, kada je teško kontrolisati temperaturu i RV. U ovim slučajevima treba uzeti u obzir sledeće:

- premeštanje predmeta izloženih blizu vlažnih

⁵ Osnova smernicama opštih principa koji se odnose na nivo osvetljenja, UV nivoa zračenja i dužine izlaganja na svetlu za materijale različitih osetljivosti su dati u: Recollections, Caring for Collections Across Australia, Damage and Decay, 1998, 11,12

⁶ O različitim vrstama insekata i njihove aktivnosti na materijale: Recollections, op.cit. 46-51..

- zidova ili su u dodiru sa hladnim površinama, gde RV može biti vrlo visoka i gde je širenje plesni moguće
- postaraći se da postoji adekvatna ventilacija
  - odložiti materijale osetljive na ili pogodne za širenje plesni u omote bez kiselina ili kutije ili barem pokriti pokrivačem (zaštitom od prašine)
  - držati predmete čistim
  - redovna inspekcija okoline i predmeta

Kontrola štetočina

Cilj je koristiti niskotoksične ili netoksične metode. Neke od ovih metoda za kontrolu insekata su:

- održavati nisku temperaturu
- fumigacija u kontrolisanoj atmosferi: fumigacija sa zamrzavanjem i izlaganjem materijala u atmosferi sa manjkom kiseonika u različitim vremenskim intervalima
- korišćenje lepljivih zamki (fermonske - hemikalije proizvedene od insekata koje uzrokuju određene fizičke promene i promene u ponašanju.)
- biološka i hemijska kontrola uz pažljiv odabir i primenu pesticida.

4. Atmosfersko zagađenje / Prisustvo prašine

Tri glavna faktora štetnih zagađivača koji mogu da utiču na materijale su:

- spoljašnja sredina koja može da proizvede prašinu i atmosfersko zagađenje (zagađivači kao što su – sumpor dioksid, solju zasićeni vetrovi i ugljenični materijali)
- unutrašnjost muzeja – izložbeni prostor i/ili skladišni prostor koji mogu da budu prašnjavi i zagađeni zbog održanih radionica, konzervatorskih aktivnosti itd. (zagađivači kao što su – sirčetna kiselina ili formaldehid, izduvni gasovi iz izložbenih vitrina, prašina uzrokovanata radionicama, kod novih

zgrada prašina iz cementa ili betona itd.

- materijali koji se koriste za skladištenje ili za izlaganje, a koji mogu da sadrže u sebi štetne hemikalije.

Štetni zagađivači su:

- a) čestice ili aerosoli: čvrste čestice koje lebde u vazduhu
- b) gasovi zagađivači: sumpordioksid, azotni oksidi, ugljendioksid i ozon koji je bio pod uticajem izduvnih gasova, hemijski aktivnih materija u muzeju ili zagađen od životne sredine.

Mere koje treba imati u vidu:

Većina opcija za kontrolisanje zagađenja iziskuje ekspertsку i finansijsku pomoć ali postoje mere koje mogu pružiti zaštitu uz minimalna finansijska ulaganja i napore:

- korišćenje izložbenih vitrina i omota da bi se napravilo lokalno zaštitno okruženje za predmete
- uramljivanje i zastakljivanje eksponata
- korišćenje kvalitetnih arhivskih kutija za lomljive ili osetljive predmete
- kada nisu izloženi, pokriti velike predmete koji ne mogu da stanu u zaštitne kovčege i kutije sa odgovarajućom unutrašnjom zaštitom.

II. SKLADIŠTENJE I IZLAGANJE ZBIRKE⁷

Uslovi prostornog okruženja:

Odgovarajući uslovi za skladištenje i izlaganje zbirki u prostornom okruženju:

- umerena i konstantna temperatura: 18° - 22°C
- konstantna relativna vlažnost 45% - 55%
- minimalno i nužno osvetljenje.

Mesta/lokaliteti za izlaganje i skladištenje

⁷ Ovde prikazana uputstva su opšta, tj. one se odnose na mešovite zbirke različitih vrsta predmeta. Bilo koja specifična ili više osetljive vrsta predmeta / materijala treba biti tretirana pod posebnim uslovima.

- lokacija: najpogodniji prostor je u centralnom delu zgrade, zaštićen od spoljašnjih uticaja. Ukoliko postoji opasnost od poplava, izbegavati podrumski prostor.
- voda, odvodi i parne cevi ne treba da budu u prostoru
- prostor treba da ima adekvatnu ventilaciju

Sistem za skladištenje

- višeslojna zaštita – oblaganje predmeta višeslojnim papirom i/ili odlaganje u kutije, kako bi se izbegle velike oscilacije u temperaturi, RV, prašina, zagađenje, insekti i štetni uticaj svetlosti
- lak pristup;
- voditi računa da se mnogo kutija ne stavljuju jedna na drugu zbog lakšeg pristupa i potencijalnih oštećenja upakovnih predmeta i smanjenja bezbednosnog rizika za konzervatore ili kustose.

Protivpožarne mere

Protivpožarni sistem koji koristi „Halon“ (fluoro – hidrougljeni gas) je trenutno najefikasniji za gašenje požara kada se aktiviraju topotni i detektori vatre. Takođe, ovaj sistem je najbezbedniji (niskootrovan, velika količina može biti udisana pre intoksikacije) i najčešći sistem sa ugljendioksidnim gasom.

III. PREVOZ

Poznato je da se rizik od oštećenja zbirki i pojedinačnih predmeta povećava pri prelaženju velikih razdaljina. Predmeti mogu biti oštećeni prilikom: vibracija, a posebno udaracima prilikom utovara i istovara iz/u kamione i avione, velikih oscilacija RV-a i temperature, izlaganja svetlosti, UV radijacije i zagađenja. Zbog toga prilikom prevoza predmeta treba voditi računa o navedenim faktorima.

Priprema za prevoz – potrebne informacije:

Pre prevoženja predmeta, veoma je bitno da se utvrdi da li postoje adekvatni uslovi za transport. Mora se imati u vidu da su neki

predmeti suviše osetljivi pri prevozu. U svakom slučaju, kada se doneće odluka o prevozu predmeta, potrebne su sledeće informacije:

- Šta se prevozi i kada?
- Da li postoji potreba za pratnjom kustosa?
- Ko je odgovorno lice za predmet dok je tamo?
- Koji su uslovi sredine na toj destinaciji?
- Način prenosa (bitno za sistem pakovanja)
- Osiguranje i ostali finansijski detalji.

Načini zaštite:

Postoji više načina za zaštitu predmeta prilikom transporta. Mere su određene u skladu sa:

- brojem predmeta koji se prevozi
- prirodom (osetljivošću) materijala, težinom, oblikom i veličinom
- načinom prenosa i prevoza
- prirodom zaštitnih mera određenih od strane vlasnika i/ili odgovornog tela.

Najsigurniji način da se preveze predmet je u propisno izgrađenom i adekvatno obloženom sanduku.

Većina sanduka se sastoji od: spoljašnjeg drvenog okvira, koji obrazuje kutiju; vodootporne postave koja može biti plastična folija, ter-papir ili vodootporni izolacioni sloj, poklopac koji je dobro zatvoren (poklopac je obično od pene ili gumeni zaptivač). Unutrašnjost sanduka varira u zavisnosti od prirode predmeta koji treba transportovati, ali uvek treba da bude obložen penom zbog apsorbovanja vibracija.

Opšte instrukcije za pakovanje:

Bitno je da svaki sanduk ima uputstvo za raspakivanje i prepakivanje kao i inventar listu. Takođe je važno da se označe

pojedinačna pakovanja unutar sanduka. Treba da postoje odgovarajuće oznake koje ukazuju na to da li su određeni predmeti na listi osetljivi (npr lomljivi) i da li postoji potreba za posebnim i pažljivim rukovanjem sandukom.

Ukoliko se sistem za pripremu i prepakivanje koristi, postupak treba dobro objasniti i objašnjenje priložiti uz propraćnu dokumentaciju

Neki od osnovnih principa za vođenje evidencije i dokumentacije u muzejima

Pružanje adekvatne brige za dugoročno očuvanje zbirki, zahteva muzejsku politiku vezanu za procedure za pristup, odlaganje, izradu kataloga, pozajmljivanje i brigu o predmetima.

Dokumentacija samih predmeta, sačinjena kroz inventarizaciju (pogledati Smernice za inventarizaciju kulturnih dobara – Inventarizacija pokretnih kulturnih dobara), je osnovna informacija koju treba razvijati kroz periodične inventarizacije kako bi se osiguralo da su predmeti i dalje u odgovarajućem stanju. Ove inventarizacije treba da sadrže:

- detalje o oštećenju predmeta,
- rezultate periodičnih izveštaja o stanju (ovo pomaže pri utvrđivanju nivoa oštećenja, ukoliko ista postoje)
- detalje o konzervatorskim merama na predmetu
- tačne lokacije predmeta.

Još uvek je najbolja praksa za čuvanje muzejskih podataka, uspostavljanje sistema digitalne baze podataka. Takođe se preporučuje da se odštampana dokumentacija čuva na arhivskom papiru i registrima. Najmanje po jedna digitalna i odštampana kopija treba da budu čuvane unutar muzeja, u prostorijama otpornim na vatru, a jedan primerak treba da se čuva van muzeja.

ODABRANI IZVORI

Museum Microklimates - Contributions to the Copenhagen Conference 19-23 November 2007 (published by The National Museum of Denmark)

Handling, Transportation, Storage and Display (Recollections – caring for collections across Australia), Heritage Collection Council, Australia, 1998

Caring for Cultural Materials 2, (Recollections – caring for collections across Australia), Heritage Collection Council, Australia, 1998

Damage and Decay (Recollections – caring for collections across Australia), Heritage Collection Council, Australia, 1998

The Conservation Assessment: A Proposed Model for Evaluating Museum Environmental Management Needs, prepared by K. Dardes, Conservation Project Specialist (GCI), 1998

M. Knapp, Conserve O Gram, Preservation of Museum Collections, National Park Service, Washington July 1993, No.1/1

N. Stolow, Procedures and conservation standards for museum collections in transit and on exhibition, UNESCO, Paris 1981

Basic Guidelines for the Preservation of Historical Artifacts (Texas Historical Commission)

E. Verner Johnson and Joanne C. Horgan, Museum Collection Storage, UNESCO, Paris 1979, (Technical Handbook for Museums and Monuments, 2)

Recommendation for the protection of movable cultural property: Recommendation adopted on the Report of Programme Commission IV at the thirteenth plenary meeting on 28 November 1978 (General Conference of the United Nations, meeting in Paris from 24 October to 28 November 1978, at its twentieth session)

Basic Guidelines for the Preservation of Historic Artifacts, Texas Historical Commission

CCI Notes (Canadian Conservation Institute) <http://www.cci-icc.qc.ca/publications/notes/index-eng.aspx>

